

SPISY

JULIA ZEYERA

XXXV.

JAN VOBORNÍK: JULIUS ZEYER.

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ GRAFICKÉ AKCIOVÉ SPOLEČNOSTI »UNIE«

1908.

JAN VOBORNÍK:

JULIUS ZEYER

SE DVĚMA PODOBIZNAMI.

VYDÁNÍ DRUHÉ, POOPRAVENÉ.

V PRAZE
NÁKLADEM ČESKÉ GRAFICKÉ AKCIOVÉ SPOLEČNOSTI »UNIE«
1908.

Tiskem »Unie« v Praze.

JULIUS ZEYER.
Dle portretu od Frant. Ženíška ze dne 26. října 1883.

Majetník originálu Jos. V. Sládek.

SLOVUTNÉMU PÁNU,

PANU VRCHNÍMU STAVEBNÍMU RADOVI ATD.,

JOSEFOVI HLÁVKOVI,

OTCOVSKÉMU PŘÍTELI ZEYEROVU

VĚNOVÁNO.

JULIUS ZEYER.

Dle portretu od Maxe Švabinského z února 1900.

Majetník originálu vrch. stav. rada Josef Hlávka.

Vítězství samostatného rozumu nad poručnickým duchem dogmatickým a politickým dobyto bylo tak těžce a draze, že není divu, když upevňoval po celé století XVIII. a XIX. získané posice proti zvratnému působení živlů překonávaných. Vědy přírodní (chemie, fysiologie, biologie) a astronomie vštípily novověku vědomí, že vypuzuje tajemství ze všech oborů života a zakládá trvalé panství světla. V něm není zákonů, než nezvratné zákony hmoty. Nadpřirozeného není potřebí atd.

Někteří filosofové materialističtí už sami pociťovali v srdci rozpor s praktickými důsledky tohoto názoru. Ale davy toho rozporu nedbaly. Všecko zhmotnělo téměř napořád, nejen život praktický, ale i umění a náboženství. Proti této jednostrannosti a hrůzné despocii sobectví, nízké průměrnosti a prospěchářství, která z toho vznikala, zdvihl se rozsáhlý odpor; neboť dvě jsou věčné potřeby ducha lidského: náboženská a vědecká, jichž bojem rozvíjejí se schopnosti ducha lid-

ského, a nikdy se žádná z nich nedá úplně potlačiti druhou.

Bolestné hynutí světa duchovního a nadprůměrného vzbudilo evropskou touhu, které na podporu povstali tři vydatní pomocníci: spiritualism, nová psychologie a magnetism (magism), každý s mohutným průvodem zjevů jiných a často i bohužel hrubých stínů. Spiritualism přivedl nové snahy náboženské, psychologie nové umění, a s magismem souvisí snaha spojiti vědu s náboženstvím, esoterism, okkultism a spiritism.

Všemi společně jest podporován nový kult antiky, orientu a všeho starodávného. Touha evropská jeví se rozmanitě dle národů a jejich povah. Vedle anglického spleenu byronského, esthetismu Ruskinova a humanismu Emersonova, vedle ruské tesknoty a jihoslovanského prahnutí hlásí se k životu hluboce národní touha česká, původu pradávného, vykvetlá historicky v gothice mariánské, v husitismu, táboritství a bratrství. Co je v novočeském umění hlubšího, nabývá jí zvláštní hodnoty. Zjevila se u Máchy, jest hlavní složkou u Vrchlického, u Svat. Čecha, jest podstatou Holečkových Našich, zvláště Kojanovou, a v tak zv. Moderně všude tam, kde jest něco skutečně původního a upřímného.

Celou bytostí svou, lidskou i uměleckou, vyjádřil tuto českou touhu silně a hluboce Julius Zeyer.

Úvod.

Jest největším básníkem českého novoidealismu a z největších novoidealistů XIX. věku vůbec.

*

Napsáno bylo o Zeyerovi dosti mnoho, ale většinou jest to jen drobný materiál. Pokusy vyložiti ho v celku dlužno uvésti dva. Methodou esthopsychologickou učinil tak F. V. Krejčí; životopis napsal Jaroslav Kamper. Zbývá vyložiti jej literárně historicky a filosoficky, což jest úkol tak rozsáhlý, že bude práce na mnoho let. Povaha jeho spisů totiž žádá, aby byl vyšetřen poměr všech jeho důležitějších děl k životu vnitřnímu, jeho touhám, i zevnímu, k četným jeho cestám a zvláště k obsáhlé jeho erudici a četbě, čili k literárním pramenům.

Potom třeba stanoviti kulturní hodnotu jeho zjevu, čili udati, jak se má jeho dílo k mravním bolestem novověku.

K nejdůležitějším způsobům práce, jež se koná na tomto poli, aby se bolestem těm pomohlo a šťastnější budoucnost připravila, jest umění, a v něm nejvydatnější lék ten, jejž podává vyšší krása, neboť jen ta chová v sobě živel mravní.

Tato kniha jest jakýmsi pokusem o takový úkol. Velmi cenné pomůcky k tomu pozůstavil básník sám v četných životopisných místech svých spisů a v rozsáhlé korrespondenci. Všude, kde bude možno, ponechá se slovo básníkovi samému.

1*

I.

Julius Zeyer se narodil dne 26. dubna r. 1841 v Praze ze zámožné patricijské rodiny. Zámožnost plynula z obchodu, jenž kvetl v rodě matčině i otcově.

Otec Zeyerův, Jan, pražský měšťan, mistr tesařský a velkoobchodník dřívím, měl rozsáhlou dřevařskou ohradu a dvě pily. Rodný dům básníkův stával uprostřed zahrad na okraji tehdejší Prahy blízko valů a bašt. V něm žil jen tři léta. R. 1844 zmizelo deset starých budov i s ohradou Zeyerovou, pilou a domem, aby se nabylo prostory nynějšímu státnímu nádraží.

Kde se nyní zelená městský park, bývala nová Zeyerova ohrada s domkem uprostřed a parní pila; nový nádherný dům byl zřízen v Mariánské ulici.

O rodině Zeyerově se ví, že přišla do Čech z Elsas za časů francouzské emigrace.*)

Rodina pozůstavila ve vlasti francouzské soudní rozepři o majetek. Byla rozhodnuta

---

*) O jejím erbu jest zapsáno ve Sbírce vzpomínek u Náprstků toto: Zeyer Wappen. Gehoben aus denen Wahren alten Büchern von Antonio Bonacina in Santa Margarita-Gasse bei dem Crucifix in Mayland. U toho pana Bonaciny Zeyer v Římě bydlel. Dr. V. J. Nováček dům ten v Římě hledal a nalezl, že už je zbořen.

po dlouhých letech ve prospěch Zeyerův, právě když básník potřeboval velice peněz na cestu.

Máme tu tedy se strany otcovy aristokratický původ francouzský. Otec básníkův sám byl muž praktický, obchodník a průmyslník tělem i duší. Ale ve stavbě svých domů a zařízení bytu jevil eleganci a vkus ryzí, nikterak plebejský.

Kolik z povahy předků po meči přešlo na básníka, nelze ovšem určiti. Zrození uměleckého genia je tajemstvím, a Zeyerův zjev ničemu se tak nevzpírá, jako výkladům mechanicko-materialistickým. Jisto jest, že se v rodinách z rodné půdy do jiné kultury přesazených udržuje jakási náchylnost k vzpo-

---

Další zprávu o erbu dal básníkovi, jenž se o to zajímal, dr. Pinsker (tamže): „Slovutný pane! Jsem z toho potěšen, že mohu Vašemu přání vyhověti hned. Nalezl jsem znak rodiny francouzské von Zeyern, kterážto forma naznačuje pouze množné číslo. Poněvadž pak děd Vaší Slovutnosti přišel ze Strassburka, jest věc vyložena. Znak jest tento: V bílém štítu dvě uťaté černé medvědí tlapy, pravá přes levou křížem položená. Nad štítem helm otevřený obrácený v levo (heraldicky), na něm černá medvědí hlava s krkem, obrácená v levo, tlama proťata mečem. Přikrývky černobílé. (V Čechách Hořčicové z Prostého měli týž štít, ale za klenot rovněž tlapy.) Ale nad helmem není koruna, nýbrž přikrývky se rozbíhají z medvědího krku přímo. Prameny“ atd. Dceruška dra Pinskera erb okreslila a zaslala básníkovi. Kresba je ve sbírce u Náprstků. Erbíkem tím básník někdy pečetíval.

mínkové snivosti. Ta se zjevila u Julia Zeyera v síle neobyčejné, ale obyčejně se připisuje vlivu židovské krve se strany matčiny, což je dosti záhadná věc.*)

Matka Eleonora pocházela ze staré rodiny židovské v Praze. Dům jejího otce stával na Starém Městě. Lásku k rodnému domu věrně zachovávala, s dětmi jej navštěvovala a ráda vzpomínala na některé starozákonní zvyky z domova. Jinak upřímně lnula k svému katolictví mariánskému, jehož poesií naplňovala ovzduší svých milovaných dítek. Byla vůbec paní výtečná, synem Juliem zbožňovaná, a jejímu vychování dlužno připsati mnoho v povaze básníkově.

Ruský státní rada a prof. Alois Kašpar, důležitý svědek dějů Zeyerových, zachoval o ní zprávy, z nichž vyjímáme**):

Paní Eleonora Zeyerová (nar. 1811) dala

---

*) Heine, Börne, Löwenthal a Nordau byli židé praví a byli materialisté. Zeyerova snivost mohla pocházeti tedy od matky, avšak nikoli od její židovské krve. Básník praví o Plojharovi, t. j. o sobě: »V něm ženská, trpná, měkká přebývala duše. Ale právě trpná, více snící než myslící ta jeho povaha učila jej snášet a mlčet a uzavírat se do sebe.“ Vojta Náprstek byl po matce jistě ryze česká krev a hle, byl člověkem touhy a „plavcem bludným“ jako Zeyer, ač jinak se povahami lišili.

**) V přednášce, již měl v americkém klubu dam r. 1901. Výtah z ní mi pořídil professor Eust. Gabessam, jemuž děkuji vůbec za velmi četné a cenné pomůcky, zvláště z oboru korrespondence Zeyerovy.

choti svému v štastném manželství sedm dítek, čtyři syny a tři dcery.*)

Zůstala mu po smrti věrna, ač byly poměry, za jakých zůstala vdovou, takové, že by druhá žena tíži jejich sama snášeti se neodvážila, ba snad ani nedovedla: sedm dítek a rozsáhlý obchod, který vyžadoval zkušenou a pevnou ruku mužskou. Obyčejně se myslí, že domácnost u Zeyerů byla německá a takové že bylo též Juliovo domácí vychování. Ale pravda jest jen, že školy byly německé a že byla tenkráte doba přechodu od němčiny k češtině, doba rozlišení obyvatelstva Čech a Prahy na německé a české. V domácnosti u Zeyerů se mluvilo sice v saloně ze zvyku německy, ale smýšlení nebylo německé. Syn Jan měl známosti s českými techniky, navštěvoval pilně akademický spolek, tehdy svorný a vlastenecký, tam chodíval rád i Julius. Tam se oba počeštili a začínali sami hovor po česku.

Matka nebyla Němkou ze zásady,**) což

---

*) Nejstarší Emil se věnoval vojenství; Jan jest známý architekt a inženýr, Jindřich, jenž se narodil po otcově smrti, se věnoval cukrovarnictví a pak zahradnictví. Z dcer jest nejznámější paní Helena Jungfeldová v Praze. „Sestra majorka" značí Johanku, provdanou Davidovu, třetí byla provdaná Fiedlerová.

**) Jos. V. Sládek píše (v soukr. dopise): „V domě u Zeyerů byla společnost německá, t. j. tak, že tu němčinu považovali za dobrý ton, ale matka Němcům nepřála, a když se později strhl boj, byla nejhorlivější jejich odpůrkyní."

zjevno z toho, že požádala professora Kašpara, tehdáž českého filosofa, aby jejího nejmladšího vyučil dokonale češtině; že podporovala české studenty, měla domácí služebné a dělníky české a že jevila nesmírnou radost, když jí milý Julius předčítal z českého časopisu svou první vytištěnou práci.*)

Zásady vychovatelské měla výborné. Hleděla, aby dítky užily co nejlépe vychování u rodného krbu. Na výpomoc k dětem měla českou chůvu; potom si povolala učitelku a pak i učitele francouzského jazyka, ale jinak nechtěla, aby se jí cizí lidé pletli do vychovávání. Měla vzácný názor, že jen rodina a hlavně matka může dáti zdravý základ výchovy. Rozmazlovati nechtěla; všemožně dbala, aby se v dětech vzbudila láska k práci, aby jednou samostatně mohli obstáti v životě nespoléhajíce se na jmění rodinné. Proto neviděla ráda, že žádný ze synů nemá chuti věnovati se obchodu a jí pomáhati.

Když si starší synové zvolili povolání jiné a zbýval Julius, ustanovil otec, aby byl jeho nástupcem. Ustanovení to matka zachovávala i po smrti manželově důsledně. Malý Julius dán po obecné škole na reálku napřed staroměstskou, pak novoměstskou. Vyučování bylo německé. A doma potom přidržován

---

*) „Jest to vynikající měrou její zásluhou," pravil prof. Kašpar, „že nám rodina vznešená a bohatá dala tak vynikajícího básníka, tak zvláštního vlastence a nejupřímnějšího Čecha."

pilně k účetnictví v pisárně a v ohradě k tesařství. Šlo to všecko těžce; básník čítal ve škole raději romantické historie a vůbec lnul vášnivě ke knihám. Ustaraná matka mu domlouvala (vypravuje tamže prof. Kašpar), co dělá, že se celý den v knihách jen hrabe a všecko jen na knihy vydává. Důtklivě ho upozorňovala na potřebu existence a pilné práce. Sama byla velikým příkladem neunavné dělnosti a hospodárnosti. Na pořádek a způsobné mravy dbala velmi přísně. Synové zřídka směli večer opouštěti dům, ale za to směli tím častěji voditi k sobě kollegy a známé, kterým se dostávalo vlídného pohoštění od domácí paní. Tak se pěstoval u Zeyerů v dětech zvyk salonního života a vážné etikety.

Nezkalené radosti rodinné trvaly krátce, jen dokud nezemřel otec. (R. 1851.) Potom nastaly četné starosti, jimž odolávala matka statečně po mnohá léta. Bývala by mohla všeho se vzdáti, jmění měla dosti; ale poháněla ji láska k práci, radost z obchodu a starost o dobré zaopatření četné rodiny. Synové a dcery odcházeli z domova k vlastním krbům, jmění se drobilo a r. 1876 byla paní zápasem unavená nucena se skvělým domem v Mariánské ulici se rozloučiti, jej prodati a s Juliem, jenž sám jí doma zbyl, do Liboce se vystěhovati. Avšak to bylo až r. 1878.

Zatím jí také nastal loudavý a trapný

proces s obcí pražskou o pilu a ohradu, který i básníkovi mnoho trpkosti způsobil.*)

Okolnosti tyto bylo třeba uvésti, aby se vidělo, jak se rozprchává legenda o básníkových bezstarostných poměrech, které prý mu dopřávaly neobmezené volnosti hověti svým krásným snům a drahým tužbám bez hořkosti všedních bojů o existenci. Nikoli. Od prvního dopisu, jejž psal přátelům, táhne se až do konce dlouholeté rozličné korrespondence nepřetržitá řada nářků na peněžní tíseň a hmotnou chatrnost literární existence.

Tolik o povahovém vlivu otcově a matčině. Styky malého Julia s otcem byly pravidelné, ač (dle obsahu a počtu vzpomínek básníkových) ne příliš vřelé. Za to vášnivě lnul k matce. Přepychový vkus zdědil po obou rodičích, a vlastně třeba říci, že i smysl pro pořádek ve svých záležitostech, pro užitečnou, dělnou práci a pro obchod, ovšem v jiném smyslu a slohu. Jeho provozovacím kapitálem bylo skvělé nadání umělecké, krása všeho světa dobyvatelným zbožím, a posila duše národní proti strašné přemoci nepřátel velikým cílem tvůrčí výroby.

Rodová práce česká se dnes často vyplýtvá na přepych, v němž síla potomků zvadne. Genius zeyerovské práce v ohradě obdařil květ rodu svého pravou tvůrčí pracovitostí.

---

*) Až potud dle zpráv prof. A. Kašpara.

Zbývá udati důležitou okolnost pathologickou, že otec trpěl srdeční vadou a jí také předčasně zhynul; a že i matka, ovšem po klopotné práci, zhynula mrtvicí, což u básníka, jehož ubohé srdce se ho tolik nasužovalo, není bez významu.

* * *

Další určující vlivy na základy Zeyerovy povahy byly v dětství trojí: Stará Praha, stará chůva a knihy.

»Stará Praha (líčí Zeyer v přednášce o V. Náprstkovi) v kráse své pochmurné měla čar pohádkový, čar mizící, bohužel, už každým dnem, tak že za nedlouho nezbude po něm, než legenda! Nebylo cizince, jejž by epické*) vzezření Prahy nebylo vzrušilo hlubokým podivem, — a dítě, což není ono také cizincem,**) přišlým z neznáma a otvírajícím udivené zraky své, ty věčně »proč« se tázající? Němá žaloba těch tichých, pustých, sem tam docela travou porostlých ulic, jimiž vanuly staré pověsti jako zádumčivé větry, ta byla velice výmluvná, a brzy dovědělo se pražské dítě, co ten smutek znamená, brzy tušilo i samo cosi podivného, a cítilo instinktivně celou tu českou tragedii, uhodlo tu starou, dávno

---

*) Podškrtává pisatel této knihy.

**) Jak podivuhodná tu shoda s Máchovým výkladem ve Večeru na Bezdězi!

spáchanou, nepomstěnou, věčně znova se rodící t ě ž k o u k ř i v d u a mlčky přilnulo s láskou k tomu svému na smrt raněnému městu, k tomu strádajícímu l i d u. Byla to velká kamenná kniha, plná pathosu a tajemství, ta naše stará Praha, plná záře podivuhodného umění. Pamatuji se na vlastní svoje zkušenosti, a co mluvím zde, není žádnou fantasií. Kaple sv. Václava na Hradčanech s těmi vyrudlými fresky mezi v šeru zářícími polodrahokamy, Karlův most s těmi zčernalými skupinami soch nad hučící řekou, ob čas jen se otevírající basilika sv. Jiří s hrobem sv. Ludmily a s celou epopejou podivných pověstí, Daliborka, Týn, — to nebyly pro mne pouhé budovy, to bývalo mi přímo zjevením, to sahalo v noci až do mých dětských snů, a když mi poprvé ukázali místo, kde prý se propadla Drahomíra, působilo to na mne takovou dramatickou poetičností, jak jen později scéna Slovackého Balladyny, když ji hrom s trůnu smete. Takové dojmy mívaly jsme my pražské děti z dob čtyřicátých.«

»Žil jsem jako dítě na Novém Městě, kde dům náš tenkráte téměř isolován uprostřed velkých zahrad, plných slavičího zpěvu, stál.«

Byl to zmíněný velký dům v Mariánské ulici. Měl nádherné schodiště, volné chodby, v pokojích čalouny a drahé malby, skvostný nábytek, na nějž básník časem s tichou rozkoší vzpomínal. Ale nežli bylo zařízení ho-

tovo, »žili jsme (vypravuje prof. Kašpar tamže) nějaký čas v tom milém domku v ohradě vedle parní pily. Bylo to místo, kde náš slavný pěvec svá dětská léta ztrávil, kde se veselil, dětské hry pořádal, tělocvik dělal, kde poprvé nástroje tesařské v ruce měl a kde později sekeru zaměniv Homérem a Horácem a j. básníky, v stínu akátů sedával a k budoucímu velkému dílu se připravoval.«*)

Kterak z dojmů staré Prahy vyrůstala v duši Zeyerově už v nejrannějším mládí bolestná touha česká, toho výslovné svědectví dal básník takto**):

»Na Vaši otázku o vlasteneckém mém probuzení nedovedu ani sám určitě odpovídati. Nepamatuji se, že by byla doba bývala, kdy bych Čechy nebyl miloval. Myslím, že od prvního okamžiku, kdy jsem vůbec myslit a cítit dovedl. Čechy byly pro mě ovšem nejdříve Prahou, nebo Praha Čechy. Jako ve snu pamatuji se ku př. na dojem, jaký na

*) „Bude-li se našemu mistru básníkovi stavěti památník," poznamenal prof. Kašpar v přednášce své, „myslím, že jediné místo pro něj v celé Praze jest jen toto místo, kde ohrada Zeyerových stávala. Zde on bude na vlastní půdě, odtud on bude hledět na otcovský dům, v kterém se sice nenarodil, ale v kterém vyrostl, v kterém první plody básnické tvořil, a který vroucně miloval."

**) Když jsem r. 1897 poslal Zeyerovi do Vodňan svou malou studii o jeho poesii, obdržel jsem od něho řadu dopisů s množstvím věcí životopisných a literárních, z nichž tuto čerpáno. Značkou tohoto pramene bude V.

mě dělala svatováclavská kaple u sv. Víta. Nevím, byl-li jsem tenkráte čtyři roky stár. Ten dojem musil nějak ve mně splývat s dojmy pohádek. Později nás posílali ku př. na pouť k sv. Jiří na Hradčany, k hrobu sv. Ludmily. Tam nám vypravovali všechny ty staré a barokní legendy. Vídal jsem také při takových cestách po Praze ku př. Daliborku a modré vrchy za Prahou. Venkov jsem neznal a ty modré vrchy byly mi nějakou báječnou krajinou. Tam musily asi někde být ty »lesy«, o nichž jsem stále snil. A což místo, kde se propadla Drahomíra! Nevěděl jsem, co je tragika, ovšem, ale tragika tam na tom místě na mě působila. Všechno, co vyčnívalo nad ten úzký, všední horizont a k srdci a k fantasii mluvilo, splynulo mi s pojmem o české zemi. Tak nějak si to vysvětluji teď z těch matných sice, ale posud živých dojmů.«

»Na tu periodu, když jsem byl »ein deutscher Jüngling«, se mnoho nepamatuji do detailu. To bylo papouškování z německých škol. Česky jsem uměl už jen chatrně, pravda. Naučil jsem se zase trochu od českých studentů, kteří u nás mívali obědy. Pomyslete si, jaká to byla doba: S Jonášem a Arbesem — byli jsme spolužáky — mluvívali jsme ještě německy!« — »Jak dlouho trvala doba »nerozhodná« mezi češstvím a němectvím, nevím určitě. Když mi bylo sedmnáct let, byl jsem ale už rozhodně Čechem,

ač jsem tenkráte ještě psal tragedii Julius Caesar německy.« (R. 1858.)

»I můj první pokus literární, Královna Tomyris, byla nedokončená tragedie*), nebo vlastně jen konec tragedie, scena, když královna přicházela s hlavou Cyrovou a dělala nějaké tirády, než ji potopila do krve. Tenkrát mi bylo osm let.«

Osmiletý chlapec, jenž píše tragedii o královně Tomyris, jest zjev, při němž nutno předpokládati dětství rázu rozhodně nevšedního. A bylo nevšední. Duševní dary, jimiž byl malý Julius nadán, nesmírná vznětlivost a silná obraznost, setkaly se v rodném domově s poměry, že nemohlo býti příznivějších. Zámožní a milující rodiče; uměním naplněný vážný dům; ruchem práce hlučící ohrada a parní pila; domácí knihovna; houf šťastných sourozenců; výtečná vychovatelka matka; stejně výtečná vychovatelka stará Praha atd.

»Silné dojmy útlého mládí bývají nevymazatelně vryty v mysl sensitivního člověka,« pravil Zeyer sám v přednášce o Náprstkovi.

Středem hlavního tlumu těch dojmů, jak byly naznačeny, byla slavná už stará chůva, prostá žena, přešťastným osudem našeho národa zvolená, aby jiskrou genia svého čes-

*) R. 1849! Básník nepraví, zdali český či německý, patrně německý, ale hlavně upozorňuje na to, že začal tragediemi.

kého a lidového roznítila v duši malého chovance svého Julia posvátný plamen lásky k vlasti a vznešené poesie nábožně mythické, a mysl jeho pohřížíc v ohnivou lázeň své tvůrčí obraznosti navždy jej posvětila na básníka vyšší krásy a nevystihlé touhy, touhy tak hluboké a tajemné, že smysl její básník dlouho a těžce hledati musil, než jej v bohu a snivém Kristu konečně nalezl.

Památku té chůvy básník tolik ctil a do smrti věrně choval, že není téměř většího díla v jeho literatuře, aby v něm stopa po ní nebyla nějak patrna. Dlouhá řada rozličných »chův« jest u Zeyera jejího zjevu trvalým památníkem.*)

Ve vzpomínkách životopisných ji líčí neobyčejně nadšeně. Tak v Plojharovi dí: »Jan Maria (= Julius) se narodil poetou a havranický zámek (= dům v Mariánské ulici), stará, vlhká jeho zahrada byly prvními předměty, které se fantasie jeho dotkly. Zároveň budila jeho chůva, stará Běta, svými pohádkami, svým vypravováním o Libuši a jejích sestrách, o moudrosti Krokově, o rytířích spících v Blaníku, o starých proroctvích, slibujících spásu České zemi, nevědomky první

---

*) Na př. Meritma (Král Menkera), Nunziata (Féniciin hřích), Suntarella a stará Běta (Plojhar), Agueda (Amparo), Zajnába (Vůně), Epikasta (Evadna) chůva Etneina (Čechův příchod), chůva kněžny Olgy, Estera (Griselda), Kalpytra (Gdoule), Juda (Rokoko) atd.

touhy po říši ideálu, první záchvěvy lásky k rodné zemi v měkké a snivé jeho duši. Běta nebyla ženou obyčejnou, ačkoli to nikdo nevěděl, a ona nejméně. Ani ve snách netušila, že byla básníkem, slovo, kterého ani neznala. V Bětě bylo cosi velkého, nadšeného; byla jako sibylla, a měla také úplně vzezření nevšední. Byla vysoká, suchá, a oči její byly tak jasné, že každého v té osmahlé, trochu tvrdé její tváři překvapily. A rád ji každý poslouchal, začínala-li povídat. Nejraději vypravovala v dlouhých večerech podzimních. Obyčejně dálo se tak po večeři v dlouhé nízké síni vedle kuchyně v přízemku umístěné, kde se ženská čeládka s prací shromažďovala. Byl tam starý, vyzděný krb; zapálili na něm trochu chrastí, které praskalo, svítilo a modře kouřilo, a v té polotmě seděla Běta na nízké stoličce a dávala se proudem svých pohádek unášet. Mluvívala s tichým nadšením a pak pustila své pletení do klína a pozdvihovala dlouhé, kostnaté svoje ruce, činíc často velké, někdy tragické posuňky. Jan Maria (Julius) nepouštěl tu s ní zraků, srdce mu tlouklo, oči a tváře hořely, bylo mu nevýslovně blaze v tom světě snů a vidin, a přece šla taková hrůza někdy z toho velkého, černého stínu Bětina tam za ní na protější stěně. Byl to přízrak obryně...«

Některé dojmy jejích mythů uvázly u básníka obzvlášť hluboce v mysli. Předně byla to epická forma a síla bájetvorná sama;

pak vypravování o nešťastné zemi, kterou »nepřátelé na koňských kopytech roznášeti chtěli« (símě české bolesti); dále vzácná báj o Zeleném vítězi (zárodek záliby v bájích přírodních), o Vyšehradě a o nebeském ráji (símě touhy nadpozemské).

V úvodě velikého díla Karolinské epopeje věnoval své chůvě přímo slova navždy památná: »Myslím, že jejím vlivem pro své štěstí nebo neštěstí jsem se stal básníkem a to básníkem českým, přes všechno pozdější nečeské vychování.«

Vzpomínka nad jiné důležitá se tají v básni Proroctví (Poesie). »Byl jednou rytíř, který bloudil v příšerném lese . . .« vybavuje si básník v snivé chvíli chůvinu pohádku. Už myslel rytíř, že má usouzeno zahynouti, když tu najde ve skále bránu a za ní ráj s anděly.

»Kdo můžeš, hledej, bysi našel
v tom lese bránu v pravý čas.«

Tak prý dětem chůva vyprávěla, a básníkovi zněla slova její jako zjevení a »stesk hluboký se v srdce vkrad«. Tesknil prý a plakal chtěje bránu tu najíti.

»Těžkou ránu mi zasadila chůvy báj.«

Veršem tím poznamenal Zeyer osudnou událost v životě svém, děj nejvnitřnější a nejhlubší, bolestné tknutí touhy, z jehož účinu se duše jeho nikdy nevymanila, naopak, stále více k němu se vracela.

Stařena vidouc na chlapci účinek svých mystických slov zašeptala prorocky: »Buď kliden, tajný hlas mi věstí, že vejdeš kdys v ten šerý háj,

tam ulomíš si lilji štěstí
a branou vejdeš v bájný kraj.«

Básník uvěřil, a když tu báseň r. 1883 skládal, domníval se, že se proroctví už splnilo, a že bájným tím krajem je »svatá poesie«. Ale to byla jen illuse, básník musel hledat bránu štěstí dál a jinde.

Takové dojmy nezbytně slučují mladistvou duši s domovem poutem nezrušitelným; v domově tom byl ráj dětství, a duše z ráje vypuzená nikdy nepřestane se ohlížeti a z největší dálky svých potulných poutí vzdechy touhy po návratě vysílati. A naopak, děj se s poutníkem co děj, ani v největším neštěstí mravním ho domov takto zamilovaný nepustí z moci a nedá mu tak snadno zahynouti. Ideál na dně duše hlídající vždy přijde na pomoc.

Na dně duše Zeyerovy usadil se v dětství ideál krásy čarovné a čaromocné. »Jak toužebně sníval o tom ráji svého dětství! (Plojhar.) Viděl jej brzy ozářený sluncem, brzy v jarním květu, brzy zapadlý sněhem. Ach, mysliti na milé pokoje, naplněné starosvětským nábytkem, bývalo mu nejsladší rozkoší. Míval pak vidinu, jak v jednom z těch útulných pokojů sedí bledá, posud přes še-

divé své vlasy krásná žena se smutnými zraky — jeho to matka! Hle, seděla na malé pohovce, a tenké, krásné a jemné její ruce konaly buď ruční nějakou práci, nebo bádala polo žertovně, polo pověrčivě v elegantních, libě vonících kartách, zda osud slibuje zdar tomu, za nějž se před začernalým obrazem bohorodičky co večer po celé hodiny modlívala. Slzy vděčnosti a lásky vstupovaly mu do očí později, kdykoli na to vzpomínal.«

A když malý chlapec počal nabývati sebevědomí a mysliti na budoucnost, »ó, jak ohromnou, krásnou věcí byl mu život! Co v něm čekalo vše na něho! Cesty do dalekých krajin, boje bez konců pro nekonečnou slávu české země a básnění tragedií tak zdrcujících, jako Agamemnon a Prometheus.«

* * *

Zde už byl patrný veliký vliv jiný a sice vliv lektury. Pohádkové štěstí nerušené zmizelo a Julia »vedli konečně do školy, kde se smrtelně nudil. Nenáviděl ji, a rodiče se rmoutili, že nemá chuti k učení.« Byla to normální škola u sv. Jakuba, německá, a Zeyer »byl učitelem pedantem nenáviděn. Útěchou bylo školákovi, když viděl z okna kousek Letné a modré nebe. Počty nenáviděl.« *)

---

*) Z dopisu Jos. V. Sládka ze dne 23. X. 1890.

»Jednoho dne přišel do otcovy kanceláře (Plojhar). Jak podivná to místnost! Jan Maria (Julius) pocítil takový odpor tělesný i duševní, že se mu dělalo zle. Náhodou řekl otec týž den mezi obědem, že se stane Jan Maria někdy také advokátem (= obchodníkem), jako on. Hoch zbledl hrůzou smrtelně a bránil se zuřivě proti té vyhlídce.«

Život mu takto určovaný a zvláště reálka příčily se naprosto tomu světu, jenž se mu otvíral v snách a v knížkách. »Knihy, které ve dne v noci hltal, nahrazovaly mu pohádky staré Běty, když se již odebrala v kraj oněch snů a vidin, o kterém byla tolik vypravovala.« Knih, knih si žádal a četby nejen moderní, ale i klassické. A aby to mohl, s chutí se chtěl učiti jazykům. Byla by se mu hodila filologie.

Zdálo by se, že v bohatém domě, kde se mluvilo německy, byli po ruce němečtí romantikové. Než nebylo tomu tak. V rodině se více přálo literatuře francouzské a anglické. Četbou Zeyrovy matky byl hlavně anglický román. Česky čísti neuměla. »Později jsem jí předčítával česky. Babičku (Němcové) jsem jí musil čísti nejméně desetkrát.« (V.)

Na dotaz stran německé romantiky Zeyer odpověděl (V): »Německé romantiky jsem vůbec neznal a neznám je důkladně dodnes. Schiller na mne měl veliký vliv, ne tak z lektury jako z jeviště. Chodíval jsem totiž často

do divadla, ovšem německého, ale též do českého někdy odpůldne v neděli. Při té příležitosti, když je řeč o německé romantice, ujišťuji vás, že neznám, »leda dle jména«, Die Gründung Prags. Zdá se mi, že jsem tu knihu jednou v ruce měl, snad jsem do ní i nahlédl, ale zajisté jsem ji nečetl.*) Zmiňuji se o tom proto, že mi někdo vytýkal, že tuším Libušin hněv nebo Vyšehrad prý ukazuje vliv té lektury.«

»Je-li ve mně romantism, tak pochází nejspíše z Waltera Scotta. Toho jsem čítal vášnivě. — Teď, když zpytuju svědomí, myslím, že přece také kus německého romantismu vešlo ve mě a sice v podobě nejhorší. Pamatuji se totiž, že jsem co hoch přečetl spoustu mizerných Ritter-, Räuber- und Geistergeschichtů. Z té lektury vyvedly mě pak romány Cooperovy, které tvořily přechod k spoustě různých cestopisů. Celkem to byla potopa, chaos! Jak jsem z toho všeho vybředl, sám nevím.«

Je-li u každého básníka četba věcí důležitou, u Zeyera je z nejhlavnějších klíčů vnitřního jeho života. Proto je důležito věděti, že četl Ebertovu Vlastu a zvláště mnoho z literatury české. »První věc, kterou jsem česky četl, byla zase pohádka a sice Něm-

*) Pátral jsem tehdy po způsobu, jak si asi Hankovi současníci dovedli představiti Libuši, a ptal jsem se Zeyera na dojem Brentanova díla.

cové »Jak Jaromil k štěstí přišel« v některé české školní čítance. Později nadchl mě Erben. Ten Erben, Němcová a později paní Světlá měli ze všech českých literátů na mě rozhodný vliv.«

Jak ta první četba na mladý svět u Zeyerů působila, líčí J. V. Sládek*) dle vypravování básníkova takto: »Bylo to tehdy u nich jak v indiánském táboře. Hoši stříleli doma z bambitek mouchy, a v ohradě si hráli na Indiány dle Cooperových povídek. Své sestry spouštěli zavázané do prostěradla s druhého poschodí do dvora čili »zachraňovali je z hradu«.

To byl první tvar Juliova ideálu: heroism. K němu se přidružila touha po cestách do dalekých moří a neodkrytých dosud světů, v nichž zakládal nové říše, české Athény atd. V chvílích těchto bohatýrských a fantastických snů sedával celé hodiny tiše, a matka se divívala, »proč oči jeho tak planou, proč každou chvíli vlhnou a rty jeho se zachvívají.« (Plojhar.)

Pak se připojil dojem velkých tragiků. Osmiletý hoch psal v tajnosti tragedii o královně Tomyris dle tragedie »velkého Corneilla, kterou nazpamět uměl!« Pak »četl nějaký překlad Aischyla a byl zdrcen. Zdálo mu pojednou, že byl uveden na dráhu svého povolání. Duše jeho zvolala: Bu-

*) V dopise už uvedeném.

deš básníkem . . .! A hoch si řekl: Ale takovým, jako Aischylos, jako Cervantes a Camoens, jejichž životopisy četl. Znamenalo to jinými slovy: Budeš básníkem a hrdinou zároveň! A snil teď častěji a živěji než před tím.« (Plojhar.)

* * *

V tom, co tak »za chimérami těkal«, skončila se přece nějak studia reální, a uznáno za dobré, aby Julius nějaký čas to zkoušel i na technice. Ale nechal toho a šel k matce do komptoiru a pak do ohrady, aby se přiučil tesařskému řemeslu. (R. 1861.)

Po té odešel do Vídně k »tesařskému mistru« Fellnerovi, t. j. velkoobchodníku dřívím. Počala důvěrná známost s jeho dceruškou, provdanou potom do Paříže za jistého bankéře. Zeyer u nich za prvního pobytu v Paříži bydlel.*)

V tesařské dílně Fellnerově nabýval Zeyer dokonalejší zručnosti v řemesle, ale i vědomí o rostoucích tužbách básnických.

Na stěnách a trámech objevovaly se prý četné německé (?) jeho pokusy ve verších.

To jsou velmi skrovné zprávy z té vídeňské doby, když je přirovnáme k nesmírnému roztrpčení, ba hněvu, jejž si z Vídně v duši odnesl. V povídce Z papíru na kor-

*) Karel Lužan, Z nejstarší korrespondence Julia Zeyera. Zlatá Praha 1902.

nouty praví: »Co jinoch asi patnáctiletý měl jsem horečnou touhu spatřiti — aspoň Cařihrad. Avšak nedostávalo se mi peněz. Zlá sudička moje dopřála mi v náhradu za Cařihrad o něco později spatřiti Vídeň. Bože, jaká to náhrada! Schladila se moje roztoužená přání a Vídeň, která se tenkráte ani nehálila do svého nynějšího pozlátkového roucha, nenáviděl jsem od té doby vší silou své duše.«

A v Plojharovi se podává celý rozbor příčin jeho rozhořčení: »Jaký byl jeho bol, když pozoroval, že mu tam v tom domě přísné kázně, kde nyní žil, ty nejdražší jeho upomínky ze srdce vyrvat chtěli! Nemyslili ovšem na Havranice (mateřský dům a Praha), o nichž ani netušili, ale ignorovali tu zemi, v které ten drahý jeho domov ležel, tu zemi, jíž byl ten domov malou, avšak krásnou částí. Pro ně nebylo té země na světě, o které Běta říkala, že ji nepřátelé na koňských kopytech roznášeti chtějí, odbyli ji leda pohrdlivým úsměškem. Chtěli jej přes moc pro jinou, »širší« vlast nadchnouti, kterou Jan Maria co maceší, cizí, nepřátelskou tím více nenáviděl, čím více mu ji vnucovali. Pro jazyk pak oné jemu drahé země jevili surovou neváženost. Ó jakou silou miloval teď ty ubohé své, zavržené Čechy! Zdály se mu dojímavé, jako některý z mučedníků a zářily mu nejsvětější glorií. A dávný jazyk otců stal se mu čímsi tajůplně posvátným.«

Odbyv si tesařskou »akademii« ve Vídni, šel Zeyer do světa na zkušenou (r. 1862). Pracoval, když bylo třeba peněz, užíval rozličných dobrodružství, četl a snil. Proputoval Německem, zdržel se v Hamburce, kde prý i těžce pracoval, v Gdansku a ve Frankfurtě. Dále navštívil Švýcary, shlédl krásu Alp, Curych a Ženevu. Odtud se zabral do Francie a pobyl nějakou dobu v Paříži.

Příval dojmů se mu hrnul do duše. Všude sdružoval dojmy přírodní s uměleckými a historickými. A s dojmy milostnými. Množství věcí v jeho literatuře se opírá přímo i nepřímo o zkušenosti z této první cesty. Ale sám na té cestě ještě netvořil, nýbrž chystal se: vnímal, dumal, cítil a snil. »Valerius (= Julius, zní to v úvodě k Bájím Šošany) byl tenkráte poetou a nebyl ještě spisovatelem. Básně jeho byly sny. Byla to krásná, krásná doba. Ó jak se to snilo krásně na břehu moře, na chlumech Alp neb nad hladinou italských jezer!«

A byl-li dojmy přírodními unaven, otevřel cestovní knihovnu v torbě, kde měl po kousku Byrona, Lamartina, Racina a Alfieriho. Významný seznam!

Tolik se asi týká té cesty skutečně. Dále vypravuje o fantastickém dobrodružství, jehož prý zažil v židovském městě ve Frankfurtě. Líčí ideál ženské krásy, jejž tam uzřel a miloval: »Bledý oval, vlas tak tmavý jako noční mrak, dlouhé nyjící oči, plné dum a

paprsků, divukrásné tělo zahalené tkaninami ze stříbra a zlata a drahocenným mušelínem . . .« Zkrátka zosobněný Orient, žena nikoli smrtelná se mu zjevila. Varovala Valeria, aby jí nemiloval, ježto je chimérou.

Báje Šošany byly napsány i s Úvodem teprve po řadě let (1877—1880), po studiu egyptologie, hebrejštiny a véd. Samo jméno »Šošana« mohlo vzniknouti teprve potom. Jest to tedy dobrodružství více jen vysněné, výraz let, kdy byl básník v stáří »sladkých tužeb« a »matných žádostí«. Šošana byla jen vidinou, chimérou, a zmizela jako chiméra.*)

Tak tedy byl a musel býti závěrek té cesty zcela jiný, než si matka přála a očekávala. Bělmo illusí počalo Zeyerovi přese vši krásu vnímanou padat s očí. »Náhle, bolestně přišel k vědomí, že je všecko jiné na tom světě, než si to byl dosud myslil.« Čím dál více poznával svůj omyl; řekl si s vnitřním pláčem, že se byl minul s povoláním svým; věděl nyní, jaký je rozdíl mezi průmyslníkem a hrdinou-básníkem, kterého činí myšlenka a vzlet, jako mezi střízlivostí života a letem k ideálu.

---

*) Jest těch chimér v životě básníkově více a pravda nějaká je všude, ale básník o to nestál, aby byla poznána. Psal (V.): „Prosím Vás snažně, abyste osobu moji nechal co možno nejvíce stranou. Nepřeji si, aby kdo věděl, co mě bolelo; má přece duše také svůj stud.“

Vrátil se domů k matce, aby se oddal soukromým studiím a pokusil o životní dráhu jinou. Přál si dobýti přístupu na universitu. Snil o studiích v Sorbonně, Florencii a Athénách. Ale k tomu bylo nezbytně třeba maturitního vysvědčení z gymnasia. Jal se tedy usilovně studovati klassické jazyky. S pomocí prof. Velišského a Korába se latině a řečtině naučil snadně, ale naději na maturitu zkazil přísný matematik, ředitel piaristského gymnasia, Byla to věc trpká a Zeyerovi osudná. (R. 1869.) Psal o tom příteli:*)

»S bohem sladké sny o Sorbonně, Florencii a Athénách, již mne ani nelákáte! O mnoho luzněji zdá se mi teď bílý domek v stinném údolíčku, kvetoucí sad a vonná zahrádka. Co vėlcí muži mysleli a nadšení básníci pěli, bude vždy moje srdce zahřívat, v jejich myšlenkách se kochat bude vždy moje největší slast, a to mohu bez výkazu veřejných studií. Živit se pak chci z toho, co matka země za poctivou práci poskytne. A kdo ví, jestli budu vždycky sám? Snad se někdy zakmitne bělavé roucho v sadě ... Pak Tě někdy pozvu k sobě« atd.

Toto blouznění vypadá jako anakreontism, ale znamenalo více. Básník byl na rozcestí mezi směrem nyní zvaným Emersonovským a Thorreauovským. Vlastně chtěl vždy stůj co stůj s civilisací v před k cílům nej-

*) Karel Lužan, Z nejstarší koresp. Z. Tamže.

vyšším, ale odmrštěn byv a zklamán toužíval od ní pryč k idylle individualistických primitivistů.*) Pak mluvíval o chaloupce, o domku, o klášteře a pod.

Na tu kolísavou plavbu životem jej zavedla nucená volba povolání. Strkáno jej ku břehu, kam nechtěl, a kam toužil, tamodtud byl odstrkován. Ale byla příčina i další: Zeyer byl člověk touhy, jemuž není dáno spočinouti, nýbrž neunavně hledati.

Básník pak i navštívil přítele Ot. Kuřáka, chemika v Gubaczi u Pešti, ale musil se z důvodů zdravotních vrátit do Čech. Cestou zastavil se Zeyer v krajině kol Ústí n. O. »v tom pozemském ráji«, okřál rychle a vykonal několik výletů po okolních hradech. Zvláště se mu líbily Litice. Za týden se mu vrátila jasná mysl a zmizely »monastýrské dumy, ty výpary maďarské pusty«.

V listopadu r. 1869 píše témuž příteli o inserátě z Rus, v němž se hledá hofmistr k malému hochu. Přihlásil prý se o to místo, ale že neměl žádného vysvědčení, nedostal ho. To prý ho nutí, aby své studie dokončil, odpor proti matematice přemohl a o maturitu se pokusil.

---

*) Směr ten začal už koncem stol. XVIII. periodou robinsonskou. Vznikla touha po návratu člověka k přírodě, k prostotě a neučenosti. Souvisela s deismem, rationalismem a revolucí, a skončila sentimentálností v začátcích proudu novoidealistického.

Do těchto plánů se mu vkrádá sen o vlastním krbu a rodinném blahu. »Musí to býti zajisté moc krásná věc míti vlastní svůj krb, míti ženu věrnou a dobrou, a především mít neustále před sebou to svaté, jemné stvoření, tu bytost s azurovými křídlami — dítě!«

A hned zase mu pošmurný den připomíná smutek památky na bělohorskou bitvu. Na konec oznamuje příteli zprávy politické: všecko je zaujato povstáním Dalmatským, ale obává se, že tam už je všemu konec. »Konec, konec, všeho konec, jen utrpení našeho nechce býti konec. Kdy se toho dočkáme?«

Daleko je tedy od pravdy, myslíme-li, že se Zeyer jímal jen svými sny a touhami. Měl starosti vážné a zájem všestranný. Šlo mu o existenci a o budoucnost vlastní, staral se o umělecké záležitosti pražské i o politiku českou a slovanskou.

Jeho čilá korrespondence ukazuje, jak se dělil o zájmy i s přáteli. Neutíkal se k nim jen pro stesky, ale srdečně rád vyslýchal, těšil a radil, vážně i žertem.

Příteli Otakarovi v listě ze dne 19. ledna 1870 domlouvá, aby se oženil. Pak mu vypravuje svůj sen. Byl před tím na Olšanech a pak se mu zdálo, že chodí za měsíčné noci mezi hroby; vše bylo průhledné, viděl všecka pokolení pohřbená v rakvích ležet.

A tento básník snivý hned v zápětí projevuje city politické takto: »Již jsem se začal třásti (strachy), když se váha klonila k narovnání (za Hohenwarta), neb zdálo se mi, že naši by byli něco povolili. Teď je mi zase volněji! Ženou nás tam, kam se sami bez hnaní postaviti máme. Já neznám jinou cestu a jiný cíl, než slovanskou federaci. Spravedlnost žádat od šakalů, toť šílenost, kořit se vrahům našich králů, toť nedůstojné a podlé!«

Z takových nálad se skládala látka k románu o Plojharovi.

* * *

Zmínka o ruském inserátě zavádí do básníkova životního příběhu professora Al. Kašpara. Korrespondence, kterou uveřejnil v ČČMus. r. 1902 a zmíněná přednáška o paní Zeyerové podávají mnoho důležitých zpráv.

Prof. Kašpar se seznámil r. 1869 v akademickém spolku s Janem Zeyerem; ten jej představil své matce a na její vyzvání přistěhoval se k nim. Záhy uzavřen přátelský svazek s Juliem. Chodili spolu na universitu, kdež byl Julius tři léta mimořádným posluchačem, do přednášek filosofických a na sanskrt. Doma čítávali řecké klassiky a učili se španělsky. R. 1872 odjel Kašpar do Petrohradu, kdež se stal professorem. Přátel-

ství s Zeyerem potrvalo dále. Nastalo pilné dopisování. »Kéž bych i já dosáhl svého cíle!« psal Zeyer toužebně v březnu r. 1872. Touha jeho měla bolestný základ. Viděl starostlivé pohledy své matky, která mu z lásky povolila, aby se vzdal obchodu a oddal se zamilovaným studiím. A nyní existence nekynula, neboť scházela maturita. Podstoupil ji tedy, ale marně. Příteli Kašparovi oznamuje, že čte Homera a učí se provençalské gramatice, aby mohl čísti trubadury v originále. Ale starost o nějaké užitečné povolání jej znepokojuje a pudí z domova. Přítel mu má v Petrohradě vyhledat nějaké místo.

Bylo místo u pana Georgijevského, ale ten chtěl absolvovaného filologa. Zeyer si troufal takové místo zastati i poslal francouzské curriculum vitae, spis památný,*) jenž v překladě zní: »Jsem zrozen v Praze. Byl jsem ustanoven k průmyslu a dán na reálku. Ale neměl jsem náklonnosti ani k budoucímu stavu ani k těmto studiím, a když jsem ukončil reálku, věnoval jsem se studiu latiny a řečtiny na zotavenou.

Tím se ve mně vzbudila chuť ke studiím humanitním, i vzal jsem si učitele, abych privátně nabyl známosti učiva veřejných gymnasií. Po té jsem vstoupil na universitu

---

*) Francouzský originál otiskl Kašpar v Č. Č. Mus. 1902.

v Praze na fakultu filosofickou a poslouchal logiku, psychologii, ethiku, esthetiku a dějiny filosofie.

Týž čas jsem se věnoval studiím jazyků a literatur moderních, jež jsem byl pěstoval už před vstoupením na universitu, obzvlášť studiu jazyka francouzského a anglického, pak italského, ruského a polského, španělského a konečně i počátkům sanskrtu.

Konečně jsem vykonal cestu do Paříže a do Německa, abych tam shlédl památky a sbírky umělecké.«

Místa neobdržel a cítil se velmi nešťasten. »Myslím často na to (psal K*) uchýlit se od toho světa docela a hledat útěchy ve zdech klášterních. Vyhlíží to arci trochu středověké a mnohý se mi vysměje, jiný mě má za blázna. Klášter je prý hrob; ale člověk k životu neschopný jest tolik co mrtvý a mrtví patří do hrobu. — Již vidím, že vlny osudu nad hlavou se klenou; propásl jsem hodinu a veta po všem.«

Maturitu opakovat se mu příčilo. Chodil však na universitu dál a studoval koptickou mluvnici. »Egypt mne zajímal ode dávna a hodlám se teď konečně trochu obeznámiti s historií a starožitnostmi tajeplného toho národa.« (K) Oznamuje spolu, že byl v Roudnici na svatbě bratra Jana, že byl na Řipu

*) „K“ značí dopisy prof. Kašparovi v Č. Č. Mus.

a v okolí, kde se mu zvlášť zamlouvalo vesnické zákoutí Bechlín a v něm starý, selský babičin dům.

Obsah této milé episody naplnil básníkovu paměť takovým bohatstvím vzpomínek, že z nich potom těžil v četné řadě prací. Ale ukládal je v nerozeznatelné směsi se vzpomínkami jinými.

Nejdůležitější zpráva byla: »Debutoval jsem v novém humoristickém časopise Paleček s malou humoreskou.«

*
* *

Zásluhu toho debutu měl dr. Josef Štolba, jejž Otto pozval za redaktora nově založeného Palečka.*)

V roč. I. 1872—73 č. 5.—6. je první uveřejněná česká práce Zeyerova s titulem Krásné zoubky.

Zeyer v první třetině literární činnosti nejraději používal za východisko práce své vlastní osoby, přímo i nepřímo. Tím nabyly práce ty zajímavosti a časem i hodnoty. Tak i zde. V malé humoresce se představil debutant, jak vypadal zevně i vnitřně v úpravě, jakou mu vštípila Paříž.

»Zdeněk (= Julius) právě přijel z Paříže,« začíná humoreska. Opustil ji pro vedro a pak že neměl peněz. Svízel s nedostatkem peněz

*) Viz bibliografický ukazatel „Kniha“ na rok 1896 č. 6.

se ohlašuje hned na počátku s osudnou významností. Ubíral se po Praze v tmavém oděvu a sivých rukavičkách. »Plný vous, černý jako havran, zdobil zajímavou tvář a oko snivě hledělo z pod jemných obočí.« Přítel Fabián vypadal vedle tohoto elegána jako pravý, nevkusný dandy pražský. Celý v žlutém nankýnu a v ruce kornout třešní. Nabídl Zdeňkovi, jenž odmítl. Předně na ulici nejídá a za druhé nikdy nejídá ovoce nemytého. Poznáváme Zeyera.

»Pořád tak choulostiv jako jindy!« charakterisuje ho přítel. »A kam jde?« — »Což to vím?« odpověděl Zdeněk hlasem trpitele, kterému byl již tak uvykl, že když někomu přál dobré jitro, bylo to, jakoby řekl: Ó bude to jistě jitro tvé poslední i mé! Ale když prý má někdo tak snivou tvář, jako Zdeněk, nemůže přec mluvit přirozeně jako jiní lidé.

Tedy humorem sebeironickým začal Zeyer. Význam toho nemohli chápati současní čtenáři nevědouce, jak smutně mu vlastně bylo. Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal. V dobrodružství dále vyprávěném se tají příběh s dámou, jenž se zde divným žertem končí, ale snad byl vážně pocítěn, protože se k němu později vrátil a to v práci tak vážné, jako jsou Paměti Víta Choráze.

* * *

Studie v Paříži.

Zpráva o prvním pobytu Zeyerově v Paříži se v životopise jen tak letem mihne, ale obsah toho, co tam dělal, je ohromný. Do společnosti málo chodil. Studoval. Když jej přítel kdysi přece dopravil do kruhu známých, znělo volání: »Náš chmurný seveřan! Misogyn! Knihohltal! Keltoman!« a »Zabýváte se dosud studiem o starých Keltech?« (Na pomezí cizích světů.) Tu je celá kapitola života. Paříž nebyla Zeyerovi místem elegantní rozkoše, nýbrž pomníkem historie velikého národa, v jehož vývoji pohřbena byla několikerá stará kultura. V srdci lásky chovaje starou Prahu, starý dům otcovský, starou báj chůvinu, miloval v Paříží především Paříž starou, gothickou Paříž svatého Ludvíka, plnou umění a knihoven, v nichž bylo lze poučiti se rozsáhlou měrou o skvostných věcech žádoucích bující obraznosti snivě bájetvorné: byla to druidská věda, mythologie keltická, irská epika legendární a co s tím vše souviselo. V poesii primitivních kultur se nořiti — to byly hody žíznivé duše Zeyerovy.

Srovnávací methoda francouzských badatelů jej uvedla od mýthů keltických k bájesloví řeckému, římskému, indickému a iránskému. Širý, valný obzor báječných názorů starověku se před ním rozprostřel jako mapa velemoře dychtivému plavci.

Byla tu poesie, věda i náboženství v krásném svazku, a mysl Zeyerovu to uchvacovalo

tak, že tím skutečně počal i své hledání pravdy světa. Bájemi založený názor světa byl celou podstatou básnický; sytil mu mysl i srdce, budil sílu obrazotvornou a určoval ráz duše vnímavé navždy. Odtud si odnesl Zeyer úžas nad hloubkou starého řešení otázky o nesmrtelnosti duše, pohled na význam učení pythagorejského a rozsah vší mystiky středověké, zvláště magické.

Mladá mysl Zeyerova byla tím tak plna, že si žádala brzy uvolnění. Zeyer musil psáti. Bylo-li to, co psal, někomu vhod čili nic, byla otázka vedlejší. Neřídil se obecenstvem. »Cela est plus fort, que moi« bývalo odpovědí jeho, spisovatele, jenž hledá především ulehčení své duše.

* * *

Zeyer zastal ve Francii mocný proud idealistický. Začal proti sensualismu reakcí jednak theologickou jednak spiritualistickou; tato reakce vycházela z názoru, že jest nepřátelský poměr mezi náboženstvím a vědou velikým zlem, jejž nutno odstraniti tím, že se všem lidem povolí náboženství různá, ale všem uloží jedna povinnost: lidské dobro. Bylo to Desjardinsovo novokřesťanství. Jiným nešlo ták o dobro, jako o pravdu. To byli esoteristé, okkultisté a spiritisté.

Spiritisté (Paul Gibier) se postavili na stranu vědy proti náboženství zvláště křesťan-

skému. Někteří okkultisté, zaujati množstvím fakt nabytých v hypnotismu a spiritismu, připadli na myšlenku o úzké souvislosti mezi těmi fakty a zapomenutou magií a kabbalou a tajemným učením kněží egyptských a indických; utvrdili se v názoru, že je nám svět nadsmyslný jistou měrou přístupný; ale že zkušenost a přemýšlení bránu jeho neotvírají, nýbrž intuice plynoucí z mocného ducha spojeného s velkou vůlí, nabytou bojem proti smyslnosti.*)

Zeyer se seznámil s těmi názory a byl jimi okouzlen. Výborně se shodovaly s jeho názory mythickými. Mimo to měl k nim dobrou přípravu ve filosofii Spinozově, z níž některé zásady přijal za své. Podstatou věcí není to, co smysly vnímáme, nýbrž co jest v nich; všech věcí trvající příčinou vnitřní jest podstata jediná, nekonečná plodící příroda (Bůh). Tak jsou všecky věci oduševněny a všecky vespolek souvisejí a na sebe působí. Rozum takto pojímá svět sub specie aeternitatis.

V této první době však Zeyer ještě nezaujímal stanovisko pravdy (filosofické) ani dobra (sociální) tolik, jako spíše esthetické. Líbily se mu ty neobyčejné věci, tak odlišné, tajůplné a nové. Budily v něm nejen rozkoš ducha hledajícího krásu, ale i rozkoš

---

*) M. Zdziechowski, Wędrówki duszy. Kraków, 1895.

ducha oppozičního, jemuž se nic tak nepříčí, jako poroba názoru obecnému. »Jsou lidé ducha tak reakčního, že postačí, aby nějaká třída názorů v okolí převládala, aby vstoupili do opposice.« (Lecky.)*) Duše Zeyerova byla plna živlu lidového a ten je vůbec zaujat světem duchovým a náklonností ke všemu tradičnímu, dávnému a stářím posvěcenému. V starém je pravda. Přítomnost je záhadou. Proto se Zeyer nevzdával poznatků rationalistické vědy, nýbrž choval se dle pravidla: V zázraky soudobé lze nevěřiti, protože se příliš ostře staví vedle živé skutečnosti, a při tom věřiti v dávné legendy. (Lecky).**)

Mimo to mystika některých těch věcí je »spletena s prvotnými associacemi katolického dítěte; víra v ně je vlita do jeho nevyvinuté duše a nejsou tak nikdy uvedeny do styku se zralým a nepředpojatým úsudkem« (Týž).

Tu je dosti pochopitelných příčin, proč počal skutečnou literaturu svou povídkami fantastickými. Byly tu svůdné francouzské vzory***) a zásoby příběhů tak neobyčejných,

---

*) Dějiny rationalismu v Evropě I. Př. G. Ždárský. Pelcl v Pr. 1902.

**) Zeyer měl náhled, že by dodnes byly „zázraky" možny, kdyby bylo dost pravé a čisté víry. Viz Herites, Vodňanské vzpomínky. Dle výroku toho byl Zeyer dalek i přesvědčeného okkultismu.

***) Léon Hilaire, Nouvelles fantaisistes. Paris 1859. F. Méry, La vie fantastique. Paris 1874. NB. Uvádíme prameny Zeyerovy dle možnosti především

že mocně lákaly psychologickou obraznost k zpracování novému.

Povídka první, Z papíru na kornouty, má za hlavní thema onen zjev, jenž sluje okkultisticky »přízraky osob umírajících a zemřelých«. Pocestnému se v hospodě na noclehu zjeví pomocí starého obrazu nad skříní mnich, jenž mu odhalí tajemství skrytého zločinu krádeže. Du Prel*) má z D'Assiera (L'humanité posthume) čerpaný příběh úplně shodný: Nebožtík se zjeví na skříni svému chudému příbuznému a ukáže mu poklad za dědictví.**)

Trojí věcí jest povídka Zeyerova zajímava: uměním psychologickým, rozpravou o mnišství a vzpomínkami osobními. Pravý okkultista by pověděl příběh přímo beze všech příprav. Často se tyto »přípravy«, duševní nálady, výslovně odmítají. S takovou Zeyer nepřichází, neboť nechce jen sensaci, chce především také umění. Způsob, jakým připraví výstup přízraku, upomíná na Shakespearea. Pocestný přišel do hospody na večer; domácí se modlí u mrtvoly zesnulého hospodáře po celou noc; ten den byl pocestný na

takové, jež se nalézají v knihovně jeho, nyní chované u Náprstků. Ač jest velmi bohata, množství pramenů schází a bylo třeba sháněti je jinde.

*) Die Magie als Naturwissenschaft. Jena 1899. (II. Theil S. 184.)

**) Množství příběhů takových má Jaroslav Janeček, Před branou vyšších světů. Pr. 1903.

hradě, o němž je pověst, že tam straší; na noc se napil silného tyrolského vína atd. Za takových okolností není divu, že se dostavil přízrak.

Historické hloubky dodává genru pohled na význam mnišství. Zeyer se rozhodně opírá běžnému názoru a vidí v mnišství zjev nikterak jen středověký, ale prastarý, výraz lidské touhy po nekonečném modru, po útěku ze světa lichého hluku. Nejvyšší vzlet té touhy značila »myšlenka serafinská« (sv. František z Assisi).

A proti mnichu askétovi vystoupil mnich reformator atd. Něžně jímá vzpomínka na »starý dům« Zeyerovský na hořejším Novém městě s popisem zcela reálním. V zajímavé tanečnici, selské dívce Báře, možno viděti ohlas »Divé Báry« od B. Němcové. Jiných věcí modelem byla mu matka a on sám. Bylo to dílko pozoruhodné. Hlásil se s ním u nakladatele (r. 1872), ale zatím marně.*) Též v kanceláři českého divadla se přihlásil s překlady tří francouzských kusů, rovněž marně.**) Tu se rozhodl odejíti na Rus.

* * *

---

*) Dle dopisu K. ze dne 27. list. 1875. Vyšlo potom v Lumíru r. 1874.

**) Šibalství Skapinova od Molièra vyšlo u Otty (Svět. knih.) 1898 s předmluvou. Kam se poděla Dumasova Slečna de Belle-Isle a Feuilletův Šedivý vlas, neví se.

Nemyslel na vystěhování z Čech, nýbrž jen, aby poznal Rusko. »Až se nabažím tamějšího života,« psal prof. Kašparovi, jenž jej k sobě zval, »a poznám poměry, vrátím se do Evropy. Proč by se mi nemělo poštěstiti najíti obživu na čas, když ji najde tolik dobrodruhů z Němec?«

Do Petrohradu přijel 24. března 1873. První místo, předčitatelské, dostal u knížete Golicyna. Druhé, vychovatelské, u ministra Valujeva. Když udělal mladý Valujev maturitní zkoušku, jeli v srpnu do Bavor, kdež bydleli v Tegernsee u Mnichova. Zeyer se těšil na Bavory, ale sotva tam pobyl několik dní, už vzpomínal zase na Petrohrad a na Prahu. Byl v Praze na svatbě sestry Heleny a matka by bývala ráda viděla, kdyby zůstal doma, když byla »ubohá teď úplně sama«. Přes její nářek na opuštěnost vrátil se Zeyer s Valujevem do Petrohradu, ale jen, aby se s nimi záhy rozloučil. Matka psala, že se jí stýská, aby se k ní vrátil, že mu není potřebí služby hledati v cizině.

A pak byl s penězi v koncích. Bylo třeba nakoupit dárků a proto si musel vypůjčit. Množství pěkných věcí si vyhlédl v krámech a výkladech, o něž si později teprve Kašparovi psal. U Valujevých poznal skvělou společnost, nádherný salonní život a lesk nejvyšších kruhů ruské aristokracie, než i prázdnotu zevního přepychu, a v tichu volných chvil pocítil nutkání pokusiti se o vstup

do literatury české znova povídkou, a to z oboru života salonního. Vyšel ze vzpomínek na večery v domech staropražských, jak je sám vídal a o nich slýchal.

»Byly to časy, kdy se lidé scházeli, doba domácích bálů, rozličných pikniků, domácích divavelních představení, živých obrazů atd.« (Světlá, Upomínky.)

Maje sám v paměti množství věcných podrobností, sestavil bohatou kombinační obrazností příběh s rozsáhlým počtem osob, jimiž se představily všecky vrstvy české vzdělanosti od hrubé prostoty všedních ženštin až do duší ideálně vzletných. V zápletkách romantických zjevil velikou zálibu, což souviselo s románovým ovzduším doby, plné ženské belletrie. Kvetla Sandová, Carlenová, Podlipská a Světlá. Uprostřed koketní společnosti světa duchaplného, ale uštěpačně závistivého, zlého a sobeckého líčí Zeyer muže světáka, sličného a bezohledného, svůdného »ptáka duhového«, po němž se jmenuje i povídka: Duhový pták.

Obětí tohoto zrádného světa jest naivní dívka Noemi a její přátelé. Illuse snivé hlavičky a strašné vystřízlivění z ní, byla modní sensace románová. Též vláda kontrastů. Cenný obsah tvoří reální pravda světa pražiské plutokracie a kluzkých jeho salonů, biografie a charakteristiky. Do děje vpleteny vzpomínky na rok 1848tý a na Roudnický kraj (Bechlín). Hlavní silou celku jest sloh,

výraz pevné, samostatné povahy, živého smyslu pro tvary zjevů, ale i hlubokého smyslu pro vyšší pravdu mravní.

Vyšla v I. ročníku Lumíra (1874), památném, ježto v něm »řada skvělých, zářivých hvězd vystoupila na obzor, a z nejzářivějších byl právě Julius Zeyer.« (Kamper.) Úspěch byl rozhodný a Zeyer se dal do díla u vědomí dobytého významu uměleckého a s energií uvolněnou. Začal řadu novel z téhož ovzduší romanticko-společenského.

J e h o s v ě t a j e j í (Lumír 1874) líčí svět staropražských patriciů, šlechtických tradic a rodinné pýchy, úzkostlivé, přísné etikety, nucenosti a nepřirozenosti, raffinované kultury, nelásky a sobectví. V obsahu použito mnoho životopisné látky z rodinné kroniky zeyerovské, jak tomu učila Světlá. Starý Pagani (Zeyerův děd?) je každým coulem kupec, jehož světem jest písárna. Tajemná paní de Dorval snad má pramenem vzpomínky z Ruska. Rámec novelly má modní formu napínavých románů ženských, v nichž se na počátku v sceně živě realistické naznačí tajůplná zápletka, o jejíž rozřešení děj pak obsáhlými prostředky pracuje. Dovednost zápletek jest mistrná, konversace a znalost věcí úchvatná. Aristokratismus je nefalšovaný, raffinement jeho pravé, protože zažité. Autor stojí nade vším, jako tvůrce věci, v náladě humorné. Ani komičnosti se nevyhýbá; kon-

trasty spíše vyhledává: Elegance pražských salonů — prostota venkova; povrchní duše přepychové — hluboké povahy upřímné. Zvláštnostmi zeyerovské obraznosti obestřeno je vše, jako lesklým závojem. Kouzelný diblík, zvláštnost Zeyerova vkusu, tajemná ručka ze zlata drží umělé zdrhnutí děje až do překvapujícího závěru.

Ale »Jeho svět a její« je titul, jenž velice klame. Zavádí sice pozornost na duševní proces, na dva světy, naivní a ryzí proti zkaženému a falešnému, avšak ukáže se, že hlavní věcí to nebylo, nýbrž děj. Děj! děj! pestrý, báječný, uchvacující a prudce kmitavý. Jest to výtvor bujné, dobře však ukázněné fantasie, přece zase hravé, určený pro zábavu hravé obraznosti. Přísný život byl ještě daleko.

Podobná jest i novella Miss Olympia (Lumír 1874). Základem jest opět život rodinný, v cizí jména zahalený, přec však patrný. Humor v částech rozkošný. Poesie vzletné duše autorovy vyniká místy tak zdravě, že přemáhá účinem celé nudné okolí příliš pestře smíchaných dějů, skombinovaných z několiká zdrojů vzpomínkových. Jest tu zase venkovské české městečko, nad ním hrad, zase »starý náš útulný dům s velkou jizbou v přízemku vedle schodiště, v níž se rodina shromažďovala a kde bývalo tak milo, když venku vítr burácel«; ale už se také objevuje Italie s četnými vztahy rodinnými.

Cirkusovou romantikou vjede do románu snivě vzpomínkového bouře situačních sensací velmi neklidného účinu. Zajímavá jest tato práce vztahy k Plojharovi a ku Griseldě, ježto se v ní tají jejich prvopočátky.

Možná že je v osnově dějové něco z anglických románů Ouidiných. Na př. »Pascarel« má látku: svedená herečka; její dcera Speronella žije v Italii u babičky, zcela jako u Zeyera; hledá svého otce, najde ho, ale zase opustí atd.

Z Ouidy přeložil tu dobu Zeyer povídku »List v bouři« a uveřejnil taktéž v Lumíru (1874).

Byl to vůbec rok, jímž počal bohatý, všestranný a rušný život Zeyerův, plodný skutečnou prací i rozvrhy, plný literárních studií a vlivných styků osobních, plný touhy. Zevrubný životopis toho všeho schází. Píše na př. (K) příteli: »Byl jsem nějaký čas na venkově, ve Friedlandě u známé rodiny anglické« atd. To je na pohled maličkost, ale v ní vězí dojista leccos, co je důležitou součástí některé novelly nebo i básně.

Současným ruchem českým a pražským se zabýval velmi pozorně. Literární ho těšil, politický jej hluboce rmoutil. Příteli (K) dává zprávu (22. máje 1874) o ruchu v akademickém spolku a nových básnících, z nichž nad jiné se mu líbí Svatopluk Čech. »Když tak vidím celou řadu dobrých, mnohdy i výtečných knih vycházet v krátké době (doporučuje

v témž listě Kašparovi Palackého Fontes rerum bohemicarum, jichž udává obsah, Durdíkovy spisy, Jirečkovu Rukověť atd.), pak teprve si s uspokojením povídám, že ta doba naše není přece tak neutěšená, jak se mi často až k zoufalosti zdá. V politice je bída. Němcům se vše daří a my hyneme.«

Touha po Rusi ho jímá znova; rád by na Krym (přítel Kašpar se zatím přestěhoval z důvodů zdravotních na jih do Simferopolu), ale »děněg nět č. mám po čertu málo peněz«.

V Lumíru uveřejnil (1874) povídku »Asenat«, překlad ze starofrancouzštiny. Byla to ukázka studií, jichž obsah podávají P o h á d k y a r o m á n y s t a r o e g y p t s k é (Lumír 1875), zajímavé poznatky věcnými i básníkovým nadšením z nich.

»Má-li nás smyšlenka dojmouti (vykládá Zeyer v úvodě), musí býti u p ř í m n á, a takovými smyšlenkami jsou národní báchorky, legendy bohatýrské nebo posvátné, a romány, v nichž líčeny jsou mravy národní.«

»Náš román historický a starožitnický je s uměleckého stanoviska genre pochybený. Jak vysoce díla upřímná a pravdivá cenou uměleckou vynikají nad díla učená, o tom poučuje ku př. obsah a způsob některých románů a povídek egyptských« atd. Naše představy o Egyptě (à la Ebers a pod.) jsou omylné. Tak mylně soudíme i o kultuře hebrejské a j.

Ovoce těchto studií se jeví v bohaté nádheře četných prací, v nichž odtud čerpal.

Podobná studie byla Počátky anglického divadla (tamže).

Jak měl při tom na mysli nejen osobní rozkoš, ale i kulturní obohacování Čech pomocí styků s cizinou, toho zajímavý důkaz podává dopis příteli (K), v němž ho nabádá, aby se učil tatarsky, aby tak literatura česká z toho jeho přebývání na Krymu měla přece nějakou památku! »Vždyť ani nevíme (píše), jestli Tataři (!) mají nějakou literaturu.« (!) Spokojený syn národa, sebevědomý a nehybný by to nenapsal, vysmál by se tomu. Ale rušný, nespokojený a tím pokrokový duch Zeyerův zde ryje stopu své touhy.

Zeyera pudila do světů dálných česká kulturní potřeba, pocit chudoby a prázdnoty. Byl právě jako včela; lítal světem po kulturních květech, aby snášel do oulu — domů — domů — *)

Ve všech dobách přechodních jsou takoví prostředkovatelé, a věk nový jich měl obzvlášť potřebí, poněvadž se obzor jeho rozšířil vědou do nekonečna. Ale v nekonečnosti hrozí nebezpečná vada: zběžnost a povrchnost, neboť

*) Touha poznati svět tatarský nebyla u něho platonická. V jeho knihovně se nalézá toho důkaz: D' Abulgazi-Bayadur-Chan: Histoire genéalogique des Tatars. Traduit de manuscript Tartare. Leyde 1726 (!). Knihy sebe vzácnější mu nebyly drahy. Peníze byly právě na to, aby se za ně kupovalo.

sebe delší život jednotlivců nestačí, aby shromáždil všecko poznání.

Zálibné poletování po květech kultur a okázalost mnohovědoucnosti způsobily t. zv. dilettantism, vadu vědění rozmanitého, ale bez jednotného přesvědčení a cíle. Sám Zeyer se tu a tam v dopisech k dilettantismu sice hlásil, ale studium jeho spisů svědčí o jiném. Předně vše, co zvídal, dálo se pudem jakýmsi stále k jednomu cíli, k nalezení nejkrásnější pravdy světa; a pak, kdykoli se zaujal předmětem, k němuž bylo třeba věcných poznatků, konal studia tak pilná, že sotva kdy který badatel literární všechny prameny jeho postihne a odkryje chybu pocházející z nedostatku přípravy.

Zeyer básnil, stavěl, obnovoval a parafrasoval. To byly čtyři hlavní způsoby jeho tvorby. Kdykoli stavěl, jako na př. v Ondřeji Černyševu a v Románě o věrném přátelství Amise a Amila, domáhal se vědomostí co nejodbornějších. Nemohl v tom nebýti dítětem své polyhistorické doby, v níž vévodil Flaubert a Renan. Ale opatřiv se učeným stavivem budoval dílo dle zásad umění tajůplného, jemuž zevní pravda (verismus) není ničím víc, než pomůckou, ale vnitřní pravda vším.

* * *

Zvláštní jest, jak Zeyer miloval Rus. Lásku k Francii byla by vysvětlovala rodová

krev, lásku k Italii stálá tradice umělecká, ale láska k Rusi má u něho význam hlubší. Lnul k ní citem českým, mýthickou obraznosti a tajemnou jakousi touhou neustále a každou cestou nabyla ta touha jiné povahy. Když hledal stopy reků staroruských bájí, bylo to jiné, než když skládal Alexeje. Tu byl základům své touhy nejblíže, a byly to základy povahy náboženské.

Když se chystal k stavbě románu Ondřej Černyšev, dělo se to touhou povahy esthetské. Zaujala jej silou představy mohutná carevna Kateřina. Ptal se: které to bylo tajemství ve velikosti té ženy? Rozřešení podal způsobem svérázným a básnickým.

Zpočátku mu šlo jen o povídku, ale pak ji přepracoval v román. Dílo má pět složek. Předně je tu vlastní jeho životopisná část. Zprvu sluje Zeyer »panem Lugardonem«, kdy uvádí vzpomínky z doby vychovatelské u Valujevých, pak je Zeyerem Černyšev sám. V rodném jeho městě (v Praze) zuřil prý boj dvou stran, aristokratické a měšťanské. Poněvadž byl k oběma »spravedliv«, t. j. poněvadž chybami obou stejně pohrdal, byl oběma nenáviděn a osamotněl. Utekl se ke svým knihám a snil. Ale moudrost svatého Bernarda jej probudila. Tři jsou přednosti člověka: vůle svobodná, vědění a ctnost. Ale jaká to ctnost, vyhýbá-li se boji života? Jaký to život bez velké, všeobsáhlé lásky

k veškerému lidstvu? atd. I řekl si Zeyer-Černyšev: Již dosti jsem se nassál plané moudrosti. Láska má nezbloudí.

Prahl po nějakém cíli života. Opustil Ženevu (= Prahu) a její malicherné hádky a ubíral se do světa jako bludný rytíř Amadis. Jel do Ruska.

Jest zde krásný svit do básníkova nitra před druhou ruskou cestou. Dopisy poskytují svit další. Koncem listopadu r. 1875 psal (K): »Jsem spokojen s výsledky své krátké literární činnosti. Nepíšu ještě tři léta a mám již malý kruh nad míru vděčného čtenářstva. Ale politika, svár Staročechů a Mladočechů dělá zle. Já se hlásím ke straně staročeské. Ale že uveřejňuji v Lumíru, jenž se tiskne u Grégrů, propadl jsem kletbě vlastní strany, aniž bych si zasloužil lásku druhé,« atd. Vysvětluje důvody, proč píše do Lumíra: jest to předně nejlepší list český toho druhu, za druhé osobní přátelství s Hellerem a Čechem, a konečně vděčnost.

Ale pak se Zeyer-Amadis ztratí a nastoupí Černyšev-Amadis. Čekáme, že se krásná idea, zdokonalovati se pro blaho všech, vtělí Ondřejem Černyševem, do něhož přejde duše Zeyerova. Než nestane se tak. Životopisná část úvodní zůstane úvodem idejním a rek se záhy octne v zápletkách ryze dějových a milostných. Jest to složka rázu románové romantiky scottovské. Neznámý dosud mladý muž, výbojný a sebe-

4*

vědomý, jest uveden dobrodružnými náhodami do světa dějů velkých, osudně historických, v nichž se svým štěstím stroskotá. Třetí složkou je výlet do starožitnických objevů assyriologických, jímž uveden do románu živel magický, Zeyerova specialita. Magus Lamberti představuje vtělené tajemství osudu, které chce, aby se Rusku dostalo vzletu velikou panovnicí Kateřinou. Aby úkol ten splnila, nesmí se oddati touhám štěstí osobního a soukromého; musí zraditi srdce láskychtivé, potlačiti je velkou vůlí, a bohatými vděky svými sloužiti dobru celku státního a národního tím, že všechen mužský svět jimi opoutá, v porobu jej uváděje smyslností a láskou, nad niž sama se povznesla silou ducha. Tajemství její velikosti jest: síla ducha za oběť lásky, sláva budoucnosti za oběť konečného blaha soukromého. Kateřina se stává článkem řetězu, jejž kují a pletou neviditelné síly nekonečného života.

A vše se provádí v historickém tvaru, jejž dává obraz života na carském dvoře Alžbětině, spiknutí kněžny Daškové, spiknutí Mirovičovo a Agraféniino. Historické umění Zeyerovo zjevuje hlavně postava velkoknížete Petra, provedená živě a názorně; dramatickou silou vyniká výborná scena mužická v ději Ondřejovy matky, její úchvatně vylíčený žal řečí věrně pravdivou, realistickou, nikoli subjektivně zeyerovskou.

Vzbouření samo jest vylíčeno zběžně a

dost povrchně; básníkovi šlo více o hotový výsledek a účinem celku byl jist. Román vyšel v Lumíru r. 1875, I. vydání r. 1876. »Co mi to dalo práce!« psal příteli K. »Musil jsem přežvýkat celou haldu knih, memoarů a popisů.« Pramenů*) užíval hlavně francouzských, protože ruské »nesmějí mluvit«.

Částí magickou souvisel Ondřej Černyšev s povídkami fantastickými, jichž tvořením se Zeyer se zálibou dále zabýval snaže se stále o větší poetičnost a idejní hloubku v nich. Tak Na pomezí cizích světů (Lumír 1876) daleko vyniká nad první povídku Z papíru na kornouty. Začátek jest opět osobní a životopisný. Okkultistické thema jest cítění do dálky (telepathie) a přízrakové zjevení. Na štěstí jest to thema jen rámcové; v jádře běží o věci cennější. Lazar Lošan, tak sluje rek, žil právě v Paříži, když se mu zjevil stín otcův, aby ho zavolal domů. Byl to přízrak umírajícího a Lazar přijel už po pohřbu. Dle

*) Jekaterina II. Imperatrica. Zapiski. Izdanie Iskandera. Perevod z francuzskago. London 1859. Ch. de Bouzet, La jeunesse de Catherine II. Paris 1860. La cour de Russie il y a cent ans 1725—1783. Berlin 1860. Comte de Ségur, Historie de Russie et de Pierre-le-Grande. Paris 1829. Amadis des Gaules. Amsterodam 1750! Papus, Traité methodique de science occulte. Paris 1891. (Tohoto vydání, jež je v Z. knihovně, nemohl užiti, měl v rukou asi vydání starší.) Dr. J. Ennemoser, Geschichte der Magie. Leipzig 1844. Hermés Trismégiste. Traduction complète. Paris 1867. Prameny assyriologické byly anglické. Německých užíval jen z nouze.

závěti otcovy má se oženiti s dcerou jeho přítele Frýdeckého Florou. Frýdecký pěstuje okkultismus a poví Lazarovi o nápoji, jímž se lze dostati do »trans«. S Florou se ožení, ale štěstí není. Jeho sobectví a cynismus tomu vadí a pak chmurný přízrak druidské kněžky Chiomáry, která se mu zjevuje a láká ho v stín smrti. Plačící děcko a láska věrné ženy ho zachrání.

Krásná idea básnická ukazuje, jak jsou manželé utrpením očištěni a vykoupeni: on ze svého cynismu a nelásky, ona ze své hrdosti. Jest to předně tedy román lásky, ukazující chyby muže i ženy. Mezi oba se staví žena vysněná, zlá, démonická chiméra, kterou přemůže žena skutečná dobrotou, trpělivostí a oddaností, jako Evička a jiné hrdinky K. Světlé a Podlipské, a zásadu těchto autorek Zeyerova povídka přijímá: »Snášeti jest jedinou ctností ženy, milovati jedinou povinností.«

Náladové i povahotvorné umění je zde značně silné, pravda manželského rozporu je hluboká. Lazar je skutečný cynik účinu odpuzujícího, Flora je opravdu nepřístupně uzavřená a hrdá povaha. Mystický živel se vznáší nade vším jako mlha těžkomyslnosti symbolem zmírněné. Kosmická filosofie druidské písně proměňuje přízračný výjev v kus obnovené poesie z dávnověku.

Avšak okkultismus povídky se domáhá sám také platného významu. Anna Kingsfor-

dova předpověděla, že doba starými proroctvími ohlášená, konec epochy staré a začátek nové, dle všech znamení už nastává (Zdziechowski). K tomu se vztahují slova v povídce Zeyerově, že lze čekati výbuch nového náboženského nadšení, neboť cynism a sobeckost už dosáhly vrcholu. O přerod k lepšímu pracuje směr novoidealisticko-spiritistický. Ten je znázorněn v povídce právě somnambulismem, starou vědou druidskou a celým apparátem mystickým. A poesie? To je život dvou srdcí a hluboce záhadné, úžasné věci všehomíra. Jest to z nejsilnějších Zeyerových plodů.

V přípravách je uložena celá literatura pramenů.*)

Velikou, vznešenou a krásnou oběť milující ženy za zbloudilého muže líčí další povídka fantastická, V á n o č n í p o v í d k o u nazvaná (Lumír 1879). Okkultismus je zde ve způsobě dvojenectví, uhrančivých očí, čaromocného prstenu, mše duchů a mystické

---

*) H. de la Villemarqué, La légende celtique et la poesie des cloitres en Irlande, en Cambraie et en Bretague. Paris 1864. Louis Tiguier, Le lendemain de la mort ou la vie future selon la science. Paris 1875. Le Comte de Gabalis ou Entretiens sur les Sciences secrètes. Amsterdam. — Lettres cabalistiques. ou correspondance entre deux cabalistes. Haye 1769. Lévi Eliphas, Dogme et rituel de la hautemagie. Paris 1860. Historie de la magie. Paris 1860. Andrè Pezzani, Les bardes druidiques. Synthèse philosophique au XIXe siècle. Paris 1865 a j. v.

sily slzy. Všecky ty formy vyskytly se už před tím v literatuře a též u Zeyera, a užil některých i později. Uhrančivé oči působí u Světlé v službě rodové kletby; u Němcové jsou tajemstvím nešťastné lásky Viktorčiny; kouzelný prsten jest častým prostředkem zápletek u Zeyera (Xaver, Ondřej Černyšev), nejsilnějším v Pohádce o Karlu Velikém.

Přese vši hojnou účast nejsou živly tyto v povídce Vánoční ničím jiným, než symbolickým prostředkem, jímž se konkrétně představuje tajůplný život duší.

Věrná a milující Anna má muže ji rovněž milujícího, Michala. Toho jí divoká Máňa pohodných odloudí a odvede do světa. Po nějaké době se Michal kajícně vrátí. Ve smyslu obyčejného rozumu jest to příběh pravšední. Zeyerovým uměním se proměnil v kus poesie, v níž věčné ženství splňuje ideál obětavé lásky, k němuž se ubohé lidstvo ve skutečnosti nezná, ale v touze ho hledati nepřestává. Důkazem a projevem té touhy jsou četné ony kusy národních literatur, v nichž se moc obětování slaví.

Světlá pokládala oslavu ženské lásky obětavé za nejpilnější svůj úkol. A líčila její vzorné příklady v rámci živé pravdy a v oboru možné zkušenosti. Ale jen lid jejím hrdinkám porozuměl. Všednímu rationalismu a realismu jest všecko nevšední a nadobyčejné předmětem nedůvěry a pohrdání. Aby tomu ušlo, musí se utéci do poesie, aby tam žilo v ideále

věčně dál. Goethe obětavou Johanku Sebusovu učinil nesmrtelnou v malé básni. Tak i Světlé ponížená Evička a zvláště Skalákova žena vítězí, odvolávají-li se k významnosti pravdy vyšší a hlubší, kdežto se o uznání citu empirického ucházejí marně.

Zeyer v oslavě věčného ženství stanul po boku Světlé, ale že unikal jejímu stanovisku empirickému, proměnil se jí, jako mnohým jiným lidem českým, v »krásného cizince«.

A přece jeho Anna ve Vánoční povídce není, než vzletná žena, jako je Evička a žena Skalákova, jen že několikrát silnější, až se změní tou silou v legendární světici, jejíž mravní výsost může zářiti tím jasněji, čím jest forma vtělení její lásky povznešenější nad formy všední zkušenosti. Tu šel Zeyer jakoby za Erbenem, jenž v mystiku národních pověr mravní řád vyšší odíval. Jeho Štědrý den působí mystikou nálady, kterou se dává za světem tvarů tušiti svět jiný, netělesný, tajůplný, člověku jen někdy a to cestou zakázanou přístupný.

Dvojí svět jest i v Zeyerově povídce: zevní smyslový a nadsmyslný duchový. V rámci života zevního jest opět mnoho z osobních zkušeností Zeyerových.

Životopisné vzpomínky Aniny jsou místy doslovně vzpomínkami Zeyerovými: Do jeho to pokoje dávali doma vánoční stromek borový; on se to tak těžce loučil se starým domem; on se to nemohl nasytiti pohledu

na skutečný les, na skutečnou louku a vesnici (viz jeho pobyt na Roudnicku), jemu to byl mlýn milým, dávným snem z dětství, jejž znal »z těch roztomilých hraček vánočních« atd. Popis jídelny každým slovem ohlašuje buď autorův osobní vkus nebo milou vzpomínku. Vše je v tom rámci životem prohřáto a při tom s nejnevinnější tváří všude nachystáno pomůcek, aby se mystický děj vánoční pohádky neminul účinem. Na konec vše se rozplývá pozůstavujíc v mysli dojem krásných pomyslů: Slzy nevinných omývají hříchy nekajících; láska je vykoupení; nejvyšší obět, jaká by mohla ženě býti uložena, jest milovati sokyni svou; ponížení ubohých hříšnic mstí se záhubou mužů; povznese-li se padlý ideál ženy pokorou hrdé čistoty bude muž zachráněn.

Krásou symbolických pomyslů vyniká i čtvrtá povídka fantastická, Opálová miska, která vyšla teprve v hotovém svazku Fantastických povídek r. 1882. Jest to historie zcela smyšlená, skombinovaná na způsob staronárodních tradic, jakýsi velký kus epopeje lidstva, tragického chodu, ale končící výhledem na spásu, neboť všecko se děje s vírou a nadějí v srdci. Do povídek Fantastických vlastně tuze nepatří, neboť kromě exotického rámce o ahasverském člověku jest vše dáno historií.

Jest v lidstvu bída, kterou se snaží věk za věkem nějak rozřešiti. Za tím cílem po-

vstávají znamenití jednotlivci a obětují se. To byl Buddha s pessimismem a nirvânou, v hellenismu ctností dobrý a krásný Sokrates, v židovstvu Krištus, v Čechách Hus, ve Francii Panna Orleánská.

Opálová miska, analogie svatého Graalu, jest soubor výtěžků z obětí nejvznešenějších duchů, či snad obloha shromažďující památky na mučedníky lidstva. »Není možná nad lidským pokolením zoufati, dokud patero těch nehynoucích jmen v něm zníti nepřestane.« *)

K hlavní myšlence Opálové misky vztahují se četná místa v různých pracích Zeyerových i cizích. Tak dí Herder (Listové z dávnověkosti): »Ratolesti se stromu moudrosti přinášejí fénixovi (= lidstvu) smrt, ale plamen ze stromu života jej omlazuje.«

»Člověčenstvo (praví se v Ondřeji Černyševu) klátí se temnotou a nocí, a přichází-li pak na blízko nebezpečné propasti, tu rozžehuje bůh milostivě plamen svítící, z hloubky nesmírné bytosti své vynoří hvězdu vodící, a lidé pak praví, že se narodil veleduch.«

V úvodě Karolinské epopeje se praví: Staré ideály každá doba přetvořuje dle po-

---

*) Mezi prameny, z nichž některé byly odborné, jako: Barthélemy, Le Bouddha et sa religion. Paris 1866; Barante, Histoire de Jeanne d'Arc, Munster 1876; Hucher, Le Saint-Graal ou Le Joseph d'Arimathie; Curtius, Griechische Geschichte, Palackého Dějiny atd., jiné, povšechně idejní, působily zvláště spisy Renanovy, jehož si Zeyer zprvu vážil, později však dal přednost Didonovi.

vahy a potřeby své. Jest stálý proud ryzího lidství, tu se zvedá, tu klesá, a pravda jeho vystupuje někdy ve vznešených jednotlivcích.

Fantastické povídky představují důležitý kus Zeyerova světa u vzestupném vývoji: Napřed pouhý zájem látkový, pak už záhada poměru mezi mužem a ženou, mezi ženou věrnou a pravou, a pouhou, svůdnou chimérou, mezi ženou padlou a obětavou světicí, na konec kus renanovské filosofie dějin náboženství.

S obsahem všech skoro souvisí podivuhodně zosnovaná, rozsáhlá novella Xaver (Lumír 1876). Ideou její bylo podati silný důkaz vypravovatelského nadání a umění autorova. Umění komposice je vynikající, ale vládne tu ještě patrná snaha po effektech, jichž jest nadbytek báječný; pohled oknem na fantastickou scenu smyslně opojnou, kontrast vášnivé kurtyzány a plachého panice přísné morálky; skrývané tajemství Evino; rozvod z nedorozumění, smrt hladem ve věži; bořící se chrám (viz u Světlé Drama sbořeného domu); kajicnice v jeskyni, nová legenda atd. Hlavní cena práce spočívá v dovednosti popisů a líčení opravdu náladových, v osobních a rodinných vzpomínkách, v obsahu několika krásných rozmluv thematických: o národě židovském, o materialismu a křesťanství, o magdalenství, o užitku pravé aristokracie a bezcennosti pyšné plutokracie, a vůbec v ideálnosti a povznešenosti všeho nad

všednost. Vnitřní život osob není právě cenný, mimo Xaverův, v němž je kus Zeyerovy autobiografie, podobné jako v Černyševu. Složek má novella nerozeznatelné množství. Patero životopisných vypravování jest v ní. Dějištěm jsou staré domy v Praze a klášter. Sceny závratně romantické se střídají s několika prostými genry ze života, z nichž nade vše vyniká výstup líbezného, naivního děcka, malé Mariny, upomínající krásou pravdy na Němcové Babičku (Adélka). Modelem asi byla básníkova neť, Válinka Davidova.

Mystickým živlem novelly jest »volání tajemna«, druh schopný značné hloubky básnické, ale zde jí nedosáhl. Jako volá Kateřinu v Černyševu magus Lamberti, jako vábí Lazara zpěv Chiomářin, zjev kněze Jana Paskalinu, Adonis Belisantu atd., tak zde slepý missionář, démonický fanatik, volá miss Gordonovu, aby šla do Indie konat povinnost, To však jest jen episoda bez účinu.

* * *

Do té doby se zabýval Zeyer látkami stále skoro tak blízkými, že mohl používati všude příspěvků z vlastních vzpomínek životopisných. Ale už Počátky anglického divadla a Pohádky staroegyptské zvěstovaly přípravy k věcem zcela jiným, totiž k t v o ř e n í o b n o v o v a t e l s k é m u.

Krátce a dobře je vyznačil dr. J. Durdík slovy: »Síla tvůrčí libuje si v tom, že tvary staré, které jsou dávno překonány a zapomenuty, oživuje plníc je novým, významnějším obsahem a je takto podruhé vynalézá.« (O poesii a povaze L. Byrona.)

»Staré ideály (dí Zeyer v Úvodě Karol. epop.) každá doba přetvořuje dle povahy a touhy své, dle své cítěné potřeby. Jest to pravý romantism ve vznešeném smyslu slova, nikoli romantism předsudků.« Pravda věků se sděluje velikými typy, ale ty se potom opakováním zvrhnou a propadnou posměchu.

»Doba sama sebou dost silná a tvůrčí, svérázná a jednostranná, nemůže se starati o obnovování (restauraci) starých typů. To se hodí době slabší, naší době, která zná analysu a má porozumění studiem pro všecky doby minulé. Nemáme slohu svého, ale zálibu ve všech minulých. Zvláště nám Čechům, oloupeným o dvě století práce, sluší všude nastavovat vazby vývoje a navazovat s minulostí. Tím se nezradí modernost; čím kdo opravdu jest, i zůstane. Jest nové umění, zprostředkovací, s novou psychologií, jest nové epos.«

Jaké jsou známky umění toho, má-li býti uznáno za zdárné, vysvítá z těchto slov německého historika:*)

»Z pověsti o Králi Laurinovi čerpal

*) Vilmar, Geschichte d. deutschen National-literatur. 1860. I. 126.

Fouqué nejlepší motivy pro svůj Zauberring. Jest to jediný rytířský román toho jména opravdu hodný, ježto se úplně a zcela ponořuje do názorů a pocitů, do víry v divy a zpěvné i bájné rozkoše středověku, kdežto ostatní rytířské romány předešlého století (XVIII.) právě opak toho podávají, co chtěly.«

Zeyer se neznal k vlivům Fouquéovy poesie, ale kdykoliv líčí rytíře a víly, shodují se jemností a hloubkou oba velice. Zeyera nad to ještě silnější mýthická obraznost a rozsáhlejší vzdělání obdařily vydatnějšími prostředky vzkřísiti obraznost a cit pravé gothické mystiky, jak by dokázalo srovnání Zauberringu s Románem o věrném přátelství Amise a Amila (Lumír 1877).

Podnětem Zeyerovým zde byla neodolatelná touha zažiti silně a hluboce básnickým dílem nevýslovné rozkoše, jakou cítil ponořuje se v čaroskvělý život ideálního rytířství, kdy byl svět světem divů a lidská duše sídlem tužeb nejvzletnějších, zdrojem činů nejneobyčejnějších, plna neobmezeného dychtění a nejobětovnějšího prahnutí. Chtěl nasytit duši formou života, k jehož ideální záři hvězdné z všedních poměrů toužila. Látky se mu studiem nahromadilo tolik, že ji nestačil zpracovati ani za celý život. Z množství prací tímto směrem vykonaných vyniká několik rozměry plánu a nesmírným bohatstvím v provedení. Z nich jest Román o věrném přátelství Amise a Amila.

Původní příběh jest prastarý, ale pojmenování »Amis a Amil« předpokládá dobu románskou.*) Skutečně zpracování starofrancouzská jsou původem ostatních, jež se po střední Evropě rozšířila.**) Literatura anglonormanská přenesla látku do Anglie, kdež byla už v XIII. věku anglicky zpracována v román »Amis and Amiloun«. Fabule zní: Bratři úplně sobě podobní páchali i zločiny, jen aby si navzájem z nebezpečí pomohli. I děti byly přátelství obětovány. Za to došli oba bratři u lidu posvátné úcty.

Staroněmecky zbásnil příběh Kuonrat von Würzeburk († 1287) v povídce »Von hôher triuwe« č. »Engelhart und Engeltrut«.***) Engelhard šlechtic burgundský a Dětřich z Brabantu byli věrní přátelé. Jeli spolu na cesty, až přijeli do Dánska. U dvora královského došli všeobecné přízně a získali i lásku královské dcery Engeltrudy tak, že Engelhard jen pro podobnost jména obdrží přednost. Žárlivý králův synovec prozradí milostný poměr králi. Engelhard je nucen za čest své dámy podstoupiti souboj. Jsa však si vědom viny, prosí přítele

---

*) Amis z lat. ami-(cu)-s (přítel), Amil z lat. ami-(cu)-l-(us) (přítelíček).

**) C. Hofmann, Amis et Amiles. Zwei altfranzösische Heldengedichte. Erlangen (1852). A. H. Keller, Altfranzösische Sagen. Tübingen 1839.

***) Vilmar, Geschichte usw. I. 421 praví, že Konrádova povídka spočívá na pověsti „Amicus et Amelius“ a odkazuje na A. Kellera: Le roman des sept sages.

Dětřicha, aby zaň vykonal souboj. Dětřich žalobce v souboji porazí a za to musí s královskou dcerou, která záměnu přátel netuší, k oltáři. V noci však položí Dětřich na lože mezi sebe a princeznu meč. Potom se Engelhard vrátí a žije šťastně s Engeltrudou. Zatím byl postižen Dětřich malomocenstvím i žije odloučen od lidí v hrozné bídě. Anděl mu ve snu oznámí, aby jel k Engelhardovi a umyl se krví jeho dítek, tím že bude uzdraven. Engelhard se kruté oběti té podrobí, ale když byl přítel krví zázračně uzdraven, shledá, že dítky jsou opět živy a zdrávy.

Jsou tu patrny tři motivy: motiv věrnosti pravého přátelství, pravého křesťanství a pravého rytířství. Všech tří motivů základem je zkouška ctnosti. Původně žily v pověstech o sobě. Důkazem toho je na př. zkouška ctnosti křesťanské. V středověku bylo lidstvo evropské týráno malomocenstvím, nemocí, s níž si lékařství přirozené nevědělo rady. Byla to rána boží; kdo jí byl navštíven, měl se jako Job v Starém Zákoně trpělivě zkoušce té podrobiti u vědomí svých hříchů. Ale byli, kdož se nepodrobovali, reptali a bránili se. Takovým špatným křesťanem byl ve švábské pověsti Ubohý Jindřich.*) Nebylo

*) Znamenitě zpracována byla v XII. stol. od Hartmanna von der Aue. Viz Der arme Heinrich. Ed. Simrock 1830. — Také W. Binder, Schwäbische Volkssagen usw. Stuttg. 1845. — Schönhut, Der arme Heinrich. Reutlg. 1852.

jiné pomoci, než aby se někdo nevinný zaň obětoval a krví svou ho očistil. Ta idea plynula ze samého učení křesťanského: »nevinnou krví« (beránka) smývají se hříchové, nemoc duševní a tím i nemoc tělesná. Že tomu tak, toho důkaz pověst sama krásně podala zakončením: když už nevinná dívka měla umříti, Jindřich pocítil lítost, šel do sebe, pokořil se a byl uzdraven. Tím nabyla pověst značné hloubky.

Ale jiné pověsti sloučily tento motiv mravně náboženský s motivem přátelství. A k oběma se přidružila idea rytířské cti, což byl živel poesie dvorské. Místo náboženské, hluboké víry nastoupila mystika. S mystikou se objevilo mnoho zrůdnosti, přepjatosti a podivnosti v látce té.

Náš básník měl tedy na vybranou, chce-li se bráti cestou starší, prostší a hlubší, ve smyslu ryzího křesťanství, nebo za vzorem pozdější úpravy skvělé a fantastické. Když skládal »Alexeje«, rozuměl hluboké idei prostší, ale tehdy v letech 70tých dával přednost tomu, co bylo složitější a nádhernější.

Zeyer vytvořil z pověsti o Amisovi a Amilovi básnický celek báječného rozvětvení. Zbudoval gothický chrám, velkolepý náhrobek duši zapadlého světa. Nesčíslné jeho věžice a pilíře poseté figurami podivně ztrnule hledí v tvář jasného dne, když praktický život kolem hlučí. Ale v zamodralém přísvitu měsíčním, když v ticho lidských dum poesie se

vkrádá, všecka stavba nabývá života, ruchu a řeči a hudba divná, slavná z celku zaznívá.

Román má deset oddělení čili obrazů. Hlavní příběh vypadá takto: Amis a Amil jeli spolu do Remeše ke královskému dvoru. Amil si rytířskou udatností a krásou získal srdce princezny Jolanty. Na královské honbě se oba v samotě zavážou sliby lásky. Ale Jolanta byla zatím slíbena králem princi Florestanovi, když si dobyl zásluh zabitím tura. Florestan zvěděl pomocí špehujícího trpaslíka o tajném dostavenéčku a svolal dvůr k čestnému soudu. Amil má na vybranou: lhát a obětovat spásu duše, nebo vyznat a obětovat čest dámy. Obětuje se a přísahá křivě, že jsou nevinni. Král ohlásí boží soud soubojem. Amil ho podstoupit nemůže, musí jíti za něho Amis. Amis zvítězí a dobude Amilovi Jolantiny ruky. Za to stihne všecky neštěstí: Amis vinou mstivé ženy své upadne do hrozné nemoci, z níž nemůže býti vysvobozen, než krví dítek Amilových. Tak se stane, ale dítky zázračnou mocí zachráněny.

Všecka tradice věrně zachována až na maličkosti. Ale každá ta maličkost znamená rozmysl a opravu. Každý krok děje má důvody, každý důvod vyjádřen zvláštním kusem básnickým.

Básník se tázal, jaký byl původ obou bratří. Neměla snad jejich podivná podobnost, krása a vroucí družnost příčinu v minu-

5*

losti? Aby to vyložil, přidal obsáhlý kus, v němž vystupuje druhý pár přátel, trouvér Raul a bitec Gaston. S Belisantou, jejíž ruku získá Raul, nabyl básník příležitosti zaplésti do děje věc neobyčejnou, totiž z východu řeckého na západ zavlečený tajný kult Adonisův.

Z toho vznikly výjevy úchvatně příšerné a bouřlivě vášnivé. Z dvou dcer Raulových zrodili se Amis a Amil.

Povahy obou druhů pojal básník jako dvě stránky téže rytířské ideje: U Amila je to rytířství románské, vzletné a jasné, více k službě parádní a milostné obrácené; u Amisa germánskonorské, vášnivé, temné a výbojné, v službě bezohledné a odvážné. S Amilem spojil krásně vzletnou, ryze gothickou mystiku marianskou a nabyl tím znamenitého prostředku spasiti povahu Amilovu před soudem mravním. Rytíř, jehož duše plane úctou k Nebes královně, nemůže nikterak zraditi dámu srdce svého. Jeho galantně rytířský čin má onou úctou daný základ hlubší. Ale je-li takovým zbožným rytířem marianským, nemůže opět býti opuštěn v boji s následky svého činu, jestliže se obětavostí ukáže hodným milosti.

A tím se ukázal. Maje v chrámě příležitost vyprositi si štěstí lásky, smiluje se nad chudou ženou a prosí za zdraví jejího dítěte. Muž tak šlechetně soucitný, jenž pro cizí dítě obětoval lásku svou, nemůže býti opuštěn

nebeskou paní, když pro zdraví přítelovo usmrtí své děti a v hrozné bolesti rve otcovské své srdce i štěstí rodinné.

Tak je v Zeyerově básni vše hluboce rozmyšleno, zdůvodněno a jednotnou duší oživeno.

S Amisovým úkolem byla práce horší. Živel zcela jiného druhu vedral se jeho dobrodružstvím do básně. Musel na výpravu do Norska, do světa bludných vichingů a s nimi na bájný Island, kdež ho čekal boj s valkyriemi, jako Sigfrida.

A když se na slavné hostině královské v Remši vše veselí, přinese opat Hyvarnion do děje zase nový živel: svět bájí keltických, starodruidských. Osnovná příčina toho byl podivný zvon na hradě, zvon soudu, Cernunnos, s nímž se opět setkáme v báji o Karlovcích.

Dále měl básník otázky: Musí-li býti přátelé trestáni za podvod a smrt nevinného Florestana, odkud vzíti v dějové souvislosti Amisovu nemoc? A jak má býti Amil přiveden k tomu, aby obětoval dítky? Má jej o to přijíti Amis prosit? Tu tradici krutou Zeyer odmítl. Toť nemožno. A odmítl i jinou tradici: že Amis po vítězství v souboji spal v loži Amilově. Vždyť nebylo už proč. Právě naopak, zatím co Amis za něho podnikal souboj, musel Amil dlíti na místě Amisově. A tím si způsobil básník možnost, aby se Thorgerda zmocnila svého pásu. Amis totiž

zvítěziv na Islandě nad Thorgerdou, zmocnil se jejího valkyrského pásu (bifrostu) a dal jej Amilovi, aby jej ukryl v chrámě a tím přístup k němu valkyře naprosto zamezil. Ale jako se Sigfrid v písni Nibelungů neopatrně zachová, když daruje Brunhildin prsten Kriemhildě, tak i Amis. Amil pásu v chrámě neukryl, nýbrž nosí jej na těle. Thorgerda ho najde a mečem v lože položeným uražena umíní si oba přátele zničit. Zraněn od ní pásem upadne Amis do nemoci a sám Amil vyslechne zprávu od ní v podsvětí, že jen krví dítek může přítele spasiti.

S cestou do podsvětí dostala se do románu irská legenda o sv. Patriku. A na závěr zbyla otázka, jak udělati, aby se básni dostalo vyššího smíru.

Ten si připravil básník zvláštní vložkou, intermezzem nazvaným »Rimóni«. Tu použil své studie o středověkém divadle a zbásnil uměním ryze moderním a svým vznešenou scénu o Bohu lásky slitovné, předobrém Otci, příteli duší prostých a děckých. Bůh a dítě na trůně! pomysl tvůrčí hloubky básnické. Bůh takové lásky, že přijímá Jidáše na milost, nemůže neodpustiti vinu těžce zkušeným přátelům a otevře jim ráj, když na konec ve Svaté Zemi v boji padli.

Vidouce ten sklad bájí a pomyslů nedivíme se, že psal příteli K: »Velkou práci mi dal román o věrném přátelství. Konal jsem dosti namáhavé studie.«

Namáhavé studie žádá i výklad románu dle pramenů. »Udati Vám všechny prameny k Amisu (psal v dopise V) a Amilu nedovedu. Už ani sám nevím, co jsem k vůli tomu všecko přečetl a v kterých knihách jsem nalezl Cernunna. Keltická mythologie mě vždy nesmírně zajímala; kde jsem se jen něčeho mohl dopíditi, tam jsem čerpal. Ale všecky výpisky jsem ztratil nebo zahodil nebo spálil, nevím už. Ale nic v Amisu a Amilu se nezakládá na pouhé fantasii.«

Nezbyla než trudná pout po knihovnách a antikvárech. Z výtěžků možno zde uvésti jen nejnutnější.*)

*) Valkyry jsou oblakové panny, bouřné větrné síly. Zmrzlé vodní páry dávají sněhové t. j. labutí a ptačí roucho jejich. Z labutěnek staly se panny bojovné, jež uvádějí duše hrdin do Valhally. Bifrost (Thorgerdin pás) je symbol duhy, z části i blesku, jako zde v románě. Viz výklady k Eddě. Tamž i báj o kováři (Wielandovi). Jméno „Thorgerda" složeno z Thor + Gerda, což jsou božstva norská. Viz Wiborg, Mythologie des Nordens. Berl. 1847. — Diercks, Nordisch-germanische Göttersagen a j. „Belisanta" je v básni starofr. (Amis et Amiles) dcera Karlova, v básni staroangl. dcera vévody lombardského. Těžce přístupný „Cernunnus" je keltické božstvo noci a smrti. Ctitelé mu přinášeli lidské oběti. Jeho rohy (básník praví parohy) byly znakem luny, královny noci. De Jubainville, Le cycle Mythologique irlandais et la Mythologie celtique. Paris 1884. Pag. 385. „Norny" byly veliké bohyně, jež opatrovaly zdroj života a zalévaly světový strom. Na podzim pěly hrůznou píseň zmaru a konce světa. Byly jako tři sudice a vědmy. V Eddě je vznešená píseň nejstarší Norny „Die Kunde der

Týž rok 1877 počal si Zeyer shromažďovati řadu menších prací pro sborník »Poesií« a »Bájí Šošaniných«. Pojal v ně i veršované kousky z románu o věrném přátelství: Norny, Sigyn a Loki,*) Norskou balladu, Co slza zmůže a Smrt Evy.

Co slza zmůže (Lumír 1877) je biblická legenda o Šalamounovi a královně ze Sáby. Král se chlubí různými vzácnostmi, ale marně; královna vždycky ví o lepších. Konečně ji zavede k zázračné révě. Sám Bůh mu ji štípil a on její šťavou rozjařen

---

Vala". Viz Wolzogen, Die Edda. Reclm. — Dr. H. Brugsh, Adonisklage. Berlin 1852. Aroux, Les mystères de la chevalerie et de l'amour platonique au Moyen Age. Paris 1858. De Tressan, Corps d'extraits de romans de chevalerie. Paris 1782. Tome I.—IV. De la Curne, Das Ritterwesen des Mittelalters. Aus dem französ. Nürnberg 1786. Macleod, Wind und Woge. Keltische Sagen. Jena 1905. Dichtungen des deutschen Mittelalters. Leipzig 1843 - 1852. I.—VIII. Bnd. (V knihovně Zeyerově.) Dále Grimm, Strahlheim a j. Také dr. V. Jeřábek, Stará doba romantického bás. Pr. 1883. — Zvláštního poznamenání zasluhuje, že často užívaný v pověstech rytířských „meč v loži", na znamení zdrženlivosti, vyskýtá se už v arabských pohádkách. Viz Dr. Gustav Weil, Tausend und eine Nacht. Bonn 1897. Díl III. str. 99.

*) Loki jest v germanské mythologii původně demon ohně, později nepřítel vládnoucích bohů, jimž zvěstuje záhubu. Připoután byl na skálu tak, že mu had nad ním visící jedem skrápěl tvář. Věrná žena jeho Sygin chytala jed do nádoby. Viz Göll, Illustrirte Mythologie, Leipzig 1879. J. Grimm, Deutsche Mythologie. Též Wolzogen při Eddě a j.

složil Píseň písní. Královna té šťávy okusí a hle, místo vína je to hořká žluč. Víno otrávila slza děcka nevinně pro hrozen trestaného. Pláč dětský jest Bohu více, nežli Šalamounův chrám.

Básník postupuje od názoru starozákonného k názoru evangelickému, neboť takového boha Otce lásky plného zvěstoval Kristus. Jest to moderní reflexe ve formě staré báje hebrejské. Šalomounem se zabýval Zeyer velmi často a vůbec biblí. Zálibu tu měl z dětství. Měl názor, že »moudrost zašlých věků, biblická, prýštila s hvězdnaté výše jako posvátný déšť k úlevě srdcí pod kolesy pyšných Cesarů rozdrcených«. (Duhový pták.) V Šalomounově písni kochají se Lambert a Gabriela (Jeho svět a její). Novella Xaver a Pohádky staroegyptské jednají o poesii národa židovského, jak ji zjevují talmudské legendy. Už i jméno Sulamit se objevuje a čarovný prsten Šalomounův. Jeho karbunkul a jiné poklady líčí moslimské legendy, jež básník prvotně poznával z arabských pohádek. Ale pak zatoužil seznati hebrejské prameny přímo a studoval hebrejštinu.

Psal v máji r. 1875 příteli K: »Na harmonium hraju již staročeské praeludie a mariánské písně. S hebrejštinou jsem tak daleko, že jsme prodělali grammatiku a malou cvičební knihu a přečetli kus bible.«

S tím souvisí snad i Smrt Evy (Lumír

1877), jejíž myšlenku mohl básníkovi vštípit též Herder.*)

Ostatně to básnění o velkolepých zjevech andělských bylo úplně v duchu času, jemuž vévodil Byron a Leconte de Lisle. Poesie mocné slzy byla u V. Huga, Vrchlického a Sv. Čecha.

* * *

Rok 1877 přinesl Zeyerovi i látku krutě bolestnou, dojmy války rusko-turecké, jejíž výsledek jej ranil v citu slovanském přehluboce. Psal o tom v prosinci příteli K.: »Byl to hrozný, strašlivý rok, slovanské krve teklo zas jako vody a pořád žádný konec. Nemohu Ti vypovědít, co jsem trpěl. Porážky ruské a triumf bestialních nepřátel účinkovaly, že jsem se rozstonal; byl jsem následkem stálé bezesnosti tak rozčilen a znaven, že jsem se odhodlal na venek jeti. Trávil jsem nějaký čas v malých lázních Svatokateřinských na Moravské hranici ... Rád bych navštívil Paříž, rád bych na Krym, na Kavkaz, do Armenie. To bych nabral látek k novým pracím!«

Tužbě jeho po svěžích dojmech vyšla vstříc šťastná náhoda brzy. Psal 3. července

---

*) Herder, Legenden u. morgenländische Sagen. Berl. 1870. Viz také u Čelakovského Listové z dávnověkosti od Herdera a v nich „Smrt Adamovu". Dále: F. Nork, Biblische Mythologie. Stuttg. 1842.

1878 příteli K: »Jedu 13. července do Švédska, Norska, Dánska a zůstanu tam šest neděl. Vyskytla se totiž duše útrpná, která se nade mnou smilovala, je to redaktor Lumíra J. V. Sládek. Zaplatí za mne cestu a já se s ním pak nějak vyrovnám. Nemohu Ti říci, jak mne důkaz toho vzácného přátelství dojal. Můj ty Bože, vždyť je to jediné, co člověk na tom světě má, vidí-li, že jej někdo má trochu rád. Doufám, že mne ta cesta spraví, jsem velmi sedřen duševně, prací a starostmi uštván. — Skončil jsem právě malý román.«

Byla to novella Dobrodružství Madrány (Lumír 1877), dílo nejrozmarnější nálady a nejhravější obraznosti. Básník duševně znavený »po vzruchu vášně volal, vzruchu sil« (báseň Klid) a nemaje skutečnosti, která by mu přispěla na pomoc, sám si ji stvořil v uměleckém díle. Nalézaje v lázních Svatokateřinských na českomoravském pomezí klidu až příliš, popustil uzdu obraznosti a z idyllického koutku vyšel v mysli jeho počátek románu, jehož rozvoj hnal prudké kombinace představ z lesního zátiší, kde se tajemná vražda stala, do Prahy, tu si obraznost pohýřila v rozkošném vidění báječného haremu a vloženém příběhu, přesyceném spoustami neštěstí; odtud vše úprkem letí do světa, do dalekých Španěl, kde se děj promění v divuplnou stavbu ohromných sensací: kardinálova milenka, boj abatyše s kardi-

nálem, strašný hrad, román jeptišky, uťatá ruka v skřínce, probuzení v hrobce, vidění tajemné vraždy, šílená jeptiška atd. Divoký zmatek dějů se skončí zase idyllou v Čechách. Osnova je nade vše spletitá, pravé hýření zápletkami a obraty. Logika obraznosti silně pracuje; napínavost a podiv jsou hlavní silou toho umění. O duše lidí málo běží. Nejmilejší zjev — Catalina — dopadne nejhůře. Jí ublížil zlomyslný osud zcela nelítostně.

»Osud« člověkem zde vládne, slepý, náhodný. Básník nemá soucitu, má jen rozkoš z bujného vybíjení se obrazné síly.

Klíč k porozumění je v úvodě. Jisté dámě v Petěrhofu se zalíbila hra oblaků tak, že si přála býti básníkem, aby vytvořila cosi podobného. Idea utkvěla v mysli autorově a provedl ji. Ovšem jeho názor na »hru náhody« byl jiný, než oné dámy a než všech »pedantických« čtenářů, které pozlobit zdánlivou nesmyslností dějů mu bylo pravou pochoutkou. On, Spinozův učeň, nevěřil v náhodu. Co se zdá jí býti, jest jen splňováním toho, co bylo určeno, aby se stalo. Člověk myslí, že jde za svou vůlí, ale zatím jedná jen dle rozkazů neviditelné moci »slova« soudu.

To je pravá mystika materialismu, k němuž spinozism v důsledcích může vésti. Tím názorem jest novella významna.

Cílem »pozlobiti« se neminula. Nadělala Zeyerovi nepřátel víc než dosti, zvláště

svým »kopnutím« do české malichernosti. Zvláštností novelly jest, že je bez Zeyerovských výletů do modra touhy a bez výletu do domova. Heslo v mottu uvedené z Th. Gautiera je dalším klíčem tajemství díla: (Toto jest) »kupa dobrodružství neuvěřitelných, konec konců příliš pravdivých, aby byly pravděpodobny.« Klíč velmi paradoxní.

A prameny? Určitých zatím není. Možno mysliti na novelly Cervantesovy, Boccacciovy, Poe-ovy, místy skoro na jakýsi Petőfiův »provaz oběšence«,*) nejvíce na různé memoiry, jichž Zeyer měl a čítal veliké množství.

Mírnější prostotou a lahodnější uměleckou ideou jest novella T e r é z a M a n f r é d i (Lumír 1879). Celá novella tvoří dopis malíře Čecha z Prahy nějakému mistru v Paříži. Východiskem tedy opět Praha, jako ve všech skoro dosavadních novellách, a v pomůckách dějových opět se vyskýtá, už po několikáte, pohled do malířského atelieru.

Patrně tu vládne nějaká Zeyerova vzpomínka. Novella jest jakousi uměleckou legendou; líčí, čeho umělci časem zažijí, nežli vznikne silnější dílo. Jsou díla i zločinem vykoupená. Takových příběhů poskytla Zeyerovi četba velmi mnoho. Právě léta 70tá si mnoho

*) Možno poukázati i na tyto spisy: L'amant oysif, contenant cinquante nouvelle espagnoles. Paris 1671. (V Zeyerově knihovně.) E. V. Cuendias, Spanien und die Spanier. Brüssel. 1847.

libovala v uměleckých legendách.*) Pomáhal tu živý styk s literaturou vlašskou.

Novella Zeyerova je velmi napínavá, dovedně vypravovaná a i ušlechtile poučná, neboť praví: Muži, buď tím, čím se zdáš! — Umělci, neposkvrňujte se nízkými vášněmi! — Muži, nežertujte frivolně s láskou, nevíte, koho raníte! atd.

Zajímavý jest výrok v úvodě: »Pohled na Prahu budí ve mně vždy nadšení. Člověk se pachtí v potu tváře po fjordech na hrozných kárách norských, a to zde zůstane nepovšimnuto!«

To byl zvláštní, zdá se, výsledek cesty do Skandinavie, na niž se tolik těšil. Ale pravda je tu stále u Zeyera táž: V cizině se učí člověk milovati vlast. Památnému feuilletonu Nerudovu, v němž trpce toužil na nedostatek smyslu českých lidí pro českou Prahu, projevil tím Zeyer významný souhlas.

K ideálnímu stanovisku novelly »Xaver« se vrátil a k prosté komposici novell vlašských se přiblížil v povídce zv. D a r i j a (Lumír 1879). Děj poukazuje hlavně jmény osob na ruský svět velkoměstský. Jsou jen tři hlavní osoby. Dívka Praskovija a Darija, milenec jejich Ilja. Obě dívky představují touž myšlenku: oběť sebe za lásku. Praskovija chudá měla lásku chudého Ilje. Aby ho vy-

*) Arbes (Svatý Xaverius a j.), Vrchlický, Kučera, Šimáček (Štěstí) atd.

trhla z bídy, obětovala se boháči. Ale za to jí Ilja zcela opovrhl.

Ilju si pak zamilovala pro krásu duše divadelní tanečnice Darija. Rovněž obětovala se mamonu, aby Iljovi pomohla. Ale vykonavši to usmrtila se, ježto se nepokládala za hodnu lásky Iljovy.

Novella ukazuje ryzí, hlubokou duši, ženství v ideální ryzosti a to v postávě tanečnice. Jest apotheosou šlechetných, nevinně nešťastných kurtyzán. Projevem jemného soucitu.

R. 1879 uspořádal Zeyer a vydal Novelly I. (Jeho svět a její, Miss Olympia, Xaver). Tím si odbyl periodu novell přepychových, románově sensačních, vkusu anglického a francouzského, z části i českého (Světlá); v Dobrodružství Madrány období to dovršil, v dalších už hledal vkus jiný, renaissanční. Značila jej povídka Donato a Sismonda, ale už r. 1878 v Lumíru vydaná krásná L e g e n d a o D o n a t e l l o v i.

Donatello zhotovil ve Florencii sochu sv. Jiří. Všecko město ji velebí, ale chval těch umělec nedbá; čeká na úsudek svého mistra. Ten praví, že jen díla boží jsou dokonalá; socha jeho že má chybu, ale aby ji hledal sám. Donatello bojem o záhadu až onemocní. Pak teprv se doví, že soše jeho nechybí nic, než mluva. Tedy jest dílo jeho jakožto lidské dokonalé.

Jest to vlastně jen anekdota, ale Zeyer ji opatřil hlubokým smyslem. Každý tvůrčí umělec jest mučedníkem, neboť v nitru jeho hlodá stále pochybnost.*) Sebevědomí vystoupí vzdorně jen, když dav mu spílá.

* * *

Zatím se stala v domácích poměrech Zeyerových veliká změna. Matka milovaný básníkem »bílý dům v staré zahradě« v Mariánské ulici r. 1878 prodala a odstěhovala se s Juliem nahoru do Liboce u Hvězdy. Process o ohradu vlekl se dále. Ve ville u Liboce (od 15. listopadu) se básníkovi brzo zalíbilo tak, že doba zde ztrávená náleží k nejšťastnějším a nejsnivějším v jeho životě. Psal v lednu 1879 příteli K: »Pracuji pilně, mám klid. Dokončil jsem právě báseň Ctirad, pracoval jsem na ní přes měsíc. Jsem unaven a pojedu do Prahy se potěšit mezi přátely.«

»Pobyt Zeyerův v Hvězdě (vypravuje J. V. Sládek)**) pokládám za nejšťastnější dobu jeho života. Tam psal Vyšehrad. »Byl podzim, bloudil jsem oborou. Listí padalo valem, ale bez větru, všude byly mlhy; bylo to jako

*) Srov. Vrchlického legendu „Thorwaldsen", Kučerovu „Tizian" a j. Zeyerova legenda poukazuje na týž obor pramenů, z nichž čerpán později „Sníh ve Florenci". V knihovně jeho jest to Dolce Lodovico, Aretino oder Dialog über Malerei. Nach dem ital. Wien 1871.

**) V zmíněném už dopise mně zaslaném r. 1890.

začarováno. Tu se mi zdálo, že z těch mlh tam daleko, daleko v hloubi dlouhých cest vystupují postavy; já viděl celý Vyšehrad. Já viděl Libušu i Přemysla.«

Tak líčil doslovně Zeyer Sládkovi počátky svého Vyšehradu. Jsou to slova památná pravdou psychologickou i zeyerovskou. Každé umělecké dílo pravé počíná zjevením.

Podnět k skládání Vyšehradu se nestal najednou. Začalo to Ctiradem, a to takto dle básníkova dopisu (V): »Nebyl Vyšehrad původně myšlen co celek. Šli jsme jednou s Vrchlickým procházkou a mluvili jsme o Šárce. Umluvili jsme se, že napíšem každý z nás Šárku, že nebudem už spolu o tom předmětu mluvit, že si nic nepovíme druh druhu o pojmutí a že se navzájem překvapíme hotovou básní. A tak se stalo. Vrchlický napsal Šárku a já Ctirada. Tou dobou pozdě na podzim vystěhoval jsem se s matkou do Hvězdy. V té odloučenosti psal jsem svou báseň a v té samotě (v zimě nepřijde živá duše do Hvězdy) dostal jsem chuť napsat celý Vyšehrad, když Ctirad hotov byl.«

»Ráno procházel jsem se vždy v lese a díval na údolí šárecké, kam jsem také viděl ze svého pokoje. Na dobu tu budu vždy vzpomínat s pocitem zvláštním. Ať je Vyšehrad dobrá nebo špatná báseň, pro mou duši je důležitá. Mohu říci, že jsem ji viděl. Byl to život tenkráte visionářský. Ta stará česká země, ty vrchy, ty vlhké duby, ty mhy,

ty západy — vše ke mně přímo volalo! A rozuměl jsem. V pojmutí není bludu, slabosti jsou jen v tom, jak jsem podal, co se mi zjevilo.«

Tento drahocenný příspěvek básníkův ať doplní ještě tato slova (H): »Zpomínám s povzdechem na svůj malý tichý pokojík v Liboci, na pohled ze svého okna u psacího stolku. Viděl jsem odtamtud Šárku a zdálo se mi vždy, že tam vidím stíny mythologických našich bohatýrů a bohatýrek blouditi a ta ideální doba našeho národa mně přirostla tak k srdci, že v ní takřka žiju...«*)

Vrchlického báseň, pojmenovaná dobře »Šárkou«, začala nádherným líčením lesů. V hlubinách jejich potkají se Ctirad a Šárka. Předpokládá se, že se ví, kdo je Ctirad. Šárka kdysi před Libušiným celým dvorem vyzvala ženichy, aby s ní zápolili. Ta příměs báječná dodala Šárce znamenité síly. Vzpomínáme na nezkrotnou valkyrii Brunhildu. Ctirad jí tenkráte byl opovrhl, nyní se hodlá pomstíti. Nastane úchvatně vylíčený boj, jenž se zakročením Bivojovým skončí nerozhodnut. Potom se Šárka zcela dle znění staré tradice zmocní Ctirada, odevzdá jej dívkám, ale vidouc jeho potupu a muka zahoří k němu láskou. Pozdě. Děvín padne, ale Ctirad zhyne a Šárka vylíčivši svůj osud Bivojovi a

*) Z dopisu paní Karle Heinrichové v Příbrami. Této své přítelkyni psal Zeyer mnoho listů. Citáty z nich mají značku H.

Kaši, jediným svědkům smrti své, zhyne též. Tělo její Bivoj spálí na skále nad lesy.

Báseň vyniká silou vášní opravdu herojských. Vlasta je hrůzně divá moc pudu nezušlechtěného, Šárka se utrpením povznáší k pravé ženskosti. Staří druhové dva, Bivoj a Kaša, přinášejí do děje tesknou náladu »soumraku bohů«.

Děj Šárčiny pověsti jest sice skončen, ale dobře zaujatý čtenář cítí určitě ráz episody. Bivoj sedí na skále a dumá, ryze mýthická nálada se šíří v dál, totiž chce se šířiti, ale básník skončil. A kdo je Kaša? Bivoj? Nelze touto pověstí hnouti, aby se nebudil celek, mající tradiční název »dívčí vojna«.

Zeyer nazval báseň svou Ctiradem, dosti nevlastně; měla se jmenovati aspoň »Ctirad a Šárka«.

Na osamělém dvorci vzpomíná starý rek Dobrovoj na minulost. Právě přišel posel od Přemysla s Vyšehradu volat jej na pomoc proti dívkám. Dobrovoj už pro stáří nemůže, musí poslati syna Ctirada. Ale má starost. Vzpomíná na věštbu, kterou prohlásila o Ctiradovi matka, polednice Hela, že záhy zhyne, ale že ho muž nepřemůže žádný. Boj s dívkami mu tudíž hrozí nebezpečím. Odejde na Vyšehrad, vnikne do Libušiny hrobky, aby si tu dle otcova vyzvání vzal Trutovu zbroj. Při tom uzří Šárku, nikoli v tělesné podstatě, jen duši její, ale náruživě se do ní zamiluje.

6*

Tím snáze ona jej v lese potom oklame, spoutá rámě jeho kouzelným náramkem a Ctirad jest od dívek zabit. Polednicí Helou vznítí se hrozný boj mužů a dívek. Po boji Ctiradova tryzna. Šárka s popelnicí jeho vstoupí na skálu a bolem zkamení.

Báseň Vrchlického má mýthus v jádře, ale ve vylíčení víc na starosti pravou lidskou vášeň. Báseň Zeyerova má mýthus v každém skoro slově; Vrchlický zhustil děj v drama Šárčiny lásky, Zeyer vše rozvedl v řetěz bájí nejryzejší epiky. •Jako reci bohatýrských zpěvů jsou původem polobozi, ti opět původem bozi, a jako jsou bozi sami původně ději kosmickými tak, že Horymír, Ilja, Sigfrid, Bärwelf, Frithiof atd. mají vesměs hluboký základ kosmický, tak učinil Zeyer se Ctiradem, Šárkou a vším světem své pověsti. A to vědomě a zúmyslu, maje přesvědčení, takový že je pravý a původní základ i smysl staročeské pověsti.

Navedl ho k tomu snad panující tehda bájeslovný směr, jenž všude v bájích hledal symboly; básník se řídil jen pudem svým básnickým; ale rovněž se nestalo jen tak matnou náhodou, že se pud jeho se směrem badatelským tak dobře shodl.

Nic by nebylo bludnějšího a nespravedlivějšího, než mysliti, že básníkovým stanoviskem a úmyslem bylo allegorisování.

A nic nedovede poskytnouti tak znamenitou vyhlídku na básníkovo stanovisko, v roz-

umeckém století tak špatně chápané a skepsí odměňované, jako vyznání slovutného badatele v oboru srovnávací mythologie, jímž jest učenec a básník De Gubernatis. Ten předmluvu svého díla*) končí slovy, jež znějí ryze Zeyerovsky takto: »Počínaje životopisy jednotlivých bájeslovných zvířat, vzývám jen jedinou, ovšem neobvyklou Musu, aby mi přispěla a vnuknutí mi dala, — svatou prostotu dětství; vrátím se zase ke své chůvě a poprosím ji o pohádku; znova počnu sníti o koních okřídlených, o mluvících ptácích, o předoucích kravách (vílách); vše mi bude možné a přirozené; potom vyjdu, abych pozoroval oblohu; a vezmu s sebou své dítky . . .«

V jiné předmluvě praví: »Jinak jsem často zemi opustil a výše se vznesl, abych na svět svůj shora pohleděl, neboť jsem mínil, že jen takto k onomu všeobecnému ponětí svého předmětu proniknu, jehož nezbytně třeba, nemám-li v jednotlivostech zblouditi. Dle mého zdání věda jest nejlepším podkladem poesie, a poesie nejlepším průvodčím vědy; spojeny jsou mocny; každá mluvíc o sobě jsou nedokonaly.«

Dva pojmy jsou tu důležité: prostota dětství a všeobecné ponětí. Onen se týká

*) Die Thiere in der indogermanischen Mythologie. Leipzig 1874. Překlad z angl. A. de Gubernatis, nar. 1840 v Turině, jest ředitelem ind. musea ve Florencii.

citu a obraznosti, tento myšlení. Poesie a věda. Zeyer skutečně tak doslovně si vedl; napřed byl přehorlivým badatelem, naplňoval mysl bájeslovným materiálem nejpodrobnějším, pak nad svět takto nabytý vzlétal obrazností, aby vše nabylo souvislosti a tělesných forem. Duši do forem vdechoval citem, svým osobním, upřímně zaujatým a tolik rozkoší silným, že mysl vši nedůvěru skládala jak chabou zbraň před vírou dětinnou a obrazností roznícenou.

Zeyer skládaje báj o Ctiradovi, nemohl se k tvoření jinak míti, nežli že dal obrazotvornosti do moci všecky své bájeslovné zásoby. Jednak všecky studiemi pospolu souvisely, jednak nabyl názoru, že vespolek souvisí vůbec všecko bájení arijského světa a jen několika formami se liší. Českých forem zachovalo se pramálo. Ctirad, Šárka, jejich příběh — toť formy vzácné, ale rozbité a smysl ztracen. Jen souvislostí s bájemi cizími se ho kousek drží pomocí »dívčí války«.

Básnickou povahou Zeyerovou bylo dáno vžíti se do těch vetchých forem tak opravdově celou duší, totiž myslí, obrazností i citem, že vše, co vznikalo, pudem a vkusem mělo jednostejný bájný ruch i shodné s tím podrobnosti zjevu.

Dokáže se to podrobným rozborem »bájného ruchu«, t. j. ryzí epičností na základě indoevropských tradic, a zvláště podrobností zjevů v básni »Ctirad«.

Ctirad předně nemůže býti pravým rekem báje bez řádné epické minulosti. Každý homerský hrdina má, byť jen u vykladatelů, řádný rodokmen. Otec Ctiradův je tedy Dobrovoj, jména bohužel smyšleného, protože jiné pomoci kromě u Hájka nebylo. Dobrovoj sám má minulost, rozumíme jí analogicky dobře. Jeho věk byl velký věk; nyní už vidí jen soumrak té velikosti. Jest už »starým králem« pohádky, sluncem západu, řečeno básnicky a bájeslovně. Přemysl si poslal k němu o pomoc jako vladař k věrnému vasalu dle feudální analogie.

Vnitřek hradu sestrojil básník vkusně a opatrně, nikoli jako němečtí romantikové a s nimi Linda křiklavě a mnohomluvně, protože na zdař bůh a zcela bez názoru.

S tím steskem soumraku náladově i symbolicky se shoduje začátek básně: jest večer tichý a dumavý. »Stříbrný štít luny« se vynořil na obloze.

Dobrovoj chce Ctirada varovati; vzpomíná na starou věštbu a tím se zapřádá po nestorsku do starých příběhů. Podnikl kdysi s Trutem výpravu na draka. Tak to zní prostě, jako v každé staronárodní epice. Jako však v ní je všude ukryta báj, tak ji hledáme i u básníka epiky umělé. Proč je Trutův štít »modrý«? Nikoli železem, ale bájeslovným původem. Drak je demon tmy, v soumraku bohů usmrtí boha slunce (světla). Trut je tedy mladé slunce, štít obloha, mlat

je hromový klín a také paprsek. Zabití draka značí vrchol staré epiky.*)

Drahokam zelený, jejž má v uchu darem od Kaši, jest slunce lesk úsměvem vděčné země zbarvený, ochrana proti příšerám temnoty. Pití dračí krve, aby se rozumělo ptačí řeči, je zvyk obecně pohádkový.**)

Ctiradova matka, Hela, polednice, jest fantasticky zobrazena dle různých bájí. Křičí divě a létá jako Harpyje, rozněcuje boj a zuří v něm jako furie, má sníh na sobě jako labutí žena a je umělkyní jako Kirka. Posvátný most bohů, o němž mluví, je v bájích norských dvojí: bifrost do nebe, a gjöllský most do podsvětí, do sídla hrozné Hely.***)

»Plod smavé noci«, lásky Heliny a Dobrovojovy, Ctirad, je mladý den, a tudíž sám Dobrovoj je den (slunce) starý. Les, místo jejich lásky, je tma noci; tu slunce po západu přichází ve styk s bohyní podsvětí, nežli omlazené ráno zase vyjde.

Kaša, Tetka a Libuše jsou tři stránky téhož bájeslovného pojmu země: Tetka země jarní, Libuše letní, Kaša podzimní. Překrásné

---

*) De Gubernatis str. 639: Indra, Višnu, Ahura-Mazda, Feridun, Apollo, Herakles, Kadmos, Jason, Odin, Sigurd a j.

**) Zeyer to snad napodobil dle Sigurda v Eddě. Viz Wolzogen, Beovulf, Recl. str. 38. Viz také báje o Sigfridovi a Achilleovi. V pohádkách, kdo sní hada, rozumí zvířatům.

***) Wollzogen, Edda 123.

líčení Trutovo o Libušině smrti se prohlubuje tímto názorem. Sláva letní země, jejíž manželem jest mírné slunce*) Přemysl, obilím věnčené = plavovlasé Libuše, dojde konce jako vše, a koruna její slunečná musí býti složena. Slunce do vod zachází, Libuše korunu svou ponoří do Vltavy. A za to obdrží korunu jinou, noční, měsíčnou čili ledoskvoucí okrasu zimní.

A poněvadž je Trut rek sluneční,**) musí též on složiti zbroj svou (hrom a paprsky a zářný oblohy štít) za stolcem Libušiným a jíti do návy (lesy, vody, tma, noc, smrt). Poněvadž pak je Ctirad tolik co mladý den, jest hoden, jak dí otec Dobrovoj, vzíti si Trutovu zbroj. Proto také jezdí na bílém koni, a proto jest družkou jeho dennice, proto i šeptá koni sladká slova, což jsou patrně sliby jitra a východu. (De Gubernatis v celém spise tak.)

Strom na Vyšehradě jest strom světový, strom života. Stanou-li pod ním Krokovy dcery pospolu, vypadají věrně jako věštecké Norny. Pták nad ním kroužící jest slunce. Píseň zlatého ptáka jest píseň života, slávy a radosti. Šípem raněný tento pták jest slunce, jež se na konci dráhy nabodne na vlastní paprsek anebo zhyne střelou nepřátelskou.

---

*) Edda 26.

**) V Rigvedě má jméno Trita, v perské Avestě Thrita n. Thraetaona, což jest „hadobijce". De Gubernatis 78, 83.

Jest to Zeyerova allegorie zašlé slávy české. Zbylo po něm jen péro krvavé, to jest, zbyly z české slávy jen kroniky a dějiny plné krve, a kdo je zpívá, srdce mu dosud krvácí.

Smrtí Libušinou skončil se i bohatýrské slávy věk; málo reků zbývá kolem Přemysla, hasnoucího, stydnoucího slunce, a soumrak se blíží; proto se zvedá proti němu vzpoura démonů temnoty, zde u Zeyera dívky. Odtud jest Vlasta zvána »temnou rekyní«, odtud Šárka je kněžkou měsíce, a nenávidí slunce zářící a Libuši.

Vlasta by měla býti jako Hela bohyní noci. Ale básník zde zahnul jinam. Chce, aby dívčí vojna značila boj pohlaví. Má názor, že v staré době byly ženy zcela samostatně živy ve všem rovny jsouce mužům. To pokolení bylo pokořeno, poněvadž osud chtěl, aby ženy pomáhaly mužům. To vědouc moudrá Libuše, ač sama původně toužila po samostatnosti, poddala se a zvolila muže. Tak se úrodná země podrobuje vládě slunce, tepla a světla. Ale země skal, lesů a vod a podzemních temnot se nepodrobuje a bouří se.

Pramáteří Vlastinou byla skála, matkou pyšný jilm, otcem bludný bohatýr; proto je Vlastino srdce tvrdé, hrdé a bojovné; nenávidí Přemysla a všecko mužské pokolení.

V tomto názoru je bujná směs bájení. Vlasta se toulá světem po dobrodružstvích jako bouřný oblak větrný, je nepřítelkou slu-

nečního reka jako démon noci, odpůrkyní pluhu Přemyslova (orby a manželství) jako vzdorná panenská příroda, a bojovná jako valkyra nebo Amazonka. Dle jedněch zpráv bydlely Amazonky na ostrově v Okeánu; tím by se octly v oboru bytostí podsvětních a Vlasta by slula platně rekyní »temnou«, jako Chrudoš »temným rekem«.

Bájeslovci nalezli, že pokud jsou ženy (vody a oblaky) v moci podzemní temnoty a hrozných démonů noci, samy jsou nestvůrami nebo démony; jsouce z moci té osvobozeny, proměňují se v krásné bohyně, manželky bohů nebeských. Proto samy touží po takovém osvobození a cestou k tomu jest láska. Zeyerova báseň se výborně zná k tomuto hlubokému názoru: ze Šárky mstivé a lstivé se láskou k reku slunečnímu stává velebná bohyně s trpícím srdcem ženy. Další příklady má »Vyšehrad« (Jizera, Sázava atd.).

Ctirad chtěje míti Trutovu zbroj, musí vstoupiti do Libušiny hrobky. To je říše smrti, tmy a zimy.*) Tam chce Šárka Libuši měsíčnou korunu odníti, avšak Libuše se u výjevu čarovné, překvapující krásy najednou propadne do země. Ani to není pouhý výmysl bez podstaty. De Gubernatis (str. 648) praví: »Pravé, mythické poklady nebes jsou slunce a měsíc; jsou-li oblačnými neb temnými obludami noci a zimy skryty, mizejí

*) „Wodan bei der Vala". Edda 113.

v zemi.« Básník neměl zde ovšem tolik na paměti výjev země plodné, utíkající se s pokladem svým před nepřátelskou mocí neplodné noci do hlubin nepřístupných, jako skutečnost, že Libuše, vtělení slávy české, i se stolcem svým zlatým a korunou zanikla v hlubinách časů, kamž za ní zpráva o potupách milovaného národa nikdy nestihne.

Její historická existence může býti dotýkána vědou, ale nikdy její čest; ta je ukryta v báji.

Způsob zajetí Ctiradova, jak jej líčí podání, Zeyerovi nevyhovoval a nemohl. Je-li Ctirad mladý den, jaký smysl by mělo opití medovinou? Báje poskytly způsob jiný. Šárka mu připevní na ramena obruče udělané na způsob hadů, čehož smysl je ten: Had, tvor studený, vlhký a lysý, je zhoubce slunce, jež miluje teplo, sucho a porostliny. »Dotknouti se hada, což jest deštivý čas, jest reku slunečnímu tolik co smrtí.« (De Gubernatis 647.)

Víme-li tolik, rozumíme též velkolepě zřízenému pohřbu Ctiradovu. Plavba s jeho tělem po Vltavě v nádheře květů, zlata a krásných jinochů červánky ozářených je obraz západu slunce; když koule sluneční už pod obzor padá, otvírá se brána Vyšehradu. Když zapadla a navrstvené pruhy oblaků krvavě planou a požár po obloze šlehá: tu Šárka, nyní večerní zora, zapálila Ctiradovu hranici. Až všecko zhasne, rudý svit zajde, vyjde

měsíc, v jehož modravě stříbrné záři zaskví se temena skal a na nich sedící Šárka velkolepě mátožná a nehybná. Pohádky se končívají zkameněním (Odysseovy lodě, Niobe a j.), ale Zeyerova báseň myslí ještě toto: Z kamenného snu se život vzbouzí rostlinou a živočichem, v kamenný sen se opět navrací. Život nemizí, jen se ponořuje v sen. Skála není mrtva; v ní život dávna spí snem kamenným . . .

Krásná ta báseň mluví, jak patrno, dvojí řečí: Každému přístupnou řečí krásy, pohádek a popisů, a tajemnou řečí bájí.

Dva nedostatky nutno vytknouti. Úloha Lumírova je mdlá, koná jen poselství, a když zazpívá, jest to jen krátký žalozpěv; za druhé úloha Častavy jest ještě mdlejší; Vlasta už slibovala mír, když se zvěstuje, že se Častavě stalo pohanění od Chrudoše. Chrudoš je »temný rek«, nepřítel Přemyslův. Nebylo vhodno, aby rozněcoval boj dívek proti mužům. Kronika praví, že se pohanění stalo na Vyšehradě, dívkám poslaným vyjednávat. To byla urážka citlivá. Ale básník si nemohl srovnati takové jednání s mírnou povahou Přemyslovou, proto přenesl tu hrubost na Chrudoše. Ale to se zase neshoduje se smyslem báje. Boj dívek značí boj pohlaví, vzpouru starého řádu divokého proti řádům Přemysla, reka slunečního. Utkal se tu živel bájeslovný, jenž naprosto nezná morálky, s poesií, která nechtěla zapříti city mravní.

Nelze dokázati, ale přirozeno jest se domýšleti, že se po Ctiradovi v mysli básníkově nejsilněji přihlásil Zelený Vítěz s Tetkou, Kašou a Bivojem, a zpěv o Libuši a Lumírovi že byl básníkovi nejtěžším úkolem, když si předsevzal doplniti části na celek bájí o Vyšehradě.

Už začátek jeví jakési nesnáze. Na Vyšehrad se mají scházeti reci. Kronika mluví o svolání sněmu. Ale sněm chce »lechy a vladyky«, o nichž Zeyerovy báje nevědí. Zvolen tedy soudní den bohatýrství dle řádu poesie rytířské. Hrad má sedm bran, počet ryze bájeslovný.*) U každé brány stojí, jako v Aischylově tragedii, hrdina. Ale jen dva z nich básník zná jménem, Truta a Lumíra. U brány sluneční, odkud nehrozí zlo, nýbrž jen radostná budoucnost kyne, vítá Lumír, u severní brány železné, kde bylo nebezpečí zlého vpádu, hlídal Trut. Přijde Chrudoš, »temný rek«, zlé povahy demonické: jeho zajatkyně Sázava jest žena, jež se z poroby temnoty touží povznésti k životu vyššímu. Proto miluje Truta, o němž už víme, že je to rek sluneční. Ale on nemiluje bytostí vodních (slunce vysušuje řeky, vodní páry za-

*) Bájeslovná čísla jsou většinou lichá; 1 = prabůh, 2 = slunce a měsíc, dva bratři, obyčejně však 2 + 1 = 3 bratři (sestry); 7 = proudů světových, sedm mudrců, sedm bran thebských atd. Pak 3 × 7 = 21. To jsou posvátná čísla Ariů. De Gubernatis, Edda, Tisíc a jedna noc a j.

halují slunce), nýbrž Libuši (úrodnou zemi a slávu). Co Trut vypravuje, není pro kresbu jeho povahy, ale pro báj. Také Domaslavovo vypravování jest jen na to, aby se pověděla obsáhlá báj kosmická o Runě, o věčné vatře praboha Času, o drobení se skal a tvoření podzemního bohatství. Jest odbyt jako ženich a odmítnut i Chrudoš se žádostí, aby se uznalo jeho hrdinství. Pohněván urazí Libuši a ta se rozhodne uvažovat o volbě manžela.

Ačkoli si básník Hájkovy tradice vážil, ježto se domníval, že v ní jsou zachovány trosky starého bohatýrského epu, zde jí použil velmi málo, hlavně jen při výstupu Domaslavově.*) Ale příběhu Hájkova o svádě mezi Rohoněm a Milovcem o meze a dědiny si ani nevšiml, nýbrž uvedl Chrudoše

*) Hájek vypravuje: „Mezi týmiž zemany byl jest jeden dosti znamenitý a na dobytek velmi bohatý jmenem Domaslav. Ten jest poslal své služebníky k Libuši, aby jí pověděli, chtěla-li by jeho za muže míti, že jí chce sto krav a tři sta volův poslati. Kterážto jemu skrze jeho posly odpověď dala, že se ona jemu nechce prodati, nebo ona má sedláka vorného sobě za muže vzíti a ten že bude lépe než Domaslav uměti lidi súditi."

Důvod Zeyerovy víry v Hájkovu tradici opírá se mimo jiné také o Šafaříkův příklad, když dí v Slovan. starožit. II. str. 133: „Kdo nepředpojatou myslí podstatu Nestorova vypravování o původci Kyjeva uváží, snadno se přesvědčí, že pramen této podrobné a zanímavé zprávy jeho nikdež jinde, leč v národních pověstech, v historických zpěvích lidu pohanského hledán býti nemůže."

ze Zelenohorského rukopisu. Námluvy Libušiny vylíčil Zeyer zcela svým způsobem jemně básnickým a bájeslovným.

Libuše vyjede v noci na bílém koni z Vyšehradu, poradí se u mohyly matky Nivy (jméno je z Hájka) s jejím stínem a dostane se do bájného okresu, v němž panuje rohatý bůh stád Veles.

Nastane veliký zpěv kosmický o stvoření světa, jako velepíseň Valy v Eddě, a končí rodokmenem Sluncova a Země-syna Přemysla.

Libuše jej pojme za manžela a tím skončí doba železná, aby nastala zlatá. Sluneční reci ucházejíce se o přízeň Země obětují službě její své zbraně, jak učí Edda.*) Trut překuje svůj mlat v radlici a bohatýři za ním.**)

Vynikl-li druhý zpěv Libuše nad první, vyniká Zelený vítěz v celém cyklu vůbec opravdovým životem obrazným i citovým. Jest to překrásná idylla rodinná, zpěv jara a lásky, poesie snivosti a tajemství, hluboká píseň touhy.

Nežli nastal život Vyšehradu, žilo se v tichém štěstí na Budči, pod ochranou milovaných rodičů. Slova líčení toho života plynou básníkovi tak ze srdce a tak sladce vděčně a jímavě, že beze všeho výkladu cítíme, že tu líčí vlastně vzpomínky na ne-

*) Wolzogen, Edda 26.

**) Popeův Messiáš oslavuje návrat zlatého věku a praví též, že z mečův budou pluhy.

zapomenutelný »bílý dům v staré zahradě«, kde v přízemní síni sedávali všichni, matka s čeládkou, a kde zaznívaly věštecké pohádky chůviny.

Vše, nač Tetka s Kašou ve své osamělosti tak snivě vzpomínají, zachvívá se pravdou básníkova citu, rozželeného loučením s krásou, jež byla a nikdy nebude. Ta Niva velebná je proto tak pravdivého vzezření, poněvadž je to zbožněné vtělení básníkovy matky; a Tetka proto tak jímá snivostí svého zjevu, poněvadž v duši její žije básník sám, jeho blažené mládí. Soumrak, jenž se vznáší nad Budčí, tísnil i básníka, když vzpomínal na minulost.

A v zasněžené, osamělé ville v Liboci, když vítr kolem hučel a křídla času nad zadumaným samotářem šuměla, byly vzpomínky nezbytným a jediným hostem.

Když cítil Krok a Niva, že se konec blíží, vzdálili se od dětí na tři dni. Vypravuje tak Hájek*) a básník následoval zprávu

*) „Týž Krok jako muž moudrý rozváživ, co náleží správci lidu, že to, aby ohledoval věci minulé i budoucí, i rozkázal, aby žádný k němu za tři dni pořád zběhlé nechodil, i tak sú se všichni zachovali. Tu on vstúpiv na vyšší ponebí domu aneb hradu svého, tu v Budči postaveného, i činil bohům lesním a bohům horním i vodním veliké oběti, od nichž měl mnohé odpovědi a zvláště o věcech budúcích, kteréž jest od duchův maje naučení přezvěďal na svých věštbách. Ty všecky věci pilně uváživ, rozkázal sepsati a dcerám svým dal to schovati a při tom pověděl řka:

jeho zajímavou vděčně krok za krokem. Bájesloví zná ty »tři dni« přípravy na rozchodnou, jsou to »tři kroky« nočního neb zimního slunce.*)

Oba dva, Krok i Niva, jsou básníkovi bytostmi původu božského. Majetkem Niviným byl bílý kůň, symbol měsíce, zory a slunce; »pocházel z těch krajin zázračných, kde věčné světlo svítí, z krajin těch, v nichž Niva sama byla zrozena«. V bohatýrských básních vždy je kůň věrným druhem rekovým. »Zvíře je stín bohatýra,« dí Gubernatis. Od matky obdržela toho koně Libuše. Na koni tom se vznesla do tajemné říše Přemyslovy: tak páry země vystupují vzhůru k mladému, blížícímu se slunci, zahalují je ve své bělostné objetí, ale pak se oblačná hradba, obkličující byt rajského vladaře, roztrhne a mladý rek vyjede zemi vstříc. Nastane krásný východ. Přemysl jede k Libuši na Vyšehrad.

Starý Krok s Nivou odcházejí, jako odchází v pohádce starý král a v báji starý bůh, prabůh jediný (na př. Wodan), aby nastalo nové pokolení a s ním rozrod bájí. Z množství vlastností bytosti jediné vzniklo množství bytostí samostatných. Tak po Kro-

---

„Není tuto bytu mého, neb místo toto nebude dlúho trvati.“ Brzo potom umřel, na hrobě jeho rozdělán oheň a tu „oděv jeho bohům zemským obětujíce spálili“.

*) De Gubernatis 15, 59, 94.

kovi nastoupily tři dcery, po Budči trojí sídlo: Vyšehrad, Tetín a Kazín.

S Wodanem souvisí i Krokův »temnomodrý zlatotkaný plášť«, což značí oblohu s hvězdami.*) Když odchází Krok (zimní slunovrat) na odpočinek, musí se plášť spáliti (požár oblohy při západu slunce). Tu se zjeví Tetce, budící se zemi jarní, poprvé hvězda zelená. A třikráte se jí ukáže: tři jarní měsíce to trvá, než se země úplně zazelená.

Tetka je jaro, země slunce milující, krásný čas květů a nadějí, doba snů a mládí, radosti a poesie.**) Zelený vítěz je především slunce jarní, hřejivé, buditel poupat a semen, tvůrce nadšení, zpěvu, lásky a štěstí mládí.

S tím dobře souvisí všecko krásné líčení básníkovo. Tetka je kněžkou Zlaté Báby,***) pramáteře bohů i země a spolu

*) Edda 76: „Der blaugemantelte Wodan".

**) Tetka jest dále skoro tolik co Freia, Isis, Afrodite, Nanna; Zelený vítěz tolik co Balder, Osiris, Adonis, Perseus, al Chýzr atd.

***) V tom zachoval Zeyer Hájkovu tradici, „že Tetka obětovala na kopci nad Tetínem své bohyni, kteráž Klimba sloula". O zlaté bábě praví dra H. Máchala Nákres slovan. bájesloví (Pr. 1891) str. 78, že tak slove u Bulharů královna devíti Sudic. Sudice by Tetka mohla býti kněžkou, ale zde přednější jest to, co Máchal praví na str. 190. Tu se vedle sebe uvádějí Klibna (Hájkova snad Klimba?) a Berchta. Berchta staročeská však souvisí s německou, dále s Huldou („dobrotivá Bába Sudička") a vše vede k báječné Tacitově Nerthě. (Germania 40.) Kam zašel Bivoj, určitě nelze rozeznati, ale jistě to bylo na sever

7*

»dobrotivé Báby sudičky«. Na počátku světa, když z praboha zrodilo se více bohů, vystoupila z tmy pranoci č. z moře božská Země a brzo její zlatý pás (žluté obilí) svítil radostí a láskou.*) Kněžka Tetka a její bohyně se významem takto skoro kryjí, jakož bývá, když se místo bájí objeví postupem časů poesie bohatýrská s tvary úplně lidskými.

Ryze epickým způsobem vede si básník, když hned připojuje způsob, jak Bivoj sochu vytvářel. Barvy kamenů na soše značily čtvero ročních počasů. Do dlaně bohyni vsadil světlý drahokam. Původ jeho ihned připojuje. Jako Sázava milovala reka slunečního Truta, aby se povznesla z pout poroby hmotné (páry vystupují k nebi), ale marně, neboť slunce a voda se smířiti nemohou, tak Jizera marně toužila po svém reku slunečním, neboť tím jest opět Bivoj. I dala mu památkou zkamenělou slzu modrého oka

---

k některému posvátnému středisku slovanskému. Mohlo to býti na ostrově ranském na př. v Rataře, kde byl chrám hojně ozdobený vně i vnitř sochami bohů a bohyň, ze dřeva i zlata. Nebo v Retře a j. Šafařík, Slovan. starož. II. 720, 742. Jméno „Zlatá Bába" má Šafařík II. 745 jen v seznamě. Viz Hanuš, Bájeslovný kalendář slovan. Pr. 1860.

„Zelený vítěz" asi souvisí se svatým Jiřím, neb se u Slovinců nazývá Zelený Juri neb i Vesnik. Zelený Juri bojuje o jarních svátcích s nepřítelem, jenž má jméno Rabolj. (Máchal 195.) Též v Eddě se to jméno tají v tvaru Iring (Ir = zelený), ač to Wolzogen vykládá zcela jinak (160).

*) Edda, Die Kunde der Vala 139.

svého.*) To se hodilo do dlaně Zlaté Báby jakožto symbol vláhy.

Tři sestry, dobrotivé a krásné stránky země, a že je země moudrá, tedy tři moudré kněžny, zamilují si a milovány jsou třemi reky slunečními. Zelený vítěz je dávno předurčený manžel snivé Tetky;**) to předurčení vybádal před smrtí sám otec Krok. Bivoj miluje a strádá pro Kašu, Trut pro Libuši. Nejznamenitější vzhled a nejúplnější úlohu má Zelený Vítěz, neboť jeho dějem se značí skoro celý rok. V zimě je v zajetí ledové panny až do zimního slunovratu. Tou dobou už se začíná jeviti jeho moc zelenou hvězdou, tuchou jara. Idylla jeho s Tetkou značí krásnou dobu jara a prvního léta. Ale nastane vedro letní; libě hřející a žehnající slunce se promění v žárné slunce, jímž všechno vadne a schne. To je slunce ježaté a pichlavé, pohádkový ježek a bájný kanec divoký.

Obdivuhodným uměním a právě tvůrčí obrazností dovedl básník navinouti tyto hluboké vztahy kosmické na skrovné, holé větve staročeské pověsti.

»Bivoj přinesl Kaši na Vyšehrad živého vepře divokého« zní pověst. Co s tím? Proč přinesl toho vepře? Proč živého? Kolik slov,

---

*) Jest to safír, jenž na jizerských lukách býval nalézán. Viz Čechy str. 36. Ottův Sl. N. Ostatně by to mohl býti též azurit neb opál. Na poříčí Jizery bývalo bohatství nerostné.

**) De Gubernatis 50, 51.

tolik záhad. Zeyer vštípil všemu smysl platný a rozřešitelný, ač někdy těžce.

Že znamená kanec znoj letního vedra, v tom jsou bájeslovci zcela svorni. Jest to v Eddě (97) zlý Loki, v podzemí spoutaný, až se odtud vyřítí na bohy o žních hodující a usmrtí krásného Baldera. To je slunovrat letní, kdy musí slunce s výše své. (Edda 100). Ale v Eddě není o tom ani zvláštního zpěvu. Za to se příběhu toho zmocnily pohádky a opakují jej v různých obměnách.

Bohatýrský zpěv Zeyerův se povznesl zde k výšinám bájivé epiky a vypadá jako onen vzácný květ, jenž nikde se nenaléžá než na vrcholích ohromných stromů tropických pralesů. Vlastí zpěvu toho jest také prales a to prales bájí.

O kanci v podzemí uvězněném věděla divá věďma, Chrudošova matka, oba temné bytosti tmy a zimy, věční nepřátelé jasného slunce. Chrudoš jde a propustí obludu. Nastane zhouba zeleně polní. Zelený Vítěz musí do boje s kancem, ale jest jím usmrcen. Nikdo nedovede přispěti radou a pomocí, než moudrá Kaša, země úrody podzimní; jí připadá nyní hlavní úkol.

Kance*) na její přání chytí Bivoj; nezabije ho, jsa vázán slibem, ježto síla jeho značí slunce podzimní, mírné, jež nastane

---

*) V Eddě „der feuerborstige Sonnen-Eber des Froh“ (168). Tak i De Gubernatis 350 a j.

po letních bouřích a deštích. Bouře a deště přivodilo samo horko (kanec). Když byla na rozkaz Kašin hlava kanci Bivojem uťata (bouře a blesk), nalezena v ní perla, symbol dešťových kapek a vláhy.*) Vláha totiž vedrem pronásledovaná**) utekla se hluboko do země a tam se v tmách stala součástí pokladů, shromažďovaných od démonů a tak skrývaných, by jich nikdo snadno nenalezl.

Perlu položí na čelo zabitého Vítěze: deštnou vlahou se zeleň vrátí, to jest Vítěz obživne.

Přišel u slávě jako rek nezmožitelný, ale přišel také »soumrak bohů«, železný zákon stálé proměny a proměnám těm se musí i Vítěz podrobiti a nezbude, než aby vždy jen na čas k Tetce-Zemi zavítal a zase ji opustil. A ona jím opuštěna, ale krásnými sny obohacena v zimě uteče se k lidem, aby jim z moudrosti své a snů krásných tkala obrazy těch proměn světových (= báje) a tak je učila rozuměti životu přírody. Tu

---

*) Perla značí v bájesloví často tolik, co poznávací prsten, sluneční neb měsíční kruh; pak jitřní rosu a kapky. De Gubernatis 42. Máchal str. 194. má citáty, z nichž patrno, jak výjev deště souvisí se vzýváním Mařeny (Marketa, Margarita. Lat. margarita, franc. marguerite = perla). — Viz také u Shakespearea zprávu: Za časů jeho byla pověra, že se v hlavě staré ropuchy nachází kamínek moci čarovné. (Jak se vám to líbí. Pozn.)

**) V řecké báji to je labuť stihaná orlem; uteče se do klínu Ledina. Zde tedy Leda = žíznivá země.

se Tetka stala Musou pohádek zimních večerů a celé bájetvorné činnosti národní.

Podzimní slunce zatím tiše pracuje a skvosty tisícerých barev pestrých, zvláště všeho druhu červených, ozdobuje přírodu zemní. Tak Bivoj. V osamělé jeskyni své jako Hefaistos nebo Widar,*) nebo jako Wieland kovář**) vyrábí umné věci; a jako Hefaistos myslí na Athenu a Wieland na walkyru, tak Bivoj na zdráhavou, moudrou pannu Kašu. A jako Donnar zkouší humorně vtip skřítka Vševěda***) dávaje mu kosmické hádanky, tak škádlí Kaša Bivoje hádankou, sotva jej spatřila.

Básně Vlasta a Lumír jsou pochopitelny samy ze všeho, co bylo vyloženo, zvláště způsob jejich konce. Jsouce bytostmi nadlidskými, nemohou skončiti obyčejným během lidským. Vlasta unikne do sluje Šárčiny, obejme skálu a zmizí v ní. Ze skály — z kamenného snu hmoty — vyrůstá život a zase se vrací v ni. Skála byla pramáteří Vlastinou, skála se otvírá, aby přijala život její a uchovala v skrytu navždy.

Děje tak tajemné unikají lidem, nikdo neví o nich, jen básník. Jen Lumír ví, kam

---

*) „Widar, der stille Waldesbewohner, Rächer Wodans an Fenrewolfe, stellt den ersiegten Frieden dar.“ Edda 115.

**) Wieland, der Schmied. Heldengedicht. Stuttgart 1851.

***) Zwerg Allwisz v Eddě 61

se poděla Vlasta. A tu tedy Lumír zazpívá jediný a poslední pravý svůj zpěv, ale velkolepý a slavný, o smrti Vlastině. A když se doba dějů těch skončila, nastane konec i jejich pěvci a on zajde »do lesů«, což jsou mrákoty podsvětí.*)

V čem záleží význam Vyšehradu?

V tom, že básnickou činností krásotvornou podán v něm národu celek, jímž okruh nejstarších jeho pověstí u velikých mýthických tvarech obživl, tím z nejistot pochybné pravdy historické vytržen a v souvislost s trvalými pravdami kosmickými uveden byl.

Hlavní slovo zde jest »činnost krásotvorná«. Bez ní by marné bylo uvádění v souvislost bájí třeba nejznamenitějších. Mrtvou vodou se nevzkřísí rozmetané údy starých reků.

Kouzelný zdroj, z něhož voda živá prýští, jest živý cit a živototvárná obraznost. Čtenářům schopným dojmů dětinné prostoty není ani třeba věděti o bájích, jež jsou tu obsaženy; naopak, těm výklady spíše překážejí. Ale výklady býti musí, aby se ohledala podstata výtvorů vzdělaného, cíle a sebe vědomého umění, když se odvažuje křísiti za-

*) O formě cyklické praví Lanson (Děj. lit. franc.): »Během XIII. a XIV. století provádí se sdružování v cykly. Cyklus je historie epické rodiny, řada básní, které líčí postupně osudy po sobě jdoucích pokolení.«

padlý svět bohatýrský. Vždy je v poesii člověk hlavním cílem krásy, ale v bohatýrských látkách krása člověka vyrůstá z kmene věčných pravd kosmických. Bez nich přestává býti poesie předmětně bohatýrskou a stává se podmětně romantickou a fantastickou. — Jest otázka, jaký jest to zde Zeyerův způsob skládání: jest to báseň, stavba, parafráse nebo rekonstrukce? Každý výtvarný umělec řekne, že tu rekonstrukce není, poněvadž původní obraz není z těch malých zbytků uhodnutelný. Také parafrásovati nebylo co, neboť použití cizích bájí děje se zde mechanicky. Zeyer svůj Vyšehrad vybásnil z puzení ryze tvůrčího za zřetelem krásy a k stavbě obsahu jeho života použil skutečných bájí, jež se mu dle potřeby samy vybavovaly a k rázu celku přizpůsobovaly, Všecky účinné krásy Vyšehradu jsou původního díla Zeyerova a vlastním jeho majetkem. A tak jest zásluhou Zeyerovou, že blednoucí slávu pověstí vyšehradských zachytil uměleckými tvary a tím život jejich postav v paměti národní pojistil.

Otázka, zdali by básník bájeslovným výkladům svého Vyšehradu, jak byly uvedeny, za pravdu dal, jest sice vedlejší, ale možno odpověděti i na ni. Znal ty výklady a psal o tom v dopise (V) takto: »Ta perla znamená opravdu vláhu a dešť, jak jste si to vykládal sám; ten kanec nestvůrný značí spalující znoj, usmrcující jarní přírodu, jako

egyptský Typhon, jako divoký kanec, jenž k smrti poraní Adonida, toho Zeleného Vítěze, jejž oplakávali v Byblos a v Grecii. Ten mýthus jarní žil i v Skandinavii a arijští Slované jej znali zajisté též, stopy toho jsou v národních pohádkách, a poněvadž mi Zelený Vítěz v polozapomenutém vypravování mé chůvy tu krásnou legendu připomínal, doplnil jsem zbytek svých upomínek tou pravěkou tradicí. Za obyčejnou princeznu nebo královnu substituoval jsem v básnické volnosti Tetku, jejíž severní snivost jsem i z toho střízlivého Hájka vycítil, a divoký kanec, jejž v národní pověsti silný Bivoj Kaši přinesl na Vyšehrad, stal se co »trait d'unir« (spojovací nit) v mé básni tou stvůrou, jež Adona usmrtila. Což nenesl ten usmrcující znoj onu perlu v sobě, jíž usmrcená příroda zase obživne? Vydává ji po boji (bouřka), když Bivojova zbraň (sekera), blesk, to mračné její tělo rozbije. To vše přišlo jaksi samo sebou, nevím sám jak, asi jak to napadalo těm, co ty staré pohádky vypravovali. Nemínil jsem žádnou allegorii, tak málo, jako oni, leželo vše v povaze věci, jako na dně těch pohádek, jimiž naše dětská mysl se tak krásně ozařuje.«

»Postavil jsem vše jen do mýthické perspektivy.«

* * *

Roku 1880 vyšla v Lumíru novella **Donato a Sismonda**, vypadající, jakoby neměla s bájeslovným ovzduším Zeyerovým toho roku žádného spojení. Mezi ní a bájemi jest ovšem rozsáhlá četba renaissančních autorů vlašských, básník se živě zaujal povídkami Bandellovými, Ariostem, Vasarim a pod., ale spojení je přece

Florencie a Pisa žily vespolek v nepřátelství. Florenťan Donato si zamiloval Sismondu, nevěstu pisanského šlechtice Antonia. Donato Sismondě slíbil, že ji od nenáviděného sňatku vysvobodí, ale slibu nesplnil. Teprve když poselstvo florencké přišlo do Pisy, vnikl do domu Antoniova k Sismondě. Ta mu dělala trpké výčitky, potom však jej objala domnívajíc se, že jej tím usmrcuje, neboť sama umírala morem. Zatím přišel Antonio a Donato se ukryl v svatebním Sismondině sarkofágu, jejž jí byl sám ve zlém rozmaru poslal. Sismonda jej zamkne a klíč si uschová. Umírajíc vyžádá si na Antoniovi, aby dal sarkofág položiti do hrobky vedle ní. Donato však se nenakazil a neumřel, nýbrž přilnul k štěrbině a tak dýchaje (!) žil v naději na brzké osvobození. Štěrbinou tou uzřel v otevřené rakvi vedle sebe ležeti mrtvou Sismondu, jak drží klíč jeho vězení v rukou a příšerně se usmívá.

Děj má sice dosti mravních poukazů, ale více autora lákala divá vášnivost scény a pak — ozvěna báje. Tak měla Osirisa v rakvi

zavřeného v moci zlá sokyně, tak v Eddě »mrtvá Vala v hrobě svém má život Světla v studené své moci«.

Nadšené Zeyerovo studium poesie troubadurské počalo též nésti ovoce. Byla to nejprve Blanka, hra o jednom jednání (Lumír 1880), časová studie z XV. století s některými výbornými podrobnostmi v líčení provencských obyčejů a ozvuky milostné lyriky. Dějem patří už do »letopisů lásky«.*)

Pokračováním tvoření báječně pohádkového byly Báje Šošany (Ottova Sal. bibl. XV. 1880). O zajímavém úvodě autobiografickém už byla řeč. Samo jméno »Šošana« (= bílá lilie) svědčí, že obsah sbírky nepovstal za oněch večerů ve Frankfurtě, kam je fiktivní úvod klade. Vše je v knize ovocem pozdějších studií hebrejštiny, pohádek staroegyptských a sanskrtu. O Smrti Evy už bylo pověděno. Náleží s oběma bájemi dalšími k nejkrásnějším výtvorům Zeyerovým.

Král Menkera uchvacuje především už nádherným slohem skvělých představ a bohatě syté výmluvnosti, dále uchvatnými podrobnostmi malby egyptského starověku a konečně hloubkou děje, jehož smysl zasahuje z historických forem až na dno bájí kosmických.

Egyptský král Menkera oznámil, že se mu ve vdovském stavu stýská a že chce

*) Hlavní pramen tu byl: De Quatrebarbes, Oeuvres du roi René. Paris 1845—6.

pojmouti za choť Isemu, dceru svou vlastní, dosud chovanou v podzemí, neboť nesmí na slunce, sice by zhynula. Chůva Meritma, její strážkyně, princeznu nechce vydati králi, ježto ji zaslíbila svému synu. I propustí Isemu tajně se svým synem na útěk přes poušť k východu.

Králi zatím věštci oznámili, že bude jen šest let živ. Posmívaje se bohům, rozkázal král proměniti pochodněmi každou noc v den, aby mu život trval dvanácte let. Osvětlená noc v městě zalíbí se uprchlíkům, oba zachvátí obecný ples milostný, jsou prozrazeni, zajati a předvedeni před krále. Sotva král na Isemu pohleděl, ona umírá. Král ji dal pochovati jako Isidu v rakvi zlaté, kolem ní lampy stále v noci svítí, a jednou za rok vynášel ji z rakve na slunce, po němž tolik toužila.

Vložku tvoří vypravování o vývoji země a o svatbě Isidy a Osirisa.

Jest to krásná pohádka, k níž průpravou byly Zeyerovi Pohádky a romány staroegyptské (1875), už zmíněné. V nich se uvádí román Setna (tak sluje syn Meritmin), líčí se staroegyptské vychování, velká slavnost a nevázaná bujnost pudů, příběh o knížeti »předurčeném«, jenž se vzpíral vůli osudu, ale marně, a konečně pověst o princezně ve věži zavřené.

Zeyer pocítil výzvu, aby část poesie té uměním svým vzkřísil. Pravil si: »V těchto

starobylých posvátných bájích jsou zárodky oné zázračné minulosti, kteréž probuzeny jsouce některým duchem sympatickým někdy opět začnou se zmateně hýbati a vzkřísíce se ve vědomí lidstva převedou do duše naší něco z duše starého Egypta.«

Pocítil důležitost básníka — zprostředkovatele mezi starými poklady zašlými a chudnoucím lidstvem novodobým.

Bájeslovný výklad jest možný několikerý. Král Menkera jest slunce vždy; Meritma chůva je hlídající démon tmy buď podzemní nebo vodní; její syn je měsíc. Avšak princezna Isema jest buď lotosový květ nebo vláha anebo Zora. Lotos vyrůstá v tmách vodních, baží po slunci, ale jakmile květ svůj vyzdvihne nad vodu k slunci, hyne v krátkosti; lotos vadne a musí do vody zpátky. Voda jest jeho těla zlatou rakví, noční lampy jsou hvězdy; jednou za rok vynášen na slunce, to je krátká doba květu.*)

Dle Eddy byla by princezna vlahou. Skrývá se v zemi před sluncem, ale horké slunce ji vytáhne ze země ven a promění v páru. (Slunce »táhne vodu«). Ale z páry utvoří se mračna a vznikne dešť, jímž vezme za se královská vláda horkého slunce. »Šest let« jest určeno králi života, protože panuje jen ve dne, nikoli v noci, totiž tedy jen půl

*) De Gubernatis, Mythologie des plantes. 1878 až 1880.

léta = šest měsíců. Proto chce panovati dnem i nocí, aby mu vláda trvala celý rok (12 měsíců).

De Gubernatis vypravuje (105) mongolský příběh o králi, jenž měl dceru Sluneční svit. Tu nesměl nikdo viděti. Ona si však vyžádala dovolení vyjíti v noci do města. Obyvatelstvo se skrylo, aby ji nevidělo, ale zvědavý ministr (měsíc) vyšel, aby se na ni podíval. Hned se do něho zamilovala a dali si spolu dostaveníčko. Byli zajati atd. Tato báj přispívá výkladu dvěma věcmi: povolením vyjíti do města v noci a dostaveníčkem s měsícem. Pak je smysl princezny takový, jako v krásné pohádce Oslí kůže; otec Slunce pronásleduje láskou dceru-Zoru, ta utíká s měsícem-bratrem na vozíku, jejž jim dala matka (zde chůva) na východ atd. (Viz také báj o Frixovi a Helle a j.)*)

T i l o t t a m a, báj indická, znamenala, že se básník už dožil tolik ovoce svých studií sanskrtských, že mohl za pomocí překladů a pomocné literatury s rozkoší a porozuměním vnikati v taje obřích velebásní indických.

Jako při románech staroegyptských tak i zde pocítil touhu učiniti se prostředníkem mezi tou velebnou poesií východní a duší

---

*) Prameny básníkovy: Rollin, Histoire ancienne des Egyptiens etc. Amsterodam 1733. Tom I—VIII. F. Chabas, Mélanges égyptologique. Paris 1870. G. Maspero, Hymne au Nil. Paris 1868, J. A. de Goulianof, Archéologique égyptienne. Leipzig 1839.

svého národa. Výkladem těch podnětů jsou v Plojharovi tato slova: ». . . řekl jsem vám posledně (psal monsignore Astucci = Zeyer), jak hluboce mě dojaly Upanišady. Věru, ty básně, kdyby sanskrtem nebylo nic jiného napsáno, mohly by k studiu jeho pobádat. Lituji vás, že tomu jazyku nerozumíte, a zároveň vám svěřím malé tajemství. Nejsem básníkem, avšak ve slabé chvilce umínil jsem si, že Upanišady přeložím do mateřského svého jazyka. Ne, »přeložím«, to není pravé slovo. Chci je jaksi »padělat«, v tom smyslu, že by duch jejich byl v mých verších, ale ty aby byly přístupny čtenáři i bez komentáře, čtenáři laikovi, neznajícímu ani Véd —«

Dále obsahuje Plojhar skutečně kus takového pokusu veršem s příběhem ze života Gautamova a jeho syna.

Tilottama byla už před tím takovým pokusem, a to prosou. Dva bratři kajícníci a tou mocí obři dobyli Indrova nebe. Indra se utekl výše do nebe Brahmova. Tam nebeský umělec zhotovil překrásnou pannu, Tilottamu, a poslal ji dolů. Hned se oba bratři do ní zamilovali a pro ni dostali do sváru tak, že se vespolek ubili. Trpkou reflexí Brahmovou o nedokonalosti všeho stvoření povídka končí.

Jako vždy v báji tak i zde v základě je boj slunce se živly nepřátelskými. Předmětem sporu je krásná, z ohně (západ slunce) vytvořená Zora. Celý rok trvá boj, jak to

líčí v Eddě píseň Norny (Soumrak bohů). Ale indické báje už nejsou celé na prvotním stupni kosmickém, kde bojují zjevy světa hmotného. Už překročily i stupeň druhý, boje světů pomyslných a dostoupily stupně třetího, kde je svět pomyslů mravních. Indické báje začínají kosmickým smyslem a končí ethickým. Tak i Tilottama. Bratři obři žili svorně, dokud v ně nepřišla láska, vášeň k ženě. Žena, dar bohů, je zkázou mužů, kteří by se bez ní podporovali a zdokonalovali.

Další smysl básně jest: Umělec jen nerad zjevuje světu, co kleče na kolenou vytvořil. Kdo tvoří, přiměšuje smutek v dílo, neb cítí, že je ideál nedosažitelný.

Rozum lidský, obr zpupný, stále nebe dobývá. Bohové se utíkají k citu; lákají jej krásou, budí láskou žárlivost, rozněcují touhy a vášně, což vše uvádí v porobu rozum a zachraňuje nebe.

Nevíme, zamýšlel-li Zeyer tento smysl básni dáti, ale na tom nezáleží. Hlavní jest, že je-li báseň schopna buditi podobné úvahy, byla hodna, aby vznikla, i kdyby jen pabásněním.*)

Skončiv za rok tolik veliké práce, byl

---

*) Prameny k Tilottamě v knihovně básníkově: Le Mahabharata. Paris 1862. Wollheim da Fonseca, Mythologie des alten Indien. Berl. 1856. Mary Summer. Contes et légendes de L'Inde ancienne. Paris 1878. De Gubernatis: La vita ed i miracoli del Dio Indra. 1866. Mytologia vedica 1874.

básník unaven, vyčerpán, i toužil jako vždy zas po osvěžení na cestách, po změně vzduchu a nových dojmech. Psal příteli K. (14. června 1880): »Zima byla letos krutá, byl jsem jako ve vězení. Pracoval jsem pilně« atd. Byl by rád do světa. Ale »na Krym nemohu, finance jsou bídné, snad napřesrok. Do Švýcar bych také rád, nemohu na Ženevu zapomenout, je to snad nejkrásnější kout Evropy.«

Professor Kašpar učil v Simferopoli řečtině a latině dva syny jenerála Popova. Starý jejich vychovatel musel pro stáří na odpočinek; požádal tedy Popov Kašpara, aby navrhl nějakého jiného. Kašpar navrhl Zeyera, Zeyer přijal, ale s výhradami: na rok na zkoušku a slušný plat, a na cestu napřed. »Když svůj domov a své pohodlí v šanc dávám, měl bych rád něco za to. Pomni, že se zde vytrhuji ze zcela snesitelných a pohodlných poměrů. Jedná se mi o to, abych poznal Rusko a několik rublů na pěknou cestu do Orientu si uspořil.«

Dne 29. října 1880 už byl v Simferopoli a druhý den už u jenerála. Zprvu byl okouzlen, ale záhy seznal stinné stránky jenerálovy povahy bezohledné a panovačné. Zeyer vydržel útok její tak statečně, že Popov konečně umírněn zvolal: »Vy jste první člověk, který se osmělil mně vzdorovat, jste železná povaha.«*)

*) Zevrubněji o tom v dopise K ze dne 11. října 1880. ČČMus. 1902.

Zeyer byl v rodině oblíben, ale život v Petrohradě v zimě ho mrzel, neboť nemohl pracovati, poněvadž bydleli v hotelu. Toužil tedy za přítelem do Simferopolu zpátky. Avšak matka Zeyerova psávala, že se jí stýská a že by ho ráda viděla u sebe. Nevěděl, co počíti. V tom 28. května 1881 přišel telegram, že už zemřela. Nářek Zeyerův byl veliký. Odejeti nemohl až koncem června. Avšak už v srpnu psal, že se v Liboci necítí už doma a že chce raději na Vinohrady. Je rád, že je vyproštěn z nesvobodného života u Popovů. »Budu nyní snad chudobně žít, až na pěkný byt, který jistého luxu postrádati nebude, ale přece děkuji bohu za vysvobození.« Dědictví poměrům jeho valně nepolepšilo. Těší se jen, že bude skromně a tiše žít, jen práci oddán. »To jediné, co si dovolím, bude pěkně a elegantně zařízený byt. Nábytku mám dost.«

Dne 24. listopadu 1881 oznámil příteli K., že se už přestěhoval na Vinohrady (Karlova ul. č. 16. III. poschodí, dveře 16). Byt má, píše, roztomilý, ale přece pyká, že nezůstal raději v Rusku (!), ne sice u Popovů, ale u Kašparů. Málo klidu, málo peněz prý a samá mrzutost. Rozmrzely ho literární poměry, neštěstí Národního divadla a politické poměry v Čechách.

Výrazem této otrávené nálady jest Apokalyptická vidina (Lumír 1881), dravá satira onoho výbojného druhu, jenž v XVIII.

století pomáhal připravovati ve Francii pád království. Když se lid bouřil, dvořané poradili králi, aby se šel ukázat lidu a porazil jej velebností své tváře. Král šel a mluvil k lidu jako prý otec; ale v lidu se strhl ohromný smích, vše se sbořilo a král se svalil. Byl hliněný.

Výmluvný úkaz básníkovy reakce na politickou událost oněch let.

A jest toho roku 1881 jedinou prací Zeyerovou, neboť epos Helena a Zrada v domě Han, které týž rok v Lumíru vyšly, nemohly býti plodem neklidných nálad oněch dnů.

Helena jest eposem ve smyslu Zeyerově: předmět čerpán ze staré bohatýrské tradice, oslavené Homerovou Iliadou, a zpracován tak, aby hlubší smysl, tentokráte opět mravní, vynikl. Krásná Helena po smrti nezašla do Hadu, nýbrž do nebe a tam s Achillem zasnoubena. Slepému básníkovi Stésichorovi navrátila zrak, protože nepoznav její krásy hanlivé písně o ní zpíval. Uzřev její božskou krásu, poznal svůj blud a zpíval hymny.

Pěkná moderní reflexe, vyjádřená epickou formou: Krása jest tak mocna, že jí nikdo nikdy neodolal a neodolá. Jest božského původu a vždy nad proudy časovými se udržuje.

Podnět básně nutno hledati v odporu, jejž Zeyer pocítil při četbě Homera proti nehodnému osudu, jaký Heleně na konec při-

souzen od básníků kyklických. Nikoli, pravil si básník; Helena nemohla zaniknouti tak všedně. V ideálů čarovném kraji jasněji nad slunce vychází to, co zapadlo v prachu mateřské země. V krajině báje napraví se vše, co na zemi tupý osud pokazil.

Jest to kousek starého obrazu nejen obnoveného, ale i opraveného.

»Obnovování« jest třetí tvůrčí způsob Zeyerův. Původ jeho byl osobní básníkovo uchvácení starou látkou, vznět krásou, kterou v ní objevil, a touha přispěti současníkům svým, aby se podobným vznětem citovým duševně obohatili. K tomu cíli směřoval i svou opravou látky; on moderní duší svou vzdělanou pochopil schopnost staré látky zušlechtiti se a v změněné formě žíti a působiti na lidstvo znova dále.

Opět se tu činí básník prostředníkem osudu, a to mezi duší zaniklých věcí a lidstvem o krásu těch věcí ochuzeným. Četl Homera tak, že božská krása Helenina k němu volala o pomoc, aby ji vyrval důsledkům nepochopení a stvořil ji znova a dopomohl k pravému významu, totiž vyššímu významu ethickému.

Volba hexametru jest pochopitelna, ale pozoruhodno je, že už dal básník přednost modernímu přízvuku před časomírou.

Také přepůvabná povídka Zrada v domě Han jest obnovený obraz, ale jest ještě něčím zcela jiným: znamená touhu zprostřed-

kovati styk mezi nechápanou krásou dalekého Východu a duší českou, která se tu smutně opozďovala za časem.

Vzdělanost čínská byla u velikých národů západních už dávno spravedlivě vážena, neb už v prostřed XVIII. století (1742) vyšla v Paříži první čínská mluvnice, a už r. 1813 zřízena byla v Paříži první professura čínštiny; už dávno začaly veliké obchodní výboje anglické otvírati čínské přístavy; strhly se už války mezi Ruskem a Anglií na poli obchodu opiového: když v Čechách, kde se v dávném věku pomocí překladu z Marka Pavlova lidé upřímně divili divům veleříše kytajské, Číňan nebyl leda hedvábným tatrmánkem pro děti. A když Zeyer r. 1882 nabídl divadlu čínskou komedii Bratři, nebyla přijata k provozování, protože se divadlo muselo báti odporu obecenstva proti takové cizotě.

S odporem proti domnělé cizotě světa čínského a žaponského Zeyer podnikl tuhý boj, jenž mu způsobil trpké zklamání a bolest, ale neodzbrojil průkopníka hrdého a lépe přesvědčeného, jímž musí býti každý, kdo potírá hloupý předsudek a vštěpuje národu myšlenku ryzího lidství.

Ostatně měla povídka Zrada v domě Han více tichých obdivovatelů, než zjevných odpůrců. Jemná krása její v myšlence a nádherná ve formě vítězila neodolatelně.

Vznik její se opíral o bohaté a nadšené

básníkovo studium znamenitých sinologů francouzských, s jejichž spisy se už v Paříži počal seznamovati. Byl to zvláště St. Julien, jehož pracemi se Francie poučila o čínské literatuře a jazyku. Toho uvádí zejména i Zeyer. Jistě to byl dále slavný Remusat a novější Plath.*)

Povídka vypravuje, kterak císař Juenti byl podveden nevěrným dvořenínem a vydal v moc tatarského vítěze čínskou krásku, kterou sám vlastně miloval. Prostinký příběh jest vypraven formou, jež znázornila účinně bohatou skvělost kulturních forem při císařském dvoře čínském, jevící se jak ve výmluvnosti erotismu, tak symbolických obřadů, v raffinované lsti i hloubce bolu. Jest zde poesie i věda v krásném sloučení. Básník se vynasnažil o věrnost historickou i pravdu básnickou.

Císař Juenti panoval v II. století po Kr. (190—221). Dynastie jeho Han nebyla šťastna; vadila nezkušenost a mladost panovníků, ovládaných ženami (tou měla býti v povídce Zeyerově »krásná Zjandy«), dvořaníny (zrádný ministr Kutaju) a učenci (nábožný otec v lese). »Dvůr byl pln neslýchaných událostí a občanských válek.« *)

---

*) St. Julien, Nouvelles Chinoises. Paris 1857. Remusat přeložil Popis zemí buddhismu od Číňana Fu-kuo-ki, Paris 1836. Plath, Die Quellen der alten chinesischen Geschichte. München 1870.

**) Ottův Slovník Naučný s. Čína.

V nářku oblouzené krásky Čaokiun se mluví s touhou o zahradě a blahu v stínu kvetoucích broskví. Důkaz to, že s týmiž prameny i podněty souvisí povídka Blaho v zahradě kvetoucích broskví. (Lumír 1882.)

Věnování »panu Vojt. Náprstkovi« vyjevuje, kde byl hlavní pramen Zeyerových vědomostí o světě čínském.

Byly to poklady knihovní a museální, nahromaděné nezapomenutelnou a právě tvůrčí činností Vojty Náprstka v staropamátném domě u Halánků.

Oba mužové, Zeyer básník a Náprstek rationalista, vypadali na pohled, jakoby se nikdy neměli setkati. Ale taková byla jejich vnitřní příbuznost, že se nejen setkati, ale i spřáteliti měli a jména svá spojiti památkou na krásný svazek ideálního družství na poli české práce.

Zeyer našel dobrým a zdravým pudem cestu k Halánkům,*) kdež se otvírala duši jeho v chvílích skleslosti a zármutku náruč povznášejícího přátelství a žíznivé jeho bádavosti bohatá zásobárna prostředků, jimiž by se ukojil.

U Halánků nalezl Zeyer Čínu, jak ji po-

*) Uvedl jej tam Josef V. Sládek asi r. 1877. Ale první setkání jich nesblížilo. Teprve když byli Zeyer a V. Náprstek spolu zasedli mezi porotci, porozuměli si a trvale se spřátelili. (Dle dopisu paní Josefy Náprstkové.)

třeboval: v osobním zájmu domácího pána, v knihovně i sbírkách předmětů. Náprstkův duch prahl po velikém cíli, jako Zeyerův, po zdokonalování sama sebe a skrze sebe i jiných, po vědění a poznání, po volnosti a síle národa, po stycích se vším, co širý svět choval v pravdě velikého. Byl mužem rozumu, ale znal i snění a vznět srdce a touhy.

Mladý právník zatoužil tu po Americe, tu po Asii, a seznámiv se se sinology, »přilnul k zázračné Číně« citem skoro vroucí sympatie. To byl pevný základ styků »bludného plavce« a »krásného cizince«. Po světě zboží vzácné shledávali, aby vlast násilím minulosti oloupenou a znuzenou obohacovali.

A sbírek bylo tolik, že Zeyer ve zmíněném věnování praví: »Děkuji celou svou skromnou vědomost o tomto zvláštním, tak důležitém a u nás tak málo známém světě téměř jedině paběrkování v orientálském oddělení Vaší vzácné a bohaté knihovny.«

Ať jest podivuhodně všestranná osoba Umbrianiho v úvodě povídky kdokoli v původním modelu, mnoho jest v ní vylíčeno tak, že se to hodí věrně na Náprstka samého a Zeyera. »Já« spisovatel a »Umbriani« přilnuli k sobě hned; nebylo to ani tak přátelství, jako tichá alliance, kterou uzavřeli proti obklopující je společnosti. Cítili, že jsou si příbuzni v náruživé lásce k tuláctví.

Oběma bylo »nevolno ve středu těch usedlých, více méně cnostných a střízlivých

lidí, kteří vesměs měli povinnosti, povolání a cíle života. Nám scházel oběma smysl pro krásné a vážné ty věci; nechápali jsme vznešenost těchto narážek v hereckých úlohách oněch dobře po občansku smýšlejících měšťanů. Odměňovali se nám opovržením. Říkali, že jim závidíme reální jejich půdu pod nohami, a měli snad více pravdy, než tušili« atd.

Po tomto úvodě osobním a jakoby životopisném následuje povídka jako pokračování »povídek fantastických«, ale v čínském úboru. Příběh o touze neukojené lásky Mingeiny je z čínského okkultismu, nádhera popisná je z pohádek Tisíce a jedné noci, kde se líčí palác věčných radostí, zahrada Irem, nejkrásnější na světě a blaho v zahradě milostné rozkoše.*) A v Pohádkách staroegyptských se uvádí »Episoda zahrady květin«, do níž sváděly krásně upravené sirény mladé muže.

Reelní model krajinný byl tu také a sice Krym. Psal v únoru r. 1882 příteli K.: »Vzpomínám často na Krym! Napsal jsem zde novellu, v kterou jsem zapletl trochu tamějších upomínek na krajiny.«

Jest to povídka — báseň, umění velikého, onoho druhu, jímž vzniká vyšší krása. Zkouškou toho jest trvalý nemizící dojem,

---

*) Vydání dra. Gustava Weila díl I. str. 121., 158. a zvláště II. 96. (Geschichte des Abul Hasan).

naváděјící k opětnému čtení. K účinu přispívá mnoho prostředků: Výborné splétání reálního a tajůplně kouzelného; ponenáhlé odhalování skrytého tajemství děje; jednotná nálada a soustředěnost ideji, při tom složitost situací, mocná náladovost četných míst, poeticky zdůvodněná metempsychosa a hlavně zjemněná prostota vypravování lokálně vonného. Veliká moc příběhu základního vězí také ve slově »hrob« a v upírové mystice dívčího zjevu Mingeina. Volá sestersky na Erbenovu »Lilii« a Goethovu »Nevěstu korinthskou«.

Jest to poesie obrněná. Nechať se »literáti a krásní duchové pohrdlivě usmívají. Lidé, mající hlubší náhled o životě a smrti, o lásce a přírodě (Zeyerův »lid«), poslechnou pohnuti.«

V týchž pramenech čínských, zvláště u Juliena v Nouvelles Chinoises, jak sám v předmluvě udává, nalezl Zeyer látku k čínské komedii B r a t ř i (Lumír 1882). Ve věnování (slečnám Braunerovým) praví básník, že mu byly platným podnětem čínské dekorativní drobnosti v atelieru umělkyň. Hlavním však cílem i podnětem umělcovým zde byla propagace orientálního a jemného vkusu v Čechách. Vkus ten není jen zevní a přepychový, ale i vnitřní, jemnost citu. K tomu cíli se vynasnažil, aby práce jeho měla nejen zevní čínský tvar, ale vnitřní vlastnosti z ducha čínského. Látka mu při

tom sama velmi pomáhala, jsouc v jádře ryze poetická, a co nestačila, přidáno pomocí tanečnice Jaosien.

Předmluva Zeyerova je sama vzácným kouskem jeho literatury naučné, ježto přispívá k názoru o způsobu básníkova tvoření, čili k umělecké psychologii. Pramen měl dvě části: první, obšírnou, zkrátil, druhou, stručnou, rozvedl a přimísil věci nové. Všecky tři formy obraznosti zde pracovaly tedy. A k tomu jest práce obraznosti dána pod přísný dozor vkusu a plánu. Tak vzniká vzdělané dílo umělecké, znak zralé kultury.

Jinoch, jenž není jinochem, nýbrž dívkou, poskytuje hlavně jemnému životu nevyjasněných tužeb příležitost se rozvinouti. Je to líbezná hra, Bratři, rodinnou poesií i citem lásky, vybraným jemným vkusem, ve všem myšlení i výrazu ušlechtilým. Stará kultura čínská tu září tím, co vypěstovala nejjemnějšího. Je to umění aristokratické, povznešené. Vrcholem je Jaosien, původní a vlastní květ duše Zeyerovy, plod vzácné chvíle harmonické, přečisté nálady esthetské. Ústy jejími vyjádřil básník názor o umělcích tak hrdý, jako nikde jinde, ale ovzduší čínské elegance působí, že to přesvědčuje a zní pravdou.

* * *

Komedii Bratři dokončoval na harrachovském zámku v Želči. Už v dopise ze dne 24. listopadu 1881 oznamoval (K), že má nabídku za společníka u jistého bohatého českého hraběte, což prý se mu dosti zamlouvá. Dne 13. ledna 1882 zvěstoval opět (K), že už od nového roku mešká na Hrádku hraběte Harracha, aby jeho syna připravoval na cestu do Bonnu na studie a sám jej tam provázel. Nerad se loučil se svým tichým bytem, ale prý finance jej k tomu nutily. »Je to trpký osud (psal), že se nemohu dopracovat k tomu, abych si klidně do koutku sedl a tam pracoval.«

Finance vázly jednak básníkovým vydáním na drahé knihy a starožitnosti, jednak stále neurovnaným sporem o ohradu. Jiné příčiny jsou napověděny v románě o Plojharovi.

Postavení Zeyerovo u Harrachů bylo výhodné a chválil si je často, ale v Bonnu se mu nelíbilo, protože se v Německu nikdy necítil spokojeným. Tím znamenitěji se mu líbilo po návratu do Čech na harrachovském zámku Želči u Tábora. »Nemohu ani zapomenout, jak tam bylo krásně,« psal K. (9. května 1882). »Ten svatý klid lesů!«

Na svátky byli ve Vídni, kdež se mu naprosto nelíbilo. Koncem roku byl zase na Želči s mladým hrabětem. Tu dokončil čínskou veselohru Bratři a dramatickou báseň Sulamit, kterou zadal k divadlu.

Sulamit, dramatická báseň ve třech jednáních (Lumír 1883, pak v knize r. 1885 nákl. Edv. Valečky), vznikla způsobem, jejž Zeyer upřímně v předmluvě vyložil. Podnětem prvním byla veliká záliba básníkova v Šalomounově velepísni. Zálibu tu projevil už před tím několikrát: v novelle Duhový pták, Jeho svět a její, Miss Olympia a v básni Co slza zmůže. Děj vzal z talmudské pověsti o Šalomounovi a jeho čarovném prstenu, příběh o Benajovi utvořil si sám pomocí Ouidina románu »Ariadne«, a ostatek z knih kabbalistických.

Žena Davidova Bethsabé měla dva syny, z nichž jednoho poslala na poušť, aby zahynul. Ale dítěte ujal se anděl Anpiel, jemuž se v jeho nebeské osamělosti stýskalo, že toužil po společníku. Za takového si vychovával tajemnými vědami Benaju. Chtěl jej učiniti nadčlověkem. K tomu cíli neměl poznati lásku k ženě, neboť kdo miluje ženu, smrti kořist jest. Bojoval proti osudu jako Bethsabé a oba marně. Benaja poznal dívku Levónu a chce raději umříti, než nemilovati.

Anpiel mu tedy chce ukázati, jak žena klame. Dá mu věrnou podobu Šalomouna, jejž miluje Levóna, a uvede jej do paláce. Šalomoun jest právě v lázni a plášť jeho a korunu hlídá sidonská kněžna Lilitha. Ta nepozná nepravého Šalomouna-Benaju a vydá mu korunu i plášť. Pravý Šalomoun, když se vrátí z lázně, jest zatknut. Nastane na-

pjatá situace, velice účinně dramatická. Benaja zůstal králem, ale lásky nedobyl a vědu pozbyl. Přišel o velikost a blaženosti nedosáhl. Trápí se a volá Anpiela na pomoc. Marně. Anpiel nemůže způsobiti, aby jej Levóna milovala. Chce ji tedy Benaja přinutiti strachem o Šalomouna. Hrozí, že jej dá usmrtiti jedem. Ale milenci nad ním strašně triumfují, a zoufalý Benaja otráví sebe. Láskou poklesl, smrtí se povznesl.

Anpiel nemusel býti andělem, byl by mu postačil magus, ale vychovati nadčlověka lépe se hodilo zase skutečnému nadčlověku. Nadpozemskost Anpielova skutečně neškodí dramatu, neboť se jeho mocí v ději nic nemění. Vše působí osud a vášně. Všude je vzpírání se člověka osudu, všude porážka. Staré viny přinášejí vždy nový trest, zcela jako u Aischyla, jehož veliká tragika byla Zeyerovým idealem. Vášnivec David, vášnivá Bethsabé, vášnivá Lilitha, Šalomoun i Levóna i Benaja: všickni jsou zaslepeni vášní, všickni trpí slabostí lidskou. A nad nimi hrozný osud, Bůh, a marně moudrý Anpiel.

„Je velký Hospodin a silný je,
v prach kácí krále, mocné snižuje
a povýší, kdo žijou v pokoře.“

To zní jak Aischylův sbor v Peršanech nebo Sedmi proti Thebám.

Idejí jest řada: Boj mezi osudem a člověkem, mezi čistou láskou k vědění a

smyslností; ani andělské vědění nenahradí člověku lásku; silné jako smrt jest milování; ale milování nevyslyšené jest silnější než smrt.

Ideou i pramenem souvisí s tímto dílem báseň Osud, data neznámého. (Nové básně 1907.)

*

Divno jest, že Zeyer nikde v dopisech nepřipomíná důležitého díla, které přece také týž rok (1882) vydal, totiž Zpěv o pomstě za Igora (v Lumíru), ačkoli ta báseň ve vývoji jeho značí mnoho, totiž hledání cesty k bohatýrské poesii staroruské.

Dychtě poznati duši záhy a vytrvale obdivované Rusi opatřil si mimo jiné také Nestorův Letopis (Erbenovo vydání 1867) a tam nalezl příběh o veliké pomstě kněžny Olgy.*) Látka plná chmurné síly a vášnivosti, schopná epicko-dramatického života, podnítila básníka tak mocně, že si nemohl odepříti, aby jí nezpracoval veršem.

Způsob, jakým to provedl, je význačný kus Zeyerova umění, jež bychom tuto mohli nazvati historickým. Ukáže se to srovnáním pramene a básně.

Nestor (XXIX—XXXI) vypravuje: Když Drevané knížete Igora r. 945 zabili, chtěli

---

*) Viz mimo to: Knjaginja Olga, svjataja blažennaja. C. Peterb. 1868. Skazanija Istoričeskija i poetičeskija O ruskoj zemlje. Moskva 1872. Obé v Z. knihovně.

vdovu jeho Olgu provdati za svého knížete Mala. I poslali k ní posly do Kyjeva. Olga je mile uvítala a poslala je na loď zpátky, aby prý si vymínili, že jinak na hrad ke kněžně nepůjdou, nežli když je Rusové i s lodí jejich ponesou. Přinesli je, ale Olga zatím připravila velikou jámu, do níž je s lodí zahrabali. Potom vzkázala Drevanům, aby poslali jí vstříc vznešené muže. Ty zavřela do láznice a upálila. Po té poslala Drevanům zprávu, že už jde, aby připravili hojně medu k hostině, neboť chce slaviti tryznu. Stalo se; Drevané se opili a byli zrubáni napořád. Na konec sebrala vojsko, aby dobývala jejich hlavního města Korostěnu. Po roce marného obléhání jim navrhla mír, když se jí poddají. Nabízeli hojnou daň, ale ona si vymínila jen po třech holubech a vrabcích z každého domu. Ptáky rozdala vojákům, aby jim na nohy navázali po kousku síry a zapálíce síru je pustili. Ptáci letěli domů a zapálili město. Olga na ně rychle udeřila a celý národ porobila. Pak se odebrala do Cařihradu, přijala křesťanství a blažená hledala dobré moudrosti boží slavně panujíc v Kyjevě po boku syna svého.

Stará tradice podává prostý děj suše a klidně. Ani tu slova o pomstě a hněvu. Avšak básníkovi to stačilo, neb idea básnická byla celá na jevě: mohutná láska silné ženy vzplanula u veliký hněv pro hrůznou smrt milovaného chotě a ten ji podnítí

k hrozné pomstě. Provede ji se vší možnou krutostí a lstí, avšak učinivši dosti své vášni lidské, vyhledává pak stejně velikým způsobem očistu a povznesení své. Slavné drama lidské duše. Básník se bral za kronikářem věrně krok za krokem, ale stále jako básník: jména měnil v živé osoby, mající jistý tvar, vnitřní hnutí a zevní posunky, jisté ovzduší kolem, tvárný svět a všeobecnou náladu; každý skutek nabývá v duších určité příčinnosti i citového přízvuku.

Olga sluje »bílá labuť«, jest to nádherný zjev ženy bohatýrky. Nad Kyjevem leží mlha a slunce zapadá krvavě; to vše souvisí náladově s hroznou zvěstí o smrti Igorově. Nad Kyjevem, jehož obraz se blíže nepodává, pošmurně hledí zlatý Perun na vrchu. Právě v předešlé kapitole byla řeč o tom, že Igor Perunovi obětoval. Zde už působí znamenitá hra doplňující obrazotvornosti. A nad Perunem vrány obletují. To si přinesl Zeyer sám; to je barva z jeho mysli bájí plné. Žal Olžin se líčí velkolepými tahy; příčinnost pomsty klíčí rázně: Igorova smrt byla krutá; pohřeb nectný; duše jeho musí bloudit s vlky při měsíci atd. Básník opatřil kněžnu dvorem žen a dívek, z nichž vyniká zeyerovsky typická chůva. U Nestora mluví osoby vždy několiv slov. Básník všem přitvořil dramatické účinné řeči. I na to pomyslil, aby hněv Olžin bojoval s odporem: postavil mezi bojary byzantského kněze, nápad výborný, neb

9*

se jím značně pravdivě charakterisuje ona nálada lidí soumraku, kteří si křest schovávali až na dobu, kdy se jim dostaví potřeba očisty.

Všechen děj protkán a nasycen lyrikou popisnou a vzpomínkovou. Básník cítil potřebu zasáhnouti také do oné minulosti, v níž byla Olga ženou šťastnou, tichou ještě, ač vždy hrdou. Tu je všecko nové a Zeyerovo. Kde však může v dalším ději, užívá i původních slov Nestorových, ale těch jest málo. Mezi posly objeví se mladší bratr knížete Mala, pravý kavalír, rytíř a pěvec zároveň. Je patrno, že se rázem do Olgy zamiloval. Vzletná jeho řeč má žár z krve básníkovy. Tu je jediné místo, v písni o javoru, kde se ozve zeyerovský tón bájivý. Všude jinde si vede předmětně historicky. Prostředky pomsty uvádí zcela tytéž věrně jako Nestor, ale ptá se, proč to a nač? Proč mají býti poslové i s lodí svou přineseni a zahrabáni? Dle kronikáře se to mělo státi pro větší okázalost uvítání a chytala se tím ješitnost poslů. Dle Zeyera měli tím ukojiti Olžinu touhu spatřiti jejich loď.

Zcela přirozený motiv to není; podivnost se nedala tím zahladiti. Pravá příčina ovšem byla, že měli býti poslové náhle zhubeni tak, aby zmizeli se vším beze stopy. Ale básník má na konec důvod překvapující, zcela svůj a zvláštní, čerpaný z Olžina pohanského názoru: tu loď drevanskou ona poslala svému

choti na věčnost skvělým darem, aby na ní vítězně plul. Byla to živá oběť zemi, aby za to propustila Igorovu duši. Síla básnická všude spouští proud živý, kde tradice ukazuje holou skálu.

Nestor nepraví nic o tom, co se stalo s knížetem Malem. Básník jej uvedl v čele vítajícího národa, ale v náladě teskného tušení. Určil mu úlohu neobyčejně krutou, a snad i nesympatickou. Jeví se nad míru měkkým. Vidí hroznou zkázu národa i vlastní rodiny; své sestry klané za žertvu, a umírá s úsměvem. Silná barva výmyslu těchto podrobností mění Olgu v démona pomsty; básníkův cit zde všechen tvrdne a stydne v křištál pomyslu esthetického: cítíme, jak v rozkoši úžasu a obdivu volá bezohledně a výbojně ze suchých listů letopisu krvavý obraz hrůzné pravdy.

Proto zbývá po básni jakýsi stín v duši: Olžino křesťanství chtělo býti vylíčeno rovněž tak bohatě a ne jen odbyto závěrem, že vše ty hrůzy byly jen »snem« Olžiny minulosti. A pak si báseň žádala i obrazu Igorovy smrti. Zpěv o pomstě neměl začíti bez úvodu, zač ta pomsta. Nestor nepovídá, v čem záležela »krutost« jeho smrti, ale byl na blízku pramen jiný. Šafařík vypravuje (Slovanské starož. II. 88), že Korostěnští na Igora vypadli, jej zajali a přivázavše ke dvěma ohnutým stromům jej roztrhli v půli a pochovali.

Tato hrozná podrobnost byla by dobře vysvětlila ono peklo pomstychtivé vášně.

Vyniká-li Zpěv o pomstě za Igora temnomalbou vášně rázu severního, vyznačuje se jiná skladba téhož roku, Ramondo Lullo, jižním žárem vroucí lásky, zbožného, mystického hnutí vůle nadpozemsky vznešené. Onde nejvyšší vypjetí pohansky bezohledného sobectví, zde nejvyšší vzlet gothicky křesťanského rytířství, jehož ideálem jest úplná odevzdanost, oběť sebe a touha po splynutí duší v říši nesmrtelných ctností.

Oba světy, povahy tak rozdílné, vznikaly čtením, oba v téže duši, v téže české mysli všestranně žíznivé po dojmech velikosti všeho druhu.

Jinak bylo básnění v obou skladbách zcela různé: onde kus pravé epopeje národní, zde báseň v celé síle romantiky. Také poměr skladeb k pramenům je zcela různý, leda bychom ani nepřipustili, že měl básník při Ramondovi něco jiného pramenem, než legendy, což je v této poesii zcela pochopitelné. Život skutečného Raimona Lula*) se

*) Ramondo Lullo (Raimondus Lullus) se nar. 1235 v Palmě na ostrově Malorce. Zprvu byl rytířským dobrodruhem, pak scholastikem a slavným alchymistou. Života byl nepokojného a chvátal v boji za náboženské přesvědčení z místa na místo. Mnoho spisoval. Básně jeho jsou v řeči katalonské. „Opera omnia" vydal Salzinger v Mohuči 1721. Legendu jeho vypravují Bollandisté: Acta Sanctorum Joan. Bollandi, tomus V. Junii, pag. 653. n. 106, 107.

v legendě zachycuje jen několika slovy (rytíř, mystik, alchymista), ale jádro pravdy jeho se podává tím názorněji a účinněji. Z jedinečného člověka historického se stává lidský typ.

Slovem »elixír života« byla Zeyerova obraznost uvedena na cestu ke spojení středověkého bludu učených rozumců s pravdou srdce celého středověku, jímž byl sv. František z Assisi. Verš z jeho básní jest ideou skladby: »Chvála Tobě, Hospodine, za sestru naši smrt tělesnou.«*)

Hrdý rytíř don Ramondo vjel za krásnou paní na koni až do kostela.

Jest však vznešeností její přemožen a přinucen úplně se jí vzdalovati.**)

Don Ramondo se zavře ve svém domě a oddá se alchymii; vědou chce zvítěziti nad láskou. Když objeví elixír života, jde za milenkou do kláštera. Dozví se od ní, že jej hned napoprvé milovala; že se láska její dopjala výše takové, že nemůže nikdy zaniknouti a ona s ní a pro ni na věčnosti musí trvati věčně. Nesmrtelnosti pozemské

---

*) Franciscus v. Assisi Lieder. Italienischer Text mit Übersetz. Frankf. 1842.

**) Stará legenda vlastně vypravuje, že měla Ambrosia di Castello na prsou ohyzdnou ránu, kterou Raimonda zarazila a uvrhla v smutek. Tu se mu zjevil po třikráte Kristus a Raimond zastrašen prodal majetek a chodil po krajinách hlásat Krista. O jeho činnosti alchymistické jsou zprávy původu jiného, ale vše u Bollandistů.

nechce; uvěznění duše hmotou, toť věčná smrt. Ramondo je pokořen znova; přiznává, že věda (rozum) je stín, světlo že je láska (cit). A pak vyzná, že z elixíru už pil. Ambrosia chce tedy též píti a z lásky se obětovati; ale on u výsosti odříkání lahvičku zahodí. Čeká je věčné rozloučení. Na radu umírající Ambrosie má Ramondo hledati vysvobození životem vnitřním. On však nemá víry, hledá smrt násilnou, ale marně. Tu se pokoří Bohu, smíří se se životem, bojuje dobrými skutky, až po mnohých slavných bojích dosáhne odpuštění a smrti.

Tu se ocitl Zeyer v oboru látek, pro něž byl jako stvořen; všecko tu lnulo k jeho duši básnické, jako k povolanému tlumočníku nejvzletnějších tužeb, které z toho světa jemných existencí sálají. A duši jeho jakoby se v něm otvírala cesta k vlastním, zavřeným dosud hlubinám.

»Hledej, hledej bez únavy
život věčný, však ten vnitřní . . .«

znělo jako pozdravem chůvinu proroctví, chovanému v upomínkách dětství.

Proto dovedl i vdechnouti příběhu život silný, obnovený, ale pravý, forem středověkých, ale jádra moderní obrazností očištěného a vyleštěného. Podává se v něm skvělý typ spirituálního člověka.

Legenda »Ramondo Lullo« vyšla v Poesiích (1884). S hrou »Blanka« a »Zpěvem

o pomstě za Igora« dává tři hlavní básně té sbírky. Připojeny jsou »Různé básně«, které se Zeyerovi za léta 1877—1883 nashromáždily. Jsou to básně jen menší, ale každá má určitý význam; některé více umělecký, jiné více lidský. Společnou zvláštní hodnotou většiny jest bezprostřednost vzniku čili původnost. Nepocházejí tak ze čtení, jako z citových podnětů životních.

Básně Norny, Sigyn a Loki, a Norská ballada byly skládány pro Román o věrném přátelství. Všecky se tedy opírají o příslušné báje norské, ale též o upřímné zaujetí básníkovo citem. A někdy též o vlastní jeho touhu, na př. Norny. Básník cítí v srdci mdlobu i uvádí to romanticky snivě v příčinný svazek s dojmem četby o Nornách. To je výmysl. Ale pravda je, když praví:

»K návratu s pláčem matka mě vybízí:
však dál a dál mě žene touha zas.«

To šlo ze živého.

Norská ballada je věrný a velmi pěkný ohlas severní poesie národní; možno ji srovnávati zajímavě s Erbenovým Vodníkem.

Sen v zimní noci je romance z novelly »Xaver«. Skladba ryze zeyerovská. Vypadá jako báj o původu Vlasty, jejíž matkou byla bříza a bohatýr otcem.*) Po smrti

*) Musaeus, Volksmärchen der Deutschen 1782, vypravuje, jak mladý hrdina Krok pod dubem, v němž Niva žije, si hoví, a jejím zjevem okouzlen všecek se jí oddá a pak i za ženu ji pojme. Shoda je zcela patrná.

Zeyerově nabyla některá snivě toužebná místa té romance dojemné pravdivosti vztahem k názoru básníkovu o životě záhrobním.

Totéž platí o básni Země, v níž Zeyer vyjádřil synovskou oddanost matce zemi; ví, že po ní na věčném bytu bude toužiti.

Ódou Musám vyjadřuje ples radosti, že je básníkem.

Bílému domu v staré zahradě (Lumír 1883) je krátká jen elegie, výmluvnosti prosté, nenucené, ale cit, kterým žije, tak jest mocný, vroucí a hluboký, že jest duši čtenářově styk s bolestnými těmi verši nezapomenutelný; jímá nejen sympathií s básníkem-poutníkem, nejen tedy historicky, ale i hluboce lidsky. Zaznívá v tom nářek duše loučící se s pravým štěstím domova.

Zeyerovi byla tato báseň živou nutností, pomyslíme-li, čím jeho mládí rodný dům byl, a jak osamělý byl pak básník po celý život; a nad to jaký byl názor Zeyerův o duši věcí. Rodný dům (v Mariánské ulici) nebyl jen milován, ale i sám též miloval své lidi a nejvíce toho, jenž byl schopen nejhlubšího porozumění. Rodný dům náleží k předmětům, jež mají nejvíce pěvců.

Když psal Vánoční povídku r. 1879, vzpomněl si Zeyer také na rodný dům a na svůj pokoj v něm, a co napsal o Anně, zažil všecko sám. »V útulném tom koutě byla Anna (= Julius) svého »Robinsona«, svou »Babičku« čítala. A na štědrý den jí tam

vždy postavili malý vánoční stromek, aby v pokojích nepřekážel, a odevzdávali jí ho na milost a nemilost. Tam vídala (= vídal) ho pak neděle v koutě stát a snila při vůni chvoje o lesích, které toliko dle jména znala, tam viděla stromek hynouti, viděla, jak jehly z něho pršely, a to vzbuzovalo neurčité pojmy o pomíjitelnosti v mladé její duši.«

Místo toto ukazuje názorně, jaký byl vznik oné malé, ale výborné básně, která vyšla napřed v Lumíru (1883) a jméno má Borovice.

Maje názor, že má strom duši, byl Zeyer pokaždé podnícen, kdykoli viděl, že se stromu něco děje. Pobyt v lese na blízku dřevorubců snadno mohl mu vštípiti živý soucit s poráženým stromem, jaký mívá každý jemný člověk. Avšak básník, právě že měl z mládí hlubší základ toho citu, pocítil více: celé drama života.

Rostl v lese strom; kořeny vsával sílu ze země, celým pněm, větvemi a jehličím chytal světlo a teplo, shromažďoval sílu slunce a těšil se životu; ptáci mu písně pěli, vítr mu hučel, byla to krásná pohádka mládí a rozkvětu. Ale přišel zlý osud, borovici skláli lidé a zavlekli kusy její do temnice. Když na ně dolehla zima a tma, vzpomněli na borovici, vytáhli ji, topili a svítili. Borovici nastal druhý život: vybavování nashromážděných sil. Hřála, svítila a zpívala

na krbu a tak splňovala krásný cíl života službou jiným. A duše její osvobozená z pout hmoty — vůně — světlo — teplo — vrátila se k zřídlu života, k bohu-slunci. Nejinak žije básník. Shromažďuje v sobě krásu, radost, oheň, zpěv a světlo, ukládá vše v díla svá a vydává zas, když lidé pocítíce v duši chlad a temno k nim se o pomoc utekou. Takový je koloběh života a sloužiti mu jest nalézati cíl života i uspokojení.

Účelem básně nebyla allegorie; výklad ten ukazuje pouze na původ sympathií člověka k stromu: vědomí společného osudu.

Týž základ soucitný má báseň Korotev (Lumír 1883), která mohla vzniknouti na témž místě jako Borovice; ale soucit její už má základ jiný, světobolný: sobecký pud života.

Významnou skupinu tvoří v Poesiích básně satirické. Není jich mnoho, ale jsou silné. Každý čas pokročilejšího vývoje vyvolává satiru a chyba jest, když se satira nedostaví. Není síly k odvetě proti násilí, není odvahy ke kritice sebe. »Apokalyptická vidina« byla satira odvetná i kritická pospolu. Tak i velká satira Srdce Pikangovo, která měla podnět mravní i časově politický týž: výraz hnusu proti otrocké poníženosti národa. Velkého rázu dodává skladbě byronský vzlet světobolné nálady Pikangovy. Pikang, pěvec, vtělení národního sebevědomí, miluje lid svůj i když mu hrozí od něho potupa a smrt. Obětuje se, neboť jen obětí

budí se v lidu poznání, jen obětí poráží se tyran a sloužící mu zaprodaná krása (Takia).

Z téhož zdroje myšlení i cítění vznikla Kaditelnice. Národní shořelo, vše je naplněno bolestí, ale básník má odvahu počítati to národu za trest, že s kultem hrdého umění spojoval kult loyální ponížené oddanosti. Hrdost nedostupného umělce a neúplatného strážce ryzích citů národních měla větší bolest z ponížení, nežli z velké hmotné ztráty. Byly to projevy zcela osamělé, jak osamělý byl v nesmiřitelnosti a nesklonnosti svého smýšlení básník sám.

Nebylo však, kdo by na tyto projevy odpovídal. Bylo to důsledkem zahalené formy a necitelnosti. Musely přijíti Čechovy Písně otroka, aby se vzbudila ozvěna. Jinak bylo, když pověděl Zeyer svou kritiku slovanské duši v kratičké skladbě Kořící se Slavii (1883).

Zápalná látka k ní shromažďovala se v citu básníkově už od konce ruské války (1878), když naděje slovanské na berlínském kongressu tak smutně byly zklamány. »Ó Slované, ó Slované!« volal Zeyer roztrpčen v dopise příteli (K.) r. 1880. A po kongressu psal: »Já to věru odstonal a od té doby jsem již jako otupělý; začínám o lepší budoucnosti Slovanstva silně pochybovati. Všecko a všecko proti nám, je to věru těžká kletba.« (K.) Asi tehdy mu vypadly z duše ony hořké verše Slavii. Byl to projev lásky, která se

svíjí v bolestech otravy, když vidí, jak předmět její zrazuje výši, na níž jedině lze jej milovati.

Tomuto smyslu Zeyerových veršů vlastenci neporozuměli, ale za výklad přijali to, co jim napovídal zlý účinek rozmarného Dobrodružství Madrány. Odpověděli zle a krutě. V Šotku r. 1883 se objevil (str. 85) nápis »Nový atentát moderního pěvce«. V levo text Zeyerovy básně, uprostřed velká illustrace, kterak Zeyer v oděvu španělském jede na draku a hraje při tom na kytaru. V pravo je »Naše odpověď«. Friče a Pokorného se nejvíce dotkla ve verších Zeyerových »hlava umrlčí« a že Bůh jí (Slavii) »duši vdechnout zapomněl«. O číslo dál je obraz Svatopluka Čecha v postavě Lešetínského kováře s verši pochvalnými.

Byl to boj v citové mlze. Svat. Čech v Nových písních v básni »Věřím« nepověděl o nic míň, než Zeyer. A na hanbu Slavie žehral už Kollár, a Šafařík verše jeho citoval. Ostatně byla odveta jen dobrým znamením.

Výtečná allegorie P o t l e s k slaví vítězného ducha krásy a hrdého uměleckého sebevědomí v obraze zápasu řeckého genia s římskou zpupností Neronovou. Reflexe ta jest příležitostný protest proti tupému nevkusu obecenstva. Závěrečná satira B l á z e n (Lumír 1883) jest osvědčením novoidealistického

básníka, že v slavné rozepři o pravý smysl křesťanství vždy stojí při těch, kdož hájí z vnitřního puzení práva citu a lásky, byť od bezcitných autoritářů za blázny byli odsuzováni.

Základ básně je hluboký a celá skladba velmi památná; v některém ohledu vyniká v celé Zeyerově literatuře. Děj se koná na tridentském sněmu a představuje mravní vítězství naivního mystika,*) v němž se vtělil duch hloubavého venkova, nad rationálismem scholastické hierarchie.

Jest to pravý Zeyerův »zlomek epopeje« lidstva. Citová zaujatost básníkova je zcela patrná. Líbila se mu idea »ženského vtělení Slova«.

* * *

Veršovaná povídka **Griselda** se více jen zevnější náhodou objevila ten rok tiskem (1883), ježto si redaktor Jan Neruda přál míti od Zeyera něco epického v Poetických Besedách Valečkových. Jest rázu tak složitého, jakoby bývala skládána v době novell. I má něco příbuzného s Duhovým ptákem

*) Guillaume Postel, nar. v Manche r. 1505, byl prof. matematiky a orientálštiny v Paříži. Odešel do Vídně, pak do Říma, stále stihán pro bludy v náboženském smýšlení, až ve vězení klášterním v Paříži zemřel. Jsou od něho latinské spisy. Viz „Concilium Tridentinum" a j. spisy. Též Feszlerovy Dějiny církev (v knihovně Zeyerově).

a Miss Olympií. Každá složka má jiný pramen. Bělohorská elegie jest složkou nejstarší a nejhlubší. S ní souvisí pohádka o bloudícím královském dítěti. Pak přistoupily na básníkových výletech po Čechách reální složky místní a historické. Jméno »Griselda« není jen připomínkou na starofrancouzskou a pak německou hru a na vlašské Griseldy, nýbrž schválně zvoleno, aby označilo symbolicky dívku, jež »pro lásku mnoho trpělivě snášela«. Bylo to utrpení lásky české.

Když národ poražen byl a vítězové dělili se o dědictví, hrabivá cizota usadila se na dvorcích a zámcích druhdy českých. Zabloudila-li k dveřím ztraceného domova ochuzená, osiřelá duše česká, bludné dítě královské (= Griselda), aby dle poukazu mrtvé matky (vlasti) hledala v troskách domova ztracený květ štěstí (lásku), upadala do moci zištných a nesvědomitých sobců. Griselda se zjeví v noci před truskovickým dvorem jako princezna v povídce »Labutěnka«. Na smysl jejího života upozorňuje pohádka staré Estery. Na zříceninách otcovského Dřínova hledá květ blaha bývalého a nalézá bídného svůdce.

Romantická zápletka s pokladem a výbuch prachu na konec poukazuje snad na příběh v zámku Jičínském. Památné je v povídce vypravování o životě vyhnanců v Žitavě. Jest to povídka krásné invence, draha českému čtenáři snivě něžným vtělením české duše trpné, pro lásku (Bratrství) zrazené a

znuzené. Zoufalý čin závěrečný tají v sobě asi víc než pouhý effekt dějový.

Už v letech 70tých před první ruskou cestou dal Zeyer důkaz, že se pilně zabývá staršími literaturami dramatickými. A v dalších letech ukázal několikrát, nač mu to studium prakticky bylo. Veliké vzory ho vedly k vlastnímu tvoření dramatickému. Žádná hra se tak věrně a směle nezná k vzorům, jako Stará historie, komedie ve třech jednáních, ohlas italské komedie dell' arte.*) V předmluvě k Molièrovým Šibalstvím Skapinovým Zeyer shledává, že francouzský autor nejlepší svou scénu vzal ze staršího kusu Cyrana z Bergeracu řka: »Beru své dobré, kdekoli to najdu.« K tomu připojuje Zeyer významně tato slova: »A dobře učinil nesmrtelný básník Misanthropa; bral sem tam jiným něco dobrého, co takto zůstane a jinak by bylo zapadlo; ale jemu nikdo nevezme, co měl nejlepšího: jeho nesmrtelného genia!«

V tom je důležitý kus Zeyerovy umělecké theorie: Máš-li tvůrčí dar, smíš si vypůjčit od jiných i dobré věci, když je tím obnovuješ a zachraňuješ od zapomenutí.

Stará historie se celá hájí touto theorií. Ale zajímavé jest viděti, jaké to věci básník pokládal za vhodné obnovení. Starý lichvář Pandolfo miluje mladou slečnu Lavinii. Touž miluje mladý kavalír Lionato. Na

*) Provozována v Nár. D. z jara roku 1883, tiskem týž rok ve Slaném.

pomoc má prohnaného sluhu Pedrolina, Lavinie zchytralou služku Zaninu. Láska a mladost vítězí, to je stará historie.

Drastická komika je místy velmi fraškovitá, místy boccacciovsky smělá. Nikdo by se byl nenadál, že tento druh komedie dělá srdečné potěšení básníkovi vkusu tak vybíravého, že se mu na př. Bozděchův Světa pán v županu pranic nelíbil, jako vůbec nic Scribeovského.

Ale pohledněme na Shakespearea a máme vysvětlení celé. Básník tónů nejjemnějších libuje si v drsné komice, že je zdravě přirozená, živelní a nenucená. Jenom že ta komičnost u starých autorů odpovídala duchu skutečného života současného, u Zeyera byla jen »obnovenou« formou. Právě pravda té obnovenosti staré façony měla působiti, ale to očekávání zklamalo.

Básník nebyl ani při provozování v Praze, bylť tu dobu v Želči. Ve věnovacím přípisu slečně Marii Kalašové vyznává, že základy celého kusu jsou ze starých italských novell a ze zapomenutých snenarií. Elegický a spolu sebevědomě upjatý závěr hry svědčí, že básník tušil nepříznivý poměr své hry k českému obecenstvu. Octl se tu v situaci rozhodně falešné. Podával dílo, v němž nebylo kapky z jeho pravé, upřímné podstaty, vše jen výrobek nastudovaného vkusu literárního.

* * *

Z té situace si pomohl záhy vydav roku 1884 slavnou a ryzí knihu Poesií, novou Novell (II) a jiné věci, jež r. 1883 ještě v Čechách započal, ale dokončil v Italii. Osud Staré historie básníka tak rozmrzel, že si umínil odejeti na zimu do Italie stůj co stůj. A dne 7. ledna 1884 už psal z Říma (K): »Jsem teď už dva měsíce v Italii, viděl jsem Benátky, Veronu, Milán, Janov, Pisu, Florenc, Sienu a nyní jsem v Římě. Psát o Italii! To by nestačila kniha« atd. Adressa byla; Giulio Zeyer, presso il signor A. Bonacina, Roma. Via Sistina N. 46.

Zvláště nadšené listy psal touž dobu přítelkyni (H): »Bude rozkoš Vám vypravovati o všech těch divech krásy té kouzelné Italie. Bloudívám celé dni ve zříceninách starého Říma nebo sním v nějaké věčně zelené staré zahradě ve ville Medici, nebo chodím ghettem a hledám v pošmourném paláci Cenci ten sladký truchlivý fantom nešťastné Beatrice. A pak stojím zase v katakombách u hrobu sv. Cecilie nebo sedím při zapadajícím slunci v Kolosseu a myslím na mučedníky, kteří zde krev svou s nadšením prolévali. V Sieně trávil jsem svátky vánoční, tak krásně, klidně. Siena stala se mi drahou, nezapomenutelnou. Zachovala starý, středověký, velký a přísný ráz úplně a je tak zvláštní a poetická, že Ti utkví v paměti jako báseň. Byl jsem tam též v domě sv. Kateřiny Sienské nedaleko starého fon-

tánu, jehož šplounání již Dante naslouchal a jehož jméno (Fontebrando) v Božské komedii najdeš.« — »Mám v Lumíru malou práci, která*) se asi nebude v širších kruzích líbit; je to prostá legenda beze všeho naturalismu, který teď triumfy slaví. Začal jsem ji v Čechácn psáti, ale dokončil jsem ji teprve ve Florenci. Když jsem viděl malby Giottovy a Fra Angelika, byl bych ji nejraději zahodil; myslel jsem si, že se má legenda psáti tak, jak oni malovali.**)

Ale bylo již pozdě, byla redakci pevně slíbena. Za to mám báseň v mysli, která se bude snažit ne dosíci toho svatého ideálu velkých těch duchů, ale být slabým odleskem jevícím aspoň vůli nejlepší.«

Tím mínil kroniku o svatém Brandanu.

S e s t r a P a s k a l i n a (Lumír 1884) je jen nevelká, prosou napsaná legenda, ale v ní jest nahromaděno výtěžků četby tak rozsáhlé, že jich nelze ani postihnouti v pramenech. Dvě složky jsou hlavní: Klášterní legenda o jeptišce, která žila na dvou místech najednou, v klášteře duchovně, ve světě tělesně. Spojena je v nerozlučný

---

*) Sestra Paskalina.

**) Giotto (1276—1337) a Fra Angelico da Fiesole (1387—1455) založili veliký sloh malířství monumentálního. Zeyera uchvacovala na obrazech těchto mistrů jednoduchost prostředků dosahující mocného účinku citového.

celek s legendou o velemocné ochraně Marie Panny.*)

Druhou složkou je středověká pověst o knězi Janu a jeho báječné říši na Východě. Pocházela ze starokřesťanské tradice o sv. Janu Evangelistovi, jenž nikdy prý (dožil se sta let) nezemřel, nýbrž založil v neznámých končinách Asie říši blaženců. Původní tradice se pak smísila s pověstí o svatých třech králích.**)

Pověst Zeyerova pochází, jak sám udává, z dějin magů a jest plna věcí okkultistických. »Na základě snů a vidin jest vše budováno, co veliké a svaté.«

V skladbě bují ryzí duch středověký. Představa ráje, slib království božího a sláva báječného panovníka stejně báječné Asie, úžasy starých poutníků a mysticky roznícených křižáků, nebeský klid svatosti a hrůzná pouť peklem hanby a ponížení pod ochranou

*) Ad. Heyduk má takovou legendu o sv. Blaženě (Osvěta 1895) a praví, že pochází z kaple Svaté Panny v Kolíně n. R. Longina Snivá složila na způsob velmi podobný Paskalině Legendu o sestře Beatrici (Nový život 1902). U Bollandistů (Acta Sanctorum) se připomíná v díle I. (Tomus I. Januarii 4 a Februarii při bl. Angele Fulginatě.) Zemřela r. 1313.

**) Zvláštní posily nabyla v XII. století, když se v Německu objevil domnělý list „krále Jana" evropským knížatům. Viz Zarncke, Commentatio de epistula presbyteri Joannis a Der Priester Johannes, Leipzig 876. Oppert, Der Prst. Joh. in der Sage u. Geschichte, Berlin 1870.

Svaté Panny, vše tu promícháno v celek na div jednotný, organický, pestře životný a při tom hluboce významný.

Krásný ten výtvor má duši, jež jest sama poesie života. Paskalina zhřešila pýchou čistoty, nevinnosti a nezkušenosti. Neznala bolu ani lásky, obětí ani bojů. Taková pouze dětsky andělská svatost nemá na světě základu. Vždyť i na nebi andělé pýchou upadli do pekel. I ona, člověk, musí tam padnouti, ale jen aby se utrpením očistila. Pro pýchu čistoty musí nejprv padnouti věnec její běloskvoucí do bláta, musí přijíti o nezasloužený ten věnec slávy, přijíti o nevinnost srdce; musí projíti bolem jako Eva z ráje vyhnaná. Když už propadá záhubě, ujme se jí vyšší moc a vrátí vítěznou a kající Magdalenu do kláštera.

Zajímavé jest, že lze provésti dosti podrobnou parallelu té legendy s Erbenovými »Svatebními košilemi«.*)

Jak příbuzné bylo Zeyerovo cítění onomu, z něhož vykvetlo přečisté umění Giottovo a Angelicovo, sezná se z krásného vylíčení Mutherova.**)

Jako Giotto proměnil lyriku snů životopisnou řadou obrazů v monumentální epiku

---

*) Studie o tom zevrubně mnou provedená vyšla v Osvětě r. 1905. Vyšlo na jevo, že Erbenova báseň není balladou, nýbrž legendou.

**) Dr. R. Muther. Dějiny malířství. Př. L. Bílý. V Pr. u Laichtra 1904.

nesmírného klidu, tiché, svaté, jasnomodré nálady nedělní, tak učinil i Zeyer skládaje Kroniku o svatém Brandanu. (Lumír 1884.) Vlastně by to měl býti sám život sv. Františka, ale básník si přinesl už sebou do Italie v mysli látku, k níž lnul už řadu let, maje příležitost znova a znova se vraceti k prostoduchým legendám irským, jež středověká tradice nashromáždila kolem života svatého Patrika, apoštola irského.

Nejdřív se Zeyer o sv. Brandanu dočetl v Renanově článku o keltické poesii,*) jenž jej tak vzrušil, že z něho i několik frází doslovně přijal.

Za podklad měl starofrancouzskou báseň z XII. století.**) Četl prý ji, dí v předmluvě, tak často, že mu věcně úplně do paměti

---

*) Études d'histoire religieuse, Paris 1857. Sv. Brandan byl irský biskup († 577). Cestoval prý s mnichy do ráje a vrátil se za devět let. Cestu svou prý sám pak popsal a cestopisu toho užito v díle zv. De fortunatis insulis. Navigatio Scti Brandani z XI. stol. Obsažena v něm řada cest tak dobrodružných, že to představuje vrchol středověké báječnosti fantastické. Dle ztracené předlohy z XII. stol. vzniklo v XIV. stol. starodolnoněmecké zpracování, obsažené v Brunsově „Romantische u. andere Gedichte“ etc. 1798. V XV. století byly cestopisné legendy o sv. Brandanu nade vše oblíbeny. Vilmar, Gesch. d. d. N.-L. I. 414.

**) Bylo to vzdělání anglonormanské od kněze Benedikta: Les voyages merveilleux de Saint Brandan a la recherche du Paradis terrestre. Légende en vers du XIIe siècle. Paris 1878.

vešla a v básni patrné stopy zanechala. Také studoval staré irské a bretoňské zpěvy.*) Všecky ty věci »splynuly ve mně v malý epos, který jsem si přetvořoval stále v mysli, tu ujímaje, tam přidávaje episod ku př. o Abgaru«. To nosil v hlavě, ale napsati se ostýchal, až pak ho roznítila v Italii malovaná epika legendární tak, že se přestal báti »blankytu« a pustil se do té kelticko-křesťanské Odysseje. Na množství obecenstva mu nezáleželo.

Báseň byla dopsána v Římě z jara 1884.

Způsob práce vyznačen básníkovou předmluvou názorně: obrazotvornost ubírala z předlohy, co vadilo celku, chudé zprávy doplňovala bohatými podrobnostmi a popisy, a z různých podání sestavovala nový celek. Stará legenda začíná rodem sv. Brandana, jeho zbožnou touhou po svatosti, jak se odřekl moci a slávy a ušel do kláštera, kde byl svatě živ, až proti své vůli zvolen za opata.

Toto všecko Zeyer vynechal a jen podstatu zpráv vsunul do začátku jako věc podřadnou. Vlastní začátek jest: Byly vánoce v Brandanově klášteře a svatý opat byl mocně uchvácen starou svou touhou uviděl

*) Na př. F. M. Luzel, Légendes chretiennes de la Basse-Bretagne. Paris 1881. Ch. Mauras, Le chemin de Paradis. (V knihovně Z. jest jen nové vydání 1895.)

ráj pozemský, nebeský a peklo. A nevěděl, není-li to hřích, a proto čekal na znamení od Boha.

Stará legenda nezná poesie slova »touha« a posílá Brandana na cestu z příčiny kajícnosti. Také znamení od Boha, jaké přišlo, nenašel Zeyer v předloze, ale použil tu pudem právě tvůrčím veden starého podání keltického (druidského) o vpádu divokého saského krále, jenž hubil pěvce druidské. »Poslední pěvec druidský« (představa u Zeyera plná kouzla) přijde na hod vánoční do kláštera a přinese Brandanovi květ z ráje, jejž prý tam odtud přivezl jeho syn, potulný pěvec.

Tak spojil v prvním zpěvu Zeyer konec druidského pohanství, v němž, praví Renan, ozývalo se na div toužebně tušení Kristova příští, s křesťanstvím, jehož legendu naivní obraznost mnišská proměnila v slib neskonalých radostí pohansky bájetvornou touhou smyšlených.

Cesta Brandanova vylíčena věrně dle příhod, jak je po sobě uvádí stará legenda. Básník se měl na pozoru, aby nepopouštěl uzdy své obraznosti syté a barevné, a zachoval co možná prostinký ráz předlohy a tak se přiblížil ideálu umění Giottova. Ale marně bojoval sám se svou poesií; aby se v suchou řadu dobrodružství nevedraly scény úchvatně hluboké snivosti, nemohl zabrániti. Na př. opat cizího kláštera dokončil příběh,

nastal večer; bílý měsíc vyšel na nebi, starý dub stál jako postříbřen; všichni mlčeli, tak slavno bylo jim, tak velký klid se uhostil do duší jejich z tiché noční hudby, vanoucí z moře kolkolem šumícího — — —

Z takových míst se rozlévá půvab citového unesení po celé básni; a ta místa právě stvořilo Zeyerovo umění. Týmž uměním jemným pozbyla dobrodružství odporné tlachavosti originálu, když líčí na př. fajácký blahobyt v ostrovním klášteře. Celou básní vane dech poesie snivého Krista; po něm vzdychá poslední druid, hledá jej Brandan, hledala ho dívka na jelenu, vzdychal po něm Abgar.

Legendu o králi Abgaru nalezl Zeyer v dějinách starokřesťanského umění.*) Úcta vzdávaná ostatkům svatých přenesena byla záhy na obrazy. Dva obrazy vynikly zázračností původu a byly sporným předmětem. Z nich jeden byla Kristova podoba, o němž byla pověst, že jej sám Kristus poslal Abgarovi, králi v Edesse, a že při obležení města zničil svou zázračnou mocí všecky obléhací stroje Peršanů. O tom obraze se myslilo, že jej sám Kristus otiskl na roušce a poslal s psaním. Obraz se dostal do Konstantino-

*) Raoul Rochette, Types de l'Art Chrétien. Marangoni, Istoria della Capella di Sancta Sanctorum di Roma. Roma 1747. (Viz o tom prameny v Dějinách rationalismu W. Leckyho. Dr. G. Žďárský. Pelcl v Pr. 1902. Díl I. 2:7, 244—246.)

pole, odtud do Říma a jest prý dosud v chrámě sv. Silvestra.

Vše je v básni středověká pravda; ale nebyla cílem, jen prostředkem. Cílem bylo umění svatého vzletu, vyjadřující sladkosnivou píseň touhy nejčistší, žízně po ideálu. Ovzduší básně je samý oblak bílý, místy se promodrává hluboká obloha, a všecko jásá pod tím oknem nebes, neboť se s něho lije blaženost všemu tvorstvu.

Dojem čtenářův je jako vzpomínka na osamělou chvíli v poli za polední slávy svatodušní neděle.

Když vyšla báseň r. 1886 (nákl. Vlad. Čecha) v samostatné knize, ozvaly se kritiky. Vřelé a studené. Dobré pochopení vyjadřovala slova: »Jak ohnivá tvůrčí chuť, jak nadšená láska vytryskuje z díla jeho, a věru je k tomu potřebí velmi značného ducha, by člověk uměl vyprávěti tak naivně jako Zeyer.« (Osvěta 1886.)

To básníkovi stačilo. Psal přítelkyni (H): »Jen když je aspoň někomu vhod, co píšu, pak už to není marné, a žádný autor si rozumně více přáti nemůže. Spokojím se rád s nečetným obecenstvem, to bývá zajisté vřelejší, než velké, které víc křičí, než cítí.«

Věřil v dobrou hodnotu své básně a uznával její ráz jižní. »Jsem dychtiv (psal tamže), jak se Ti bude líbit sv. Brandan, myslím, že ano. Italie měla při tom psaní na mne vliv, krajiny a budovy, které tam

v tom líčení se mohou a mají zdát fantastické, najdeš zde.«

Na jaře se vydal Zeyer z Říma do Perugie, Assisi, do Neapole, na Sicilii, odtud se přeplavil do Tunisu, pobyl na zříceninách Karthaga, tam se roznemohl už únavou a vrátil se tedy domů. Začátkem července (1884) »byl zase zdráv ve svém koutku vinohradském«.

* * *

Bylo lze očekávati, že nesmírné nadšení, s jakým putoval po Italii, přinese básníkovi bohatou žeň. Ale ukazovala se ku podivu zvolna a dosti řídce. Byla to předně legenda Kam, Pane, kráčíš? (Světozor 1887), která se objevila teprve po třech letech. Víže se patrně původem k dojmům z Říma.

Vypravuje prostě, nevymýšlí mnoho, ale oživuje, oduševňuje líčení a děj. Sv. Petra nevysvobozuje anděl, nýbrž nadšená dívka, jejíž hlas zní světci jako kouzelné lákání života. Svatý kmet má lahodným tím dojmem slabou chvíli: na mysli mu zatane rodný kraj, jeho krása, blaho v něm; pocítí touhu zažiti to blaho ještě jednou. Ta světská touha, naivně lidská, to je poesie sama, dar genia Zeyerova. Nevinná touha a přec bláhová, bludná. Už není apoštolem říše pozemské, ale nebeské. A tou touhou nevinnou zas, po čtvrté už, zrazoval Krista, totiž nebeské své poslání, jež mu zapovídalo všeliké touhy

marné. Tak člověk vůbec kolísá mezi dvěma ideály, a Zeyer to dobře znal: mezi opojivou krásou smyslnou a krásou věčnou.

Památkou na pobyt ve Florenci přivezl si Zeyer reflexi z oboru výtvarného umění, kterou zpracoval formou povídky nazvané Sníh ve Florencii (Lumír 1887). Thema jest velmi podobno onomu, jež obsahuje Legenda o Donatellovi, a týká se velmistra umění Michelangela. Buonarotti míní, že je umění antické příliš mramorově chladné, ale neví, v čem chyba vězí. Napadlo sněhu a Buonarotti vymodeloval Orfea, jak v bolesti stanul, když podruhé o Eurydiku přišel. Socha byla studená, antická. Pak vyšlo slunce, oteplilo se, sníh tál a socha se měnila, rozplývala: sochař nyní uzřel, jak by vypadal pravý Orfeus bolestný. Výraz citu, duše to byl, co umění tomu scházelo. A to bude cílem snahy nového umělce.

Hlubokou a krásnou povídku vštípil básníkovi pobyt na Sicilii. Zde jej upoutalo nad jiné staré město Taormina, památník kultury sikulské, řecké, karthaginské, římské a středověké, a v něm starý palác Corvaja. V starém tom paláci osiřelém a všude kolem něho bydlí chudí lidé, řemeslníci. Bída naplňuje všecko hořkostí. Švec Giusti spoléhá se na majetek, o který se s obcí soudí. Zlý a nesvědomitý obecní sindaco ze msty způsobí, že spor prohraje a tím upadá v zkázu. Rozvzteklen udeří sindaca sekerou. Před soudem

jde o to, byl-li opilý a bývá-li vůbec pomaten. To má rozhodnout přísahou jeho žena Fénicie. Obětuje se pro jeho spásu a přísahá křivě. Potom však hyne mukami zlého svědomí. Uteče se k svatému poustevníkovi na vrchu nad městem, ale ten je necitelný fanatik a zamítne ji. Též farář, střízlivý rozumec, tak učiní. Ubohá žena hledá nyní samého Krista, nejvyššího kněze a jedině pravého učitele lásky. Nalezne jej v zahradě na stráni, ale viděním uchvácena spadne se skály a umře.

Skvostný tento genre, Feniciin hřích (Květy 1888), je klassické dílo ryzího umění. Má vzácné rekvisity reální; starožitné místo překrásné polohy, starý palác, v něm lid malý, vášnivý, křivdami utýraný. Nad tím světem stanul básník jako prostředník mezi ukrutným právem lidským, necitelným náboženstvím officielním a mezi láskou Boha Slitovníka, jejž nalézá, dí autor, každý vírou svou. To psycholog potvrzuje. Pravda je tu celá, reální i básnická. Lidská pravda duševního života v krásném vtělení uměleckém.

Hledáme-li prameny, nalézáme, že mohla jedním z nich býti příhoda z vlastního života básníkova, rozhořčená nálada z prohrané pře o ohradu s pražskou obcí,*) o níž se dověděl hned po návratu z Italie. Pověst o zjevení a křivé přísaze mohl Zeyer míti

*) Dopis o tom K. ze dne 13. srpna 1884. ČČMus. 1902.

z ústního vyprávění na místě, avšak i z knih.*) Z Italie si básník přivezl a objednal množství legendárních spisů a cítil se vůbec, jakkoli sklíčen odejel a na cestě celkem jen málo pobyl a také onemocněl, tolik osvěžen, že se chápal několikerého díla skoro najednou, a to rázu zcela různého. Možno rozeznávati určitě tehdáž u něho několik tlumů látek: Západní, většinou románské, jichž středem je Bandello a Bojardo; pak Tunis a jeho legendy, jež vedou na Východ k poesii arabské; dále indickou poesii a nejvýchodnější svět čínskožaponský; pak severní keltické báje, litevskou poesii a něco zase z jihu řecko-byzantského s tradicí staroklassickou. To vše se zjevilo v následující literatuře v svorné směsici a s tím přesně souvisely i cestovní plány, provedené i neprovedené.

Sotva se vrátil Zeyer z Italie, dal se do studia věcí z nejdálnějšího východu tak vytrvale, že mohl v listopadu r. 1884 příteli K. oznámiti: »Měl jsem mnoho práce. Dělal jsem studie k žaponskému románku.«

Byl to román Gompači a Komurasaki (v Pr. u Valečky 1884), jehož látku čerpal, jak sám praví, z Mitfordových Pověstí ze starého Žaponska. Tam se legenda o lásce Gompačiho vypravuje.**)

---

*) Navarro della Miraglia, Storielle siciliane. Catania 1885.

**) A. B. Mitford, Geschichten aus Alt-Japan. 2. Bde. Uebers. J. G. Kohl. Leipzig 1875.

S legendou tou spojil básník historickou pověst o neštěstí a smrti Sogorově. Způsob vypravování Mitfordův nebyl v Žaponsku schválen pro nedostatek koloritu. Hleděl si tedy Zeyer dvojího: hojné zásoby žaponských podrobností života (dokumenta reálnosti) a vzletu fantasie tím obohacené; cílem bylo vyniknouti z všední historické pravdy do vyšší pravdy poetické, do pravdy o Žaponsku »snivém a nyjícím«, neboli: vyjíti z půdy objektivní a studené realnosti, a dosíci oduševnění té látky pomocí individualního života básníkova subjektu.

To byla cesta správná a cíle se dosáhlo. Obsahem románu jest příběh neštastných milenců. V děj zasahuje čtverá slavnost: slavnost očisty těla i duše, návratu jara v Tokiu, letního západu v Jedě s básnickými zápasy, a slavnost zemřelých. Vesměs báječné výjevy nádherného umění popisného. Lidské bytosti jsou vášeň sama, divý shon lásky, náruživosti a pomsty. Sytý, rudý, zasmušilý obraz života, plný krve a rmutu nade dnem; ale na hladině krásné slavnosti září, a parou duhoskvělou poesie lásky věrné tklivě vystupuje z proudu k nebesům.

* * *

K zamýšleným pracím dalším potřebí bylo Zeyerovi některých zase cest. »Dělám samé cestovní plány (psal příteli K. koncem prosince 1884), brzo do Paříže a do Španěl,

zas do Řecka, Cařihradu a na Krym, ale ke všemu scházejí mi peníze. Rád bych si ty daleké cesty už odbyl a zůstal pak hezky na venkově v malém domečku se zahrádkou, úplně selskou, tiše sedět, a snil, snil a snil bych tam až do velkého a hlubokého sna — — —«

Jen v touze bylo to snění; ve skutečnosti byla jen pilná práce. Ve Světozoru na r. 1885 se objevil po dvanácti letech první příspěvek Zeyerův, báseň Ossianův návrat z kruhu irských legend o sv. Patrikovi.*)

Jest to báseň o soumraku slávy pohanské a svitu křesťanství, oblíbené Zeyerovo thema. Právě tato záliba vysvětluje možnost sousedství látek zdánlivě tolik si odporujících, jako jsou keltické a žaponské báje. V obraznosti a lásce básníkově měly tyto dva světy vynikající místo, oba hlavně pro hloubku báječného šera svých názorů kosmických, jichž tlumočníky bývali pěvci, pak pro prostotu mravů vyvinutých nejvíce směrem cti a lásky rodinné a vůbec pro nevšednost života, jehož výkvětem, slávou a

*) Zeyer tu dle svého obyčeje skombinoval uměle několik věcí: Legendu o smrti sv. Patrika, báj o zemi věčné mladosti a soumrak Erinu bardského. Prameny podává D'Arbois de Jubainville v několika spisech, na př. v Le cycle mythologique etc. pag. 362—363 (Michela Comyna báseň „Ossin dans la terre des jeunes"). U Bollandistů Vita Scti Patricii, Martius t. II. p. 552. Hlavní pramen: Saint Patrice. La légende celtique. Hersart de la Villemarqué 1859.

korunou byla úcta k básnictví. Byla to poesie nejvyššího vědění a mravního vzletu, soubor národní moudrosti a síly, nejpovolanější učitelka a vychovatelka lidu.

Zeyera mocně jímal tento slavný úkol dávné poesie, a jeho bolestné skončení vštípilo mu elegii Ossianova návratu. Ale pravou, radostně unešenou oslavou vznešeného ideálu básnického povolání jest Píseň za vlahé noci (Lumír 1885). Vypadá to jako žaponská féerie prosou, ale jest to pravá báseň, projev ryzí básnické síly, plod chvíle posvátné. Tu všeliké vášně spějí, svět lidský se ukazuje v skvělé nádheře jemné kultury, a všecka krása země i noční oblohy jakoby plesala pohnutým srdcem lidským.

Byla krásná noc; do veliké zahrady žaponského císaře ubíral se z paláce průvod lesku báječného. Císařovna uspořádala dvoru svému velkolepou zábavu. Unaveni zmlkli a tu zazpíval drobný pták, slavík žaponský. Vladařka si vzpomněla na básníky dávných dob a zatoužila po jejich písni. Hned se tu vyskytla slavná pěvkyně Óno-nokómač a zazpívala velepíseň o stvoření světa. Píseň ta byla hlavním cílem Zeyerovým. Vladařka z vděčnosti pozvala pěvkyni ke dvoru, avšak ona zamítla. Větší jest její úkol, než sloužiti dvorům. Závist ji vypudila z paláce a z města, učinila ji poutnicí po všem národě a tím šťastnou. Chodí všude po zemi, zajde i k Ainům, prostým dětem přírody a vště-

puje útěchu a naději. »Má v domě svém básník svět celý.«

Známá parabolická básnička o královně a zpěvném ptáčeti v jejím sadě nabyla zde tvaru nádherně rozvinutého. Vznešená postava pěvkyně úplně vtěluje ideál pravého básníka. Jest skryt, dokud jsou lidé zabráni všedními starostmi denními. Ale hned se objevuje, kde se ozve z hrudi unavené vyšší touha. Obsah jeho zpívání jest pravda o bozích. Dojme, povznese a odchází. Jest hrdý, sám v sobě spokojený, pochval v »zlatých domech« nehledá. Ani by mu tam nerozuměli.

Zjevno jest, že se Zeyer žaponskou pěvkyní napřed zaujal zcela předmětně, ale pak do exotického jejího zjevu vpravil význam velké poesie vůbec, a na konec v tom všem nalezl povznesení i své vlastní. A rozumíme-li »zlatému domu« po česku, i jakési dostiučinění si tu sám zjednal.

Bohaté podrobnosti věcné shledal básník v Náprstkově museu a v knihovně. Tu nalezl zprávy jesuitských missionářů, z nichž některé měly zvláštní schopnost buditi zájem Zeyerův citový. O Ainech, o bozích Isanagi a Izanami a vůbec o celé kosmogonii, jak ji zpívá Óno-nokómač, jsou podrobné popisy v novějších knihách o Žaponsku, zvláště ruských.*)

---

*) Svatý František Xaverský měl Žaponce tak rád, že o nich říkal: „Toť rozkoš mého srdce!“ Charlevoix, Histoire du Japon. Grigorij de Vollan, Žaponsko, země a lid. Přel. J. Wagner. Pr. 1904.

11*

Ostatně měl Ossianův návrat v básníkově mysli ještě jinou družinu, sourodou; zvěstoval příchod velikých hrdin Fingalových, jichž dojmu se básník nemohl jinak nasytit, než spatřením jich na jevišti.

K tomu cíli zbudoval namáhavou prací čtyřaktovou tragedii Legenda z Erinu (Lumír 1885, I. vyd. 1886). Psal o tom namáhání přítelkyní (H) dne 25. března 1885:

»Chtěl jsem ještě v této saisoně zadat nové drama a pracoval jsem pilně, obzvláště když po ukončení jsem spokojen nebyl, první akt spálil a docela znova sepsal. Pak přišly zase nové pochybnosti, měnil jsem a měnil, ale teď je vše u konce a šťastně zadáno. Jestli šťastně dopadne, je otázka druhá.«

Jednající osoby jsou: Kormak, starý král irský, o němž mnoho vyprávějí keltické pověsti, jeho dcera, král Finn, přeslavný hrdina irský, jeho syn Ossian, vnuk Oskar, rek Dermat, Midak a druidský pěvec Dara. Děj jest v hlavním městě Taře a v dvorci Kerry.*)

Hlavně šlo o krále Finna, jenž požíval slávy skoro božské. Jak udělati z něho hrdinu dramatického? Byl to úkol velmi nesnadný. Příběhu, jenž by jádro dramatické podával, v bájích o něm hotového nebylo. Co měl básník po ruce? Báj o původu »blahočinné ruky« Finnovy. Měl to darem od jisté bo-

*) O tom všem jsou zprávy a poukazy v citovaných už spisech D'Arbois de Jubainvillových.

hyně. Živel zcela nedramatický. Dále pohádku o smutné princezně. O rytíři, jenž unesl královu dceru a v skrytu s ní žil. Konečně tradici o krevní mstě. To bylo jedině dramatické.

Starý král Kormak má veliké starosti o děti. Syn mu někde bloudí, dcera trpí němou zádumčivostí. Mimochodem vypráví druidskému pěvci pověst o Finnovi. Přijde Midak, člověk neznámý, žádat Kormaka o radu. Někdo mu před lety zabil otce. Má v podezření Finna. Kormak mu radí, aby se hleděl dopátrat nějakého znamení, po němž by vraha poznal. Přijdou poslové od krále Finna žádat za ruku Kormakovy dcery Granie. Kormak nic nenamítá. Poslové tedy odevzdají nevěstě od Finna darem zlatou hřivnu. Midak v ní poznává majetek svého otce. Jest tedy vrahem jeho král Finn. (Jednání I.)

Dojem patrně vázne a to nepřístupností osob. Není dáno ničím nahlédnouti do jejich nitra tak, aby nastal styk duší. Jedině Midak usiluje o zájem, ale jeho řeči o pomstě málo jímají, protože stav jeho duše a okolnosti jsou nesrozumitelny. Exposice Midakova se táhne po celém dramatě a chtěla býti známa v jednání hned prvním. Němý smutek Graniin je mezi sborem dívek na harfy hrajících effektní, ale poesie jeho by byla pravá, kdyby se znala jeho příčina. Opět schází kus exposice.

V druhém jednání se ukáže, že Grania

miluje rytíře Dermata a Finna starého že se hrozí. Sama přemluví Dermata, aby ji unesl. Midak nabídne milencům svůj dvorec Kerry (II.). Drama Midakovo je zatím odstaveno, aby mohlo vystoupiti drama milenců, Dermata a Granie. — Oblouzený král Finn najde stopu milenců a přepadne dvorec Kerry. Avšak tu se potká s Midakem, jenž vylíčí smrt otcovu a chce Finna zavražditi. Dermat slyší v úkrytu svém královo volání a přijde mu na pomoc. Vyjde na jevo, že Midakova otce nezabil Finn, ale otec Dermatův. A poněvadž je už mrtev, padá vina jeho na Dermata. Dermat vše uznává a nabízí náhradu a smír. Midak, zdá se, ji přijímá. (III.)

Jednání toto má mohutnou scénu Midakovu s Finnem. Ale na konec vyjde všecko na licho, neboť Finn není vinen. Všecko se sveze na nevinného Dermata. A vše se schyluje k smíru jaksi podivně. Je-li Finn nesmiřitelně únosem nevěsty uražen, proč Dermata nejímá? nezabíjí? Proč slibuje navštíviti ho na jeho hradě? A rovněž Midak. Finna se bál, čekal na lest. Ale proč se nevrhá na Dermata, je-li krevní msta jeho nutná? Od krále Kormaka si dal slíbit za otcovu hlavu výplatu, od Dermata též.

Na konec (jednání IV.) žádá od Dermata, aby se situace stala nesmiřitelnou, ženu jeho Granii, a když jí neobdrží, bodne ho znenadání. Na smrt raněný Dermat prosí krále Finna, aby ho mocí »blahotvorné ruky« své

uzdravil. Král však má radost, že jest zbaven soka, a neučiní tak. Dermat zemře a Granie se usmrtí.

Básník se často bránil proti »strojovým« předpisům a nechtěl, aby se mluvilo tak o požadavcích dramatických jako básnických. Kde je poesie v Legendě z Erinu a jaká? Jest předně poesie v jednotlivých místech, všude tam, kde se vypravuje. To je tedy poesie epická. Jest ve všeobecné chmurné náladě života odlehlého a zapadlého, poesie dávnověkosti; v půvabné idylle počátkem čtvrtého jednání. Poesie lidská jest jen při Dermatovi. Zapleten do všeho nevinně a tak i umírá. Rytířsky se ujal lásky Graniiny, rytířsky věrně se ujal krále; a příteli svému nabízí výplatu a smír. Umírá dvojí obětí: osudu a lásky. Kdyby byl královy dcery neunesl, přece mohl býti Midakem stejně zabit; avšak Midak ho usmrtí jen napolo, vraždu dokoná Finn. Legenda z Erinu volala po Finnově velikosti. Všichni jej odsuzují, syn i vnuk, čím má působiti na diváka? Velikost v hněvu je možná, ale zde jí není; Dermat vysvobodil Finna z nebezpečí smrti; jak se mu za to odměnil? V nebezpečí smrti jej mstivě opustil. Mohl jej uzdravit a pohánět čestně na soud pro únos Granie, on však nad jeho smrtí radostně jásá. Msta hrozná a veliká jest možná jen prostředky velikými, jako je to v Zpěvě o pomstě za Igora. Jen slabý se mstí prostředky hroznými a nízkými.

Zeyer se vždycky hlásil k velkým tragikům. Aischylos, jejž nad jiné ctil, ukázal v Oresteji, jak se nad krevní mstou národně tradiční vznáší krása vyšší, odpuštění a smíru. Sám Zeyer znal tu krásu. V Legendě z Erinu jí není, jen Kormak se k ní zná malomocnou touhou. Finnem se tedy měla zjeviti tvrdá, krutá krása hrůzné msty. Finnovou vášnivostí zobrazuje se vrchol věku, jenž dovedl spojiti rekovství s krvelačností.

Nad Finnem už se soumračilo a vyzývala se pomsta doby lidštější. »Legendu z Erinu« tedy třeba chápati za článek epopeje lidstva a nikoli za vrcholný obraz dokonalých řádů lidských. K těm pohlíží Finnův syn Ossian, jenž krvavou památku děje odkazuje otci, sám však jej odsuzuje.

* * *

Kde se vzal půvabný obrázek Rokoko (Lumír 1885, I. vyd. 1887) v této tak pohnutlivé době Zeyerově? Těžko určiti. Jednak mohla látka už dávno v mysli básníkově býti uchystána, jednak mohl si ji přinésti kdykoli z malých výletů na venkov. V dopise (K) ze dne 11. listop. 1884 poznamenal Zeyer krátce: »Také po venkově jsem brousil.« Kdyby bylo možno seznati obsah těchto básníkových výletů na český venkov, shledaly by se zajímavé důkazy toho, jak znamenitý smysl měl obdivovatel mýthických

reků pro realitu drobných lidí. Ostatně důkazů toho podává Zeyer dle možnosti v literatuře sám dosti. Z nich jest i Rokoko.

Líčí maloměstskou směšnou nadutost obmezených lidí proti umělcům jako Klicpera v Rohovínu Čtverrohém; bezpráví páchané přepjatou společností na duši nevinného dítěte, jež zaprodává starci z lakoty a ješitnosti; rozdíl skutečné vzdělanosti pravé aristokracie proti falešné vzdělanosti měšťáctva.

Povídka má dvě znamenité figurky: polodětskou Dorničku, rokokové stvořeníčko očí vyjevených jako její loutka, nevyjasněnou, ryzí duši pohádkovou, snivě poetickou, a poctivou starožitnou Judu, Moravanku, její chůvu, plnou pohádek a písní.

Obrázek ukazuje, jak je třeba chápati Zeyerův poměr k venkovu. Mluví-li pohrdlivě, dráždí ho právě venkovské nectnosti, které mu kazí požitek z prostoty lidu, jejž miloval. Choval v duši ideál českého lidu, a ten byl epický, ryzí a očištěný; proto jej skutečnost často odpuzovala. Dále je Rokoko příspěvkem k důkazům Zeyerovy schopnosti humoru.

K dojmům z italské cesty se hlásí báseň Aziz a Aziza (Lumír 1885). Básník v úvodě vyznává, že cizí pověst svým způsobem podává a že ji čerpal ze vzpomínek na Tunis.

Pěkná ta povídka veršovaná vysvětluje se sama sebou. Důležitější je, že vysvětluje

i svého autora a jeho poměr k milostným příběhům. Všude jej láká »věčné ženství«, ono ideální, jež jest schopno největší oběti.*)

* * *

Byla snad báseň ta dokončena za částečné pomoci dojmů v Cařihradě, neboť začala vycházeti v Lumíru v listopadu, a koncem máje a začátkem června byl Zeyer na výletě do Řecka a na Východ. »Obdržel jsem od Svatoboru 300 zl. na cestu do Cařihradu,« psal příteli K. »Až seženu ty ostatní, kolik třeba, pojedu koncem máje.« A v polovici června 1885 už oznamuje: »Včera jsem se vrátil z Cařihradu a Athen. Byla to cesta překrásná.« Ale byla příliš krátká a básníka málo nasytila. Toužilť tak dlouho už po cestě do Řecka.

»Sním stále o pobytu v Athénách,« psal 1. IV. 81 ze Simferopole přítelkyni (H). »Nevím, je-li to blízkost toho azurného, nikdy nespícího moře, které o břehy krymské bije, nebo fialkami vonící dech jara, ale zdá se mi, jakoby duše moje chtěla křídla rozevřít k dalekému letu. Láká mne to tam mezi ty háje a stráně a modré zálivy a drahokamům podobné ostrovy, které slyšely Aischyla zpívat,

*) V knihovně Zeyerově jest řada belletrie z Tunisu, na př. Paul Arène, Vingt jours en Tunisie, Paris 1884 a jiné novější, avšak sem více hledí Anecdotes arabes et musulmanes, Paris 1772.

na které kapal med z úst Platona a zářil úsměv Aspasie a Heleny. Stane se sen můj někdy skutečností?«

V literatuře se dojmy té cesty dlouho neobjevují. Pohled na Zeyerovy spisy r. 1886 až 1887 vypadá, jakoby býval spíše na Litvě. Ale i tam byl jenom v touze, jen že ta touha vydala překrásné květy. Všecek udiven stane čtenář Zeyerův před literaturou r. 1887, plnou překrásných ohlasů litevské poesie. Nejen udiven, ale i rozradostněn jemným citem a hlubokým porozuměním. Jakoby se byla před básníkem znenadání otevřela studánka v lese dávno hledaná, čistý, osvěžující zdroj poutníku unavenému. Co se stalo? Kde se ty ohlasy najednou tu vzaly? Nikde stopy po vysvětlení. Básníkovi to nestálo za zmínku ani přátelům ani přítelkyním. V letech 1880 až 1890 kupoval Zeyer množství národní poesie rozličné, zvláště slovanské,*) cítil tedy onen čas jakési příznivé nálady v sobě k studiu toho druhu. Snad při tom vzbuzen v něm i zájem o poesii litevskou.

V české literatuře byl ten zájem už od počátku XIX. století. R. 1827 vyšly Čelakovského Národní písně litevské dle sbírky dra L. J. Rhesy. R. 1865 budil o ně zájem ukázkami dr. J. Gebauer v Grégrových Literárních listech, r. 1873 v Lumíru J. Ježek, r. 1875

*) Na př. Knigu bylin (1880), ruský překlad Kalevaly (1881), různé zkazky Konbarakiho, Korolenkovy, Sacharovovy, pověsti jihoslovanské atd.

tamže dr. Geitler, jenž i chystal sbírku do Sborníku svět. poesie.

Že litevská píseň a pověst Zeyera hluboce uchvátila, byl výjev zcela přirozený a nutný, neboť v ní nalezl mnoho z oněch živlů, jimiž vlastní jeho obraznost nejraději žila: kosmickou báj, rozkošnou prostoduchost názoru a hluboké vztahy mezi životem lidským a přírodním. Píseň litevská zná ještě boha hromovládce Perkunasa, jenž pilně spravuje, kde se co na nebi neb na světě nedobře děje: rozbije měsíček, že se toulá, a krutým trestem stihá i bohy a bohyně za neslušné podniky. O tom zazpíval Zeyer překrásnou litevskou pověst Jurata (Osvěta 1887) o nešťastné lásce rybákově a mořské panny. Něžným obrazem kosmickým začíná píseň Jaro (Květy 1889): »Ženilo se slunce s lunou, s nebes dcerou jedinou«, věrného rázu litevského. Téhož rázu je chmurné drama kosmické Červánky (tamže).

Hlubokými vztahy tajuplného života a dokonalým uměním formy vynikají nad jiné ballady Nad omšenou střechou, U hluboké řeky (Květy 1889) a V staré Litvě (tamže). Tato balladická idylla o sobě jest s to, aby dokázala zvláštní dar Zeyerův pronikati básnickým citem obrazným v hlubiny ducha národního pomocí bájí. Jest zde malá bájeslovná studie, silná studie náladová a velmi umělá komposice zobrazující tajemný vztah mezi osudem a člověkem. Jest tu ve

světnici osamělé chyše dumavá pramát a smavá vnučka. Noční hrůza mátoh, přísné tahy osudu a přízraky pohanství, toť svět pramáteřin; svatba, jaro a radost — svět dívčin. Nálada ztemnělého kouta příšerné báby, zvěstující děje starých bohů, byla Zeyerem vypůjčena z dětských dojmů. »V staré Litvě« není pouhý ohlas, nýbrž původní tvoření.

Než i něžné písně milostné, pouze ohlasové, výborně uměl Zeyer opatřiti živým ruchem představ v duchu litevském. Srovnejme na př. Litevskou píseň (Památník Heydukovi 1887) s litevskými originály v českém znění ve sbírce Čelakovského.*)

Vroucí přilnutí Zeyrovo k písním litevským bylo vděčně splaceno; styk s bohatou

---

*) Národní písně litevské (Sebr. sp. II.) čís. 34, 33, 40 a 49.

Zeyer:

Stojí lípa, pod ní pramen
jasnou šíří zář,
dcery slunce při úsvitě
myjou si tam tvář.

Přišla dívka smutná, sivá,
k vodě usedla,
žalujíc, své krásné oči
k stromu pozvedla:

„Lípo milá, sluncem jasná,
kéž tvůj tmavý kmen
v otce mého promění se,
jenž spí věčný sen.

Litevské písně:

č. 40.

Stojí na vršku
Zelená lípka,
Pod ní můj nocleh bude.

č. 49.

Na vršku jíva,
Pod jívou studánka;
Šla jsem pro vodičku,
Našla jsem matičku.

č. 34.

Proměň, zelený se doubku,
V milého mi otce!

jejich duší a formou vštípil básníkovi znamenitou sílu lyrického výrazu, když ho potřeboval brzy potom v tísni bolu vlastního.*)

Nejznamenitější památkou básnických styků českolitevských jest u Zeyera historická veršovaná povídka Olgerd Gejštor (Lumír 1886). Historie vzniku tohoto díla podává dokonalý typ Zeyerova tvoření uměleckého a náleží k nejdůležitějším výjevům jeho života.

Vznikání začalo už v době libocké někdy kolem r. 1880, když byla obora ve Hvězdě oblíbeným jevištěm básníkových snů bohatýrských. Tam si, praví sám v básnickém úvodě tklivě dojemném, jenž jest sám o sobě ryzí básní životopisnou, vyšel kdysi v chmurný den podzimní s knihou. Byl to svazek Bandellových novel**) a v jedné z nich nalezl

---

„Lípo milá s hvězdným květem,
větve zelené
kéž se mění v bílé ruce
matky milené.

„Lípo milá, pak by snivý
šelest listů tvých
proměnil se v šepotání
slov, ach, nejsladších!"

t.

Změňte se, vy svíží větve,
V bílé jeho ruce,
Proměň zelené se listí
V laskavá slovíčka.

*) Všecky tyto písně na motivy litevské a jiné, jakož i lyriku osobní z r. 1889 obsahují ve vydání Unie „Nové básně" r. 1907, sbírka velikého významu pro pochopení Zeyerova zjevu.

**) Matteo Bandello, italský nejlepší novellista XVI. století. „Novelle" vyšly r. 1554 v Lucce, r. 1740 v Londýně ve 4 svazcích, r. 1791—93 v 9 svazcích

galantní historku o mladém dvořanu, blouznivém ctiteli královny české Anny Jagajlovny, avšak tajném, kterak byl přinucen tajemství své vyznati, za to očerněn, avšak vznešenou milostí královskou nad zahanbeného pomlouvače povýšen.

Básníka zaujalo především jméno české královny a blahá vzpomínka na její mateřskou dobrotu a ideální ženský vzor. Zeyer byl z básníků, kteří slyší hovor věcí a jejich prosby o dar života v umělecké formě. S příběhem, jak jej v oboře četl, vstupovala do duše jeho hudba starých stromů a teskná nálada podzimu, která mu vždy na pamět uváděla bělohorský smutek národní. Především tedy přenesl děj do Prahy v místa, která dobře sám znal, vybavil si nádheru královského vjezdu, skvostnou oratoř vladislavskou u sv. Víta a procházky kolem letohrádku. Tajným ctitelem blouznivým učinil chudého rytíře, jemuž domov určil v dumavé Litvě a pražskou jeho »hospodu« na Novém Městě v domě s pustou zahradou, kde staré lindy šuměly, čili tedy v rodném domě svém, »v bílém domě v staré zahradě«. Duše tohoto snivého »seveřana« (za pobytu v Italii zval se »seveřanem« Zeyer sám), jenž byl

(toto právě vydání měl Zeyer) atd. V novellách těch jest uloženo lecos zajímavého i pro literaturu českou. Najde se v nich na př. vypravování o českém šlechtici s kouzelným obrazem, látka, která se dostala až do Anglie.

mužný jak bohatýr a jako dívka něžný, jenž bydlel v starém dvorci s matkou vroucně milovanou uprostřed bájivého ovzduší minulosti, v stálé touze po dálném světě slávy a činů, jenž Čechy miloval a zděděnou památku na hrdější původ dědův ctil atd., duše tohoto jemného šlechtice ideálních tužeb byla vlastní duše Zeyerova.

»Útulný domov Gejštorů« v Litvě má zevnějšek přiměřeně stilisovaný (dvůr slamou krytý, nízký, dřevěný, na mýtině lesní) dle modelů, jakých viděl na českém venkově hojnost, a život uvnitř je obdoba života v »bílém domě«, když ještě chůva žila.

Ona pramát v litevském ohlase »V staré Litvě« je částečně matka sama, více však asi chůva. A smavá vnučka, jíž pramát vypravuje staré báje, jest zde Olgerd (= Zeyer). Obsah bájí jest v skladbě »V staré Litvě« vypracován podrobně. Další obsah vyprávění Olgerdovy matky vyjádřil Zeyer písněmi na př. o staré lípě, o dceruškách slunečních atd. Olgerd touží po dalekém světě, ale matka jeho naříká, že zatím steskem zhyne, vše tak skoro doslova, jak vypráví Zeyerův životopis.

Proč musel Olgerd napřed do boje za vlast a raněn se vrátit, jaký toho význam a cíl, není zcela jasno. Snad i to je ohlas životopisný básníkovy výpravy do Vídně?*)

*) V románě o Plojharovi jde zkusit, jak by byl básníkem-hrdinou, a jest těžce raněn. Snad to souvisí.

Tento životní základ postavy Olgerdovy poskytl celé básni zdroj teplé krve a přirozeného ruchu duševního. Bylo to právě darem básnického nadání Zeyerova, že nyní, když měl celou hlavní postavu v moci a stručný obrys situace hlavní daný, že dovedl z citů hlavní osoby rozvinouti celou další část básně. Byly to city úchvatného unesení obdivu a blouznivé úcty k světlému ideálu dobrotivé královny, k »svaté velebě dokonalých žen«, city básníka, jenž se uměl vžíti do vzletu duší starých truvérů a nejšlechetnějšího květu rytířství.

Olgerd Gejštor je vtělená Zeyerova pravda. Přichází do královské Prahy s hlavou plnou snů o její slávě a velikosti jako plachý »cizinec« z daleké samoty, vidí parádní lesk slavnostních dějů, ale vidí také, že osoby té historické Prahy už pozbyly velikosti, vidí jejich všední shon a ješitnou okázalost, a už se mu v tom zklamání stýská. Smuten chodí po hlučných ulicích a už přemýšlí o útěku pryč z té Prahy a z Čech. Všecko věrná obdoba Zeyerových zkušeností.

Scházel jen model ještě krále a královny. Žádoucí živý vzor královny milostné uviděl brzy, a to v Italii (1884), když v Římě potkal Margaritu Savojskou, »tu zbožňovanou Vlachů královnu«. V bytosti její uhodl sladkou skutečnost Anny Jagailovny.*)

*) Herites uvádí, kterak Zeyer rád vypravoval, jak denně navštěvoval Teatro del Valle v Římě, aby

Touto znamenitou okolností se vysvětluje vroucí vzlet Gejštorových výstupů úplně, a původ nebesky mystického závěru básně lze vytušiti citem. Kde vzal krále, básník nepraví, ale zobrazil jej účinně sympaticky a v duchu básně. Do Prahy sice vjíždí s tváří přísně mrazivou a neslibnou, ale chová se stále jako pravý grand španělský a vzorný kavalír.

Stran temných barev českých pánů možno poukázati jen na Bartošovu Kroniku pražskou; tam našel Zeyer charakteristiku pana Lva a zprávy o panstvu takové, že se mohl odvážiti i stinného zjevu pana »Petra Jošta«.

V uspořádání dějů historických a výpravě slavností lze viděti snad jakýsi vliv umění W. Scotta, jehož byl Zeyer velikým ctitelem.

»Olgerd Gejštor« je báseň slavná; idea její jest ryze básnická, vtělení živě pravdivé, historický tvar skvěle barvitý. Duše vroucí mužné touhy (novočeské) se přišla poklonit skonávajícímu slunci české slávy, v jejíž gloriole se vznáší spanilý vzor rytíře a ženy, poslední české dědičky a královny, jež byla, a posledního rytíře, jejž půjčila básníkova obraznost.

* * *

---

královnu viděl z dálky, a na Monte Pincio, aby ji mohl pozdravovat zblízka. (Vodňanské vzpomínky str. 88.)

Mysl Zeyerova nořila se při tvoření Olgerda Gejštora v citové roztklivění české, slavné i smutné, v rozjímání o tragice osudu národního, vězící jakoby v krvi nějakým dávným prokletím. Láska básníkova, opírajíc se o nadšení pocházející z pohledu na podivuhodné obrození české, nechce se poddati strachu o budoucnost, tvoří si bájné důvody přesvědčení, že jest národ dědic země své pravý a posvěcený, jehož žádná moc světa už z práva toho nevypudí, ježto jest obětmi nesčíslných duchů šlechetných vykoupeno. A že jest národ tak podivuhodně sám tvůrcem svého obrození, to znamená, že jest stará kletba už přemožena a sňata.

Kde vzíti formu, aby se tyto vroucí city a hluboké úvahy daly názorně vtěliti? Forma taková už dávno bloudila v mysli básníkově, ale nechtělo se jí do vtělení právě proto, že neměla těch citových podnětů a krásné ideje o vykoupení z kletby pomocí ideální, obětavé ženy. Národ český jest jako rod Potockých v povídce Světlé v dávné minulosti stížen kletbou; jest to kletba nesváru a bratrovraždy. Ale utrpením a obětmi se kletba zažehnává. K tomu jsou hlavně povolány ženy.

Tento názor, v němž jest idea básnická už sama dána, vyjádřiti, k tomu si Zeyer zavolal starou pověst o Čechově příchodu. Básnické jeho povaze tak praepické bylo přirozeno, že se mu tato látka už dávno hlásila. A to takto: Hovor s Vrchlickým a

12*

dojem divoké Šárky vzbudil touhu po básni o Ctiradu; ovzduší Ctiradovo vedlo k cyklu o Vyšehradě. Báj o Libuši byla sama v mysli básníkově tak obetkána tlumy bájí dalších, že jim zvolená forma ani nestačila, nýbrž praskala na několika místech. Na příklad výstup Domaslavův ve zpěvu »Libuša« je přecpán pověstmi, a existence jejich tam často nemá ani důvodu. Domaslav se tak rozhovořil, že se stěží vypletl ze všeho, čím básník paměť jeho obtížil.

Byl to básník sám, jejž velká tíseň starých pověstí nutila, aby si obšírnou tou řadou zkazek ulehčil. Ale neulehčil, než jen na čas. Domaslav vypravuje mezi jiným též o Čechovi a Lechovi, kterak »kraj nový hledali pro děti své a jejich potomky«. Zkazka ta se připletla tehdy velmi nevhod a nenabyla významu. Chtěla místo zvláštní se zvláštním svým světem.

Kde vzíti tvary toho světa, o to bylo u Zeyera brzo postaráno. Dávaje se vésti vědou o pravěku země české,*) shledal tu několik vrstev. Nejstarší obyvatelstvo byl nějaký lid slovanský; pak přitáhli Keltové, t. Bojové vedeni Sigovesem a podmanili slovanský lid; na Boje vtrhli Markomani a po těch teprve přišli Čechové. Básník si představoval, že keltická kultura nemohla zmizeti bez účinu; a jako zůstaly v zemi v hro-

*) J. E. Vocel, Pravěk země české. Pr. 1868.

bech četné památky její hmotné, tak zůstaly v duši národa českého památky její nehmotné, sledy keltického názoru na svět. Básník si připomíná koníkářovu zprávu o Krokovi na Budči, jeho tajůplné obřady, připomíná si pověst o tajných vědách jeho tří dcer, a má tušení, že to vše asi souviselo s poděděnou tradicí keltickou. Co kdo rád má, v to také rád věří, a tak Zeyer s radostí za pravdu přijal, že stará nauka druidská o bozích a přírodě, o životě netělesném, nauka esoterická, přešla dědictvím na nejlepší lidi českého národa. Krok a jeho dcery byli zasvěcenci oné staré nauky. Tomu lid nerozuměl ani kronikáři, tudíž pověst pravdu vytrousila.

S historií dokumentární se básník nepře ani neradí; jemu je právě vítanější báj. Ale toho přesvědčení si hájí, že pomocí báje často vidí lépe a dále, nežli věda.*)

I jiné ještě podněty přistoupily, nežli báseň vznikla. Básníka hrůzně dojímaly politické sváry v Čechách, v nichž se nešetří ani cti ani existence, sváry nebratrské, pravá národní kletba. I dral se básníkovi z hrudi výkřik, jako Kollárovi kdysi, ale když mu hledal slovo, nalezl bájný obraz dvou bratří smrtelnou zbraní do sebe bušících. Politický

*) O otázce Bojů a Markomanů v Čechách viz dra. L. Niederle, Lidstvo v době předhistorické. Pr. 1893. Str. 543, 546, 570. Tam také všecka literatura toho předmětu.

předmět sporu se nehodil, ale hodila se žena, démon.

Nejvděčnější podnět k básni měl Zeyer v úchvatných dojmech, jimiž naň působily české krajiny, modré brdy, řeky, háje a lesy. Lesy byly druhým domovem jeho duše, v nich se mu nejkrásněji rozvíjely bájné sny, a když po lesích kolem Želče, Hrádku a zvláště u Peruce bloudil, byl sám sobě jako snů těch bohatýrem. A když na Roudnicku osamělou kupu bájného Řípu vídal, vždy znova vzpomínal na houfce Čechů putujících k němu hlubinami pralesů, až rozvroucněn, v posvátné samotě, kde ho nepopouzely zjevy skutečnosti, uvědomil si vzpomínkou na olšanský sen celou do hrobů propadlou českou minulost a pocítil touhu ozvati se hlasům dávna a zazpívati svou píseň české lásky.

Tak začal z množství těch podnětů Čechův příchod (Lumír 1886).

Ó země ty česká,
ó země ty svatá veliké slávy . . .

Věříme, že rád zpytoval taje popelnic, že mu bylo studium starožitností badatelskou rozkoší, ale i to je nepochybnou pravdou, že v nich bylo světla pro báseň málo, nejvíce že musel pomáhati vlastní obrazností. »Čechův příchod« je báseň, kde se ukázala názorně Zeyerova síla vynalézavosti.

Už Markomané opustili české území, z lidu bojského jimi pobitého zbyl jen po-

tomek rodu knížecího Ildána se svou dcerou Etneou, když se k obydlí jejich širými lesy zatoulal cizí muž. Byl to vůdce lidu slovanského Čech a přicházel s bratrem Lechem hledat nové vlasti. Bylo věštbou ohlášeno, že přijdou, a Ildána je srdečně uvítá a pohostí. Rod jeho se vlivem podrobeného lidu slovanského poslovanil, ale podání druidské zachoval. Právě i chůva a služka jejich je slovanského původu. (I.) Na večer při ohni vypravuje Čech příběhy svého rodu. V Tatransku byl keltický kupec, jenž pojal za ženu Markomanku a měl dceru Labáru. Ta se vypravila na západ do země své matky (Bojohemum), byla přepadena loupežníky, ale zachráněna kovářem mečů Bohomyslem. Ten se s ní vrátil k Tatrám a vystavěl hrad Psáry. Za ním se přistěhoval bratr Kolan a vystavěl Krapinu. Pro lásku Labářinu se bratři bili a Kolan zabit. Labára z pomsty usmrtila Bohomysla a celý rod proklela. Kletba působila hrozně, celé plémě hynulo bratrovraždami. Tu povstala věštka z národa, sestra bratří ubitých Charpa, a vyvedla jej na západ. Vůdcové, Čech a Lech, doufají, že tím bude svár pochován a nastane nový život. (II). Ildána shledal, že se věštba splnila, a odevzdal vládu v zemi Čechovi i berlu Sigovesovu. Lech si zamiloval Etneu a požádal o její ruku. Etnea však se zatím zaslíbila Čechovi a odevzdala mu Sigovesovu zbroj. (III). Lech, když to zvěděl, vypukl v hněv a starý

svár povstal znova. Charpa to vidouc proklela Etneu. Etnea poznala, že se na ní žádá od matky země oběť, lidská krev na smíření. Aby kletbu s rodu Čechova sňala, sama se usmrtila. Lech odešel na východ do Polska. (IV).

Zpěv I. líčí poměry historické, II. původ Čechů a příčinu kletby, III. a IV. drama Etneino. Věštka Charpa podává v II. zpěvu přehled kosmogonického vývoje české země, Etnea v III. zpěvu přehled druidské nauky. Tu je také vysvětlení vznešeného smyslu její oběti. Není ženou obyčejnou. Jest dcerou světla; milujíc Čecha chce, aby byl povznesen a ona s ním mohla býti účastna života věčného. Proto dává krev svou matce zemi, roditelce temných vášní, aby Čecha z moci její vysvobodila.

Hluboký symbol: tak má plémě české se země, na niž povaleno trpí a snáší, se povznésti k životu vyššímu, duševnějšímu, k životu boje, a tím si dobývati ještě vyšší budoucnosti. Vždyť duch český není původu temného, nýbrž sám jest syn světla, světlo pil, kdykoli v čistém stavu žil, a oheň svatého nadšení jest jeho omlazující zdroj.

Jiný symbol: Čech posílá poselstvo k čeledím slovanským s pozdravem: »My rozptýleni, slabi, trpěli vždy, nám cizí vůle panovala, spojme se v jednu velikou obec. Jsme osamělým ostrovem v moři cizím, seřaďme se v lásce a tu půdu střezme svatou! U průsmyku na stráži mužně stůjme!« atd. Kdo

tu neslyší vyznání nejlepší slovanské politiky? »Čechův příchod« a Čechova »Slavie« jsou dvě formy jedné a téže duše.

Výstroj básně je bohatý a zřízený věrně dle praehistorických nálezů. Na př. v lesích není pro dekoraci jen zubr, ale i los. »Los za Caesara pobíhal ještě v lesích hercynských« čte se u Niederla str. 32. Slované vystavěli vesnice, Němci hrady, Bojové města. Dům Ildánův je kulatý, na sloupech, s otvorem ve střeše; zbraň, zbroj, náčiní, Etnein druidský háv, vše lze shledati doloženo v pramenech a ve sbírkách starožitností. Slavné kupectví a umění mečířské též (Niederle str. 543.). Všechen děj je protkán věštbami, čarami, pověrečnými obřady pravých podrobností, na př. čarování pomocí koně. Jméno Ildána je snad kelticky přizpůsobené Hájkovo Haldan; Etnéa je jméno kelticky bájeslovné, tak i Hu a Korydvén.*)

»Čechův příchod« není tedy jen báseň neobyčejně snivá, ale i vroucně česká a poučná.**)

* * *

---

*) André Pezzani, Les bardes druidiques. Paris 1865. De Jubainville l. c.

**) A není bez příbuzenstva domácího.

„Za těmi řekami, za tekoucími,
za modrými vrchy, za strmícími,
tam ve starém domě . . .“

To je Čelakovského ohlas ruský. „Ó hluboká mohylo, vydej nám stíny!“ to je volání Jos. V. Friče

»Čechův příchod« jest dějovým obsahem vlastně doplněk »Vyšehradu«. Tím jest vlastně i L i b u š i n h n ě v (Lumír 1886, I. vyd. 1887), bohatýrská komedie o třech jednáních. Původcem jejím jest opět bájné snění na lesní samotě. Psal o tom přítelkyni (H.) 7. srpna 1886: »Rozmrzen a churav utekl jsem z Prahy do lesů do Táborska, kde jsem až do předvčerejška žil. Jako pravý poustevník, neboť jsem bydlel fakticky v lese v osamělé fořtovně. Byl jsem tam velmi šťastný. Les mi byl takovou potřebou, že bych se byl snad seriosně roznemohl, kdybych tam nebyl zajel, a ta krásná Lužnice, řeka, v které jsem se denně koupal, tak mě posilnila, že doufám, že budu celou zimu zdráv.

Byl jsem tak klidným, tak krásně se to tam snilo v té samotě. Napsal jsem tam kostru divadla, něco z našeho mýthu, snad se Ti to bude líbiti.«

Intimní náladová scéna na Budči jest začátkem. Niva vypravuje, ženy předou, jen Libuše sní. Niva ji upozorňuje, že zahálí, Libuše se hájí právem volné ženy. Krok přijde a oznamuje, že zpytoval vůli boží; zvěděl, že je nutno Budeč opustit. V noci se uspořádá v zahradách věštecká slavnost, aby

---

v Ladě Niole. „Žena přinesla vaší rodině kletbu, žena tu kletbu sejme!“ to je Karolina Světlá. Lovce v širých lesích líčit záliba Vrchlického; volání k Slovanům o svornost — Kollár a Čech. „Láska Čechova“ bylo thema už Chmelenského atd.

se nalezl smysl temné věštby. (I.) V noční slavnosti se ukáže, že Zvratka, žena pošetilého Lapaka, miluje Truta a chce ho kouzelným květem k sobě připoutati. Libuše uhodne její záměr a zmaří ho. Trut miluje Libuši, ale ona způsobí, aby si zamiloval Tetku. Kaša miluje Bivoje. Všecko jako ve Snu noci svatojanské, lásky a kouzla moc. Hlavní výstup má Libuše s Přemyslem (II.). Při nočních hodech se všecky milostné párky sdruží, jen Zvratka s Lapakem jsou odmítáni. Ctižádostivý hlupák Lapak, ženou podněcovaný, se chce zmocniti stolce vladařského a nástupnictví po Krokovi pomocí prstenu a slibu, jejž mu Krok kdysi dal. Už i sedá na stolec, aby se prohlásil vladařem, a žena jeho jde, aby zasedla vedle něho. Tu uchvátí Libuši svatý hněv a přinutí ustrašeného Lapaka, aby se záměru pošetilého vzdal. Nástupkyní se stane sama a vyvolí Přemysla za chotě. Hra končí nádherně smyšlenou scénou, kterak v záři vycházejícího slunce Libuše na bílém koni přijíždí a Přemysl koně vede; skvělý průvod za nimi. »Jak pohádka vše končí, vše jak sen!« volá Krok na konec.

Scéna ta má dobrý smysl; značí se tím apotheosa Libuše, zlaté slávy první doby české, hra myšlená pro velikou slavnost národní, asi jakou je Libuše Smetanova a Wenzigova.

Ale tíže přístupný jest obsah ostatní. Vůdčí slova jsou: Knížecí stolec český, pra-

otcem Čechem postavený, jest pod ochranou bohů; kdyby naň sedl soudce nehodný a křivý, zkameněl by za trest. Toho nedbají lidé sobecky ctižádostiví a v š e l i j a k ý m i p ř í h o d a m i z m o c n i v š e s e n á r o k ů n a s t o l e c t e n p o s v á t n ý, když Krok (zástupce národa) v slabé chvíli neopatrný závazek dal, chtějí se stolce toho zákony dávati, aby si tím právo pojistili. Ale proti takovému nástupnictví zvedá se svatý hněv národního genia a hájí ho proti nehodným vetřelcům.

Jako v celém Vyšehradě, i zde je mimo to v pozadí báj. Libuše, slunce (dí Krok významně: »Ó Libušo, mé slunce!«) bojuje s duchy temnoty; slunce české slávy zapuzuje zlobu a potupu od stolce českého. Libušin hněv je bouře, hrom zaduní, a mrak pošmurný (Lápak) je zahnán; vyjde slunce, nastane jasný den. Celá řeč Nivina podává ten výklad na konec; to byl básníkův návod obecenstvu, jak má chápati jeho hru.

Bylo to ovšem marno, a to nikoli pouze vinou obecenstva, neboť bylo překvapeno a zmateno, nejvíce záhadnou a těžkou věštbou a Lapakem, figurou zcela neznámého zjevu, jména i smyslu.

Slabý úspěch hry Zeyera mrzel. Psal o tom (1. 2. 87) přítelkyni H.: »Jsem rád, že jsi zde nebyla při Libušině hněvu. Obecenstvo bylo chladné jako led, referenti v novinách se kroutí, mluví pořád o stanovisku

atd. Bože, je to tak jednoduché s tím stanoviskem: Stojím na stanovisku pravých poetů a obecenstvo a kritikáři na stanovisku banálnosti.«

R. 1897 psal z Vodňan (V.): »Ve Vaší studii zmiňujete se, že Vám při Libušině hněvu na mysl přichází hudební drama Wagnerovo. To se mi zdá velmi správné pozorování. Myslím totiž, jako Nibelungy jsou to nejvlastnější, co Germani mají, je Libuše a její cyklus to nejčeštější, co my máme. Nic není národu tak vlastní, jako jeho mythologie. Procházít na dlouho duší básníků, až se vykrystalisuje úplně. S Nibelungy se už stalo, s Libuší se někdy stane též. U Němců to byl epos a konečně hudební cyklus, co bude u nás, ještě se neví. Můj sen byl jen, abych v té dlouhé řadě také něčím byl. „Libušin hněv" měl býti začátek cyklu dramat té „české tragedie", ale když ani herci ani obecenstvo ani kritika*) v nejmenším neporozuměli „hněvu", byl jsem zaražen a disgustován. Myslil jsem na trilogii, měl jsem vše na podkladě symbolismu lidského a národního významu vybudováno v mysli.«

Z toho vychází na jevo, že se nesmí Šárka (Česká Thalie I. 1887) pokládati za jakési libretto, ježto zde Zeyer postoupil o krok blíže k hledané formě dramatického tvoření.

*) Jen Jos. V. Sládek hájil Zeyerova dramatu v Lumíru.

Hudba mu byla nezbytnou součástí díla, bylo to »hudbodramatem« už myšleno.*)

Ale s porozuměním jsou při »Šárce« obtíže jako při Libušině hněvu, protože je na symbolický základ málo pamatováno. Co značí hrobka Libušina? Proč potřebuje Ctirad Trutovy zbroje? Proč je ta zbroj ukryta v hrobce Libušině? Kterak se stane, že do hradu a do hrobky vniknou dívky, když přece Ctirad chce býti jejím bdělým strážcem? atd. Kdo nezná smyslu báji, jak byl uveden při Vyšehradě, nevyjde z podivu nad tím vším, co se představuje. Proč chce Šárka vzíti Libuši korunu? proč mu dává ony podivné náramky na ruce? Všecko má, jak se ukázalo, bájeslovný význam, bez jehož uvědomění není účin dosti bezpečný. Uvědomění to není na újmu působení tónů ryze lidských, když na př. Ctirad nad míru dojemně zpívá: »Ó Šárko, žel mi svitu denního.«

* * *

Více jen jako mimochodem, pro ryzí rozkoš duše, utíkal se Zeyer, unaven obtíž-

*) Pěkně o tom rozpráví dr. Zdeněk Nejedlý ve spise „Zdenko Fibich". V Praze 1901, str. 155: „Máme básníka, jenž zasluhuje plně názvu slovesného melodramatika. Jest to Julius Zeyer. Přišel k melodramatu z činohry. Vidíme, že melodram je dílo specificky české, je to vrchol všeho, co dosud naše umění přineslo cizině," atd.

nými skladbami bájeslovnými, k středověkým románkům milostným. V Tunisu, patře na královský palác, vzpomněl si na starofrancouzský příběh, jehož nešťastnými, osudem stále odlučovanými obětmi byli milenci »Aucasin a Nicoletta«. Básník si zapsal příběh prosou jako povídku do zásob budoucnosti a zpracoval ji v dobré chvíli pod titulem Zvěst lásky z Provence (Lumír 1887).

Příjemně sladkou náladu chvíle označil líbezným veršem: »O věrné lásce zpívat se mi chce.« — »A tak tu píseň nyní podávám, jak z mého přemýšlení vyšla mi.« Tím označeno zcela jasně prosté stanovisko reprodukční, jaké zaujímala řada jeho epických mistrů středověkých. Látka v staré formě zavadla a hlásila se u moderního pěvce o novou úpravu. Té se jí Zeyerem dostalo. Výkladu básni není třeba.

R. 1587 vyšla ve Frankfurtě sbírka románků takových s titulem »Das Buch der Liebe«. Zeyer měl epickým pudem smysl pro takové sbírky a proto uspořádal sám podobnou a dal jí též podobný titul: Z letopisů lásky. Vyšly jí čtyři svazky. V prvním (r. 1889) obsaženy básně »Aziz a Aziza« a »Olgerd Gejštor«, v druhém (týž rok) »Zvěst lásky z Provence« a »Ghismonda«. Ghismonda, vlastně »Quiscard a Ghismonda« jest dojemná truchlohra lásky, v jakých si skvělá společnost renaissanční doby italské vedle

laškovných novell časem také polibovati uměla.*)

V příběhu o Aucasinovi a Nicolettě vystupují rytíř Florus z Valdoru a hrabě Garin, kteří jsou episodicky zapleteni do Románu o čtyřech synech Ajmonových. Tím se octnul Zeyer v kouzelných osidlech velikého cyklu o Karlovcích.

Nepojal najednou plánu celého cyklu, nýbrž přiblížil se k němu epickým rozvojem látky v obrazivosti. Jako od Ctirada přešel k dívčí vojně a dívčí vojnou k celému Vyšehradu, tak při Karlovcích počal Rolandem a od něho postupoval k plánu Karolinské epopeje.

Že začal Rolandem, má příčinu jasnou. R. 1878 pořízen definitivní text Písně o Rolandu srovnáním nalezených rukopisů a dávný obdiv, jejž bohatýrská báseň ta vždy vzbuzovala, vzmohl se znova po všem vzdělaném světě. Zeyer poznal» La Chanson de Roland«**) bezpochyby už za pobytu v Paříži. Bylo nezbytno, že si báseň tu zamiloval i jako básník-hrdina, i jako romantik lnoucí láskou k dávné velikosti lidské, i jako syn českého

*) Jest čerpána z Boccaccia. Básník jej četl za pobytu v Italii v údolí řeky Arnu, a krása krajiny, italského nebe a dojem města Paestum, kde Ghismonda žila, vnukly mu myšlenku zpracovati tu látku. Viz úvod básně.

**) V katalogu Zeyerově jsem jí nenalezl. Nejnovější vydání učinil M. Michel, La Chanson de Roland et la littérature chevaleresque. Paris 1906.

národa, kdysi také bohatýrského, ale v přítomnosti jen krotce holubičího.

Na podnět k zpracování však bylo čekati. Bylo jich více, těch podnětů, a jsou velmi zajímavy. Předně uzřel Zeyer Rolanda mezi světci vytesaného na portálu Veronské katedrály v Italii. Pak viděl polní krajinu se západem slunce takové nálady, že v něm vzbudila svým rázem živou představu scenerie oné staré básně. To byly podněty vyznačující ducha ryze uměleckého. Děj ho sice zaujme, ale k tvoření ještě nedojde; až teprve když má základ ze skutečnosti daný, přejde k činu.

Konečně přistoupilo i vědomí, že koná věc dobrou a potřebnou, když zprostředkuje styk mezi dušemi českými a vzorem slavného bohatýrství, jímž se okouzlovali už staří Čechové dle svědectví Dalemilova. *)

Úkol takového zprostředkování vlastně koná literatura překladová, ale dle názoru Zeyerova ne zcela dobře.

Staré originály mají ledacos, co vadí novověkému duchu a vkusu. Vady ty má

*) Historickým základem „Písně o Rolandu" byla událost asi z r. 778. Eginhard vypravuje, že přišlo ze Saragossy do Paderbornu k císaři Karlovi Velikému poselství žádat o pomoc proti maurskému Abderrahmanovi. Karel vytáhl do Španěl, ale brzy se opět vrátil a tu vojsko jeho při přechodu přes Pyreneje utrpělo od Basků značnou ztrátu, při níž zhynul i Hruodlandus. Prostou tuto pověst poesie epická svým způsobem okrášlila a vytvořila z ní věrný obraz

zprostředkovatel odstraniti přiměřeným pabásněním, při čemž se místa zkrátí a naopak jiná šíře vylíčí. Přesné překlady jsou pro užší kruhy, pro službu národní se nehodí. Tak si upravili Francouzi volnou formou na př. Homera.*)

Zeyer v předmluvě k Rolandu sám praví, že původní skladbu místy parafrasoval. Ježto jest u Zeyera takových prací více, budiž tu podán zevrubnější obraz poměru mezi skladbou původní a Zeyerovým zpracováním, aby se příkladem osvětlil celý ten druh.**)

Původní píseň začíná:

Karel král, náš velký panovník,
celých sedm let byl v Hispanii,
k moři dobyl země vysoké.

Zeyer pěje:

Let sedm císař Karel veliký
kraj hispanský dobývá vítězně,
až k moři podmanil si celou říš.

---

ideálu rekovného století, jemuž víra a boj s pohanstvím vštípily tvůrčí vzlet. Koncem XI. století shromáždila zpěvy o tom latinská kronika zvaná Turpinova a z těch dob pochází též původní báseň francouzská od jistého Turolda. R. 1130 vzdělána mnichem Konrádem po německu. V následujících stoletích vznikl z toho ohromný cyklus, jejž dovršila fantastická díla italská.

*) Volnou tu formu znali staročeští humanisté dobře, na př. Abraham z Günterrodu „přeložil" tak Xenofontovu Cyropaedii. Zlomky Alexandreid jsou též jen volná zpracování atd.

**) K citátům užito „Písně o Rolandu" v překladě Josefa Kubína. Sbor. sv. p. 1894.

Jest to pravý překlad, jen slova jsou přemístěna. Originál nemá zpěvů ani oddílů, má jen odstavce na způsob strof, a to číslované. Zeyer rozdělil báseň na tři díly a díl každý na několik zpěvů. Místo klidně výpravného trocheje užil pathetičtějšího jambu.

Kde je originál při věci pohnuté suše klidný, tam Zeyer přidává barvy a sesiluje vášnivé hnutí. Na př. v originále se starostlivý král Marsil »posadil« na stupeň zahradních schodů. Zeyer opravuje: »tam vrh' se na tvář král,« a přidává romanticky citově: »a na blízku s ním fontán plakal.«

Kde originál uvádí bohatou řadu určitých jmen, tam Zeyer promluví jen všeobecn(stručně. Poslů bylo deset, to stačí, na jménech dnešnímu obecenstvu pramálo záleží. Ale jinde si vede naopak; na př. líčí se Karel u velebné slávě svých vasalů. P sň původní předpokládá, že to posluchači dívá̈e znají odjinud. Modernímu čtenáři se musí věc podati celá, ježto jí nezná; nejblíž trůnu stáli pairové, jichž bylo dvanáct, neboť císař představoval církev tak slavně, že musel míti tolik velmožů kol sebe, jako Kristus apoštolů. A některé z nich i uvádí zejména a popisuje jejich situaci atd. A tu souvislost s originálem zcela opouští, aby se zas pak vrátil.

Císař Karel si v originále vousy čechrá a tahá, u Zeyera vždycky »vous si trhal«. Onde osoba vždy prostě něco »řekne« nebo »zvolá«, u Zeyera to řekne a zvolá »živě«

13*

a »rozrušen«. Důležitější změny záležejí v tom, že se děje a popisy uvádějí v jiném pořádku, příznivějším a názornějším. Tu se dějí opravy místy hluboké. Jiné opravy se dějí v charakteristice osob a ty jsou nejdůležitější. Začíná to už v díle I. při Ganelonu. Zrádný Ganelon je v originále pouhý lotr a bez soucitu písně zhyne. Zeyer se ho ujal; ukazuje, jak byl pánu svému králi do konce věren, a že poslán jsa k Maurům s poselstvím, byl vlastně sám napřed zrazen, neboť poselství to značilo jistou smrt.

Když vyjedou Maurové do boje na Rolanda, originál uvádí dvanácte chlubných rytířů, kteří Marsilovi slibují vítězství, po sobě řadou. Zeyer vše vynechal. Zkracuje stále víc; obsah dvanácti řádků řekne dvěma. Praví: »nyní nastal boj« třemi slovy, co původní skladba líčí řadou soubojů. Ale když se vzmůže citové pohnutí, tklivé loučení a lítost reků, tu náš básník, jenž do originálu nenahlíží jako pravý překladatel, nýbrž vypravuje tak, jak mu přečtený kus básně zatanul na mysli, vypraví obraz doplněný dle svého dojmu. Čtenáři nestačí jen zvěděti, co reci mluvili, ale také jak za té sitauce a řeči vypadali a jakým tónem mluvili.

Rolandovi přibásnil celé loučení s koněm. Nejvíce vynecháno a přibásněno je v díle třetím. A dějový obsah celý značně přepracován. Maurská královna Bramimonda obdržela skoro celou zvláštní báseň a stala

se ženou snivé touhy po Kristu. Král Marsil v originálu si píše do Babylonu o pomoc, a strhne se dlouhý boj nový. To bylo Zeyerovi vším právem zcela bezúčelné rozpřádání zažitého už předmětu a vše vynechal. Za to podrobně vylíčil slavný pohřeb reků a truchlohru nešťastné Aldy. Soud Ganelonův zkrácen a celá báseň skončena zcela novým oddílem, v němž Karel »silný, klidný, velký« vítězí nad svým bolem, kdežto originál končí tragickým vzdechem: »Bože, jak zlý je život můj.«*)

Při vší romantičnosti jest to tedy práce povahy moderní i cíle moderního. Chce osvěžovat, omlazovat a sílit. Bojuje proti sentimentalismu »pastuchovy chýžky« a volá v mysl českou rozkoš boje a dobré bohatýrské rány.

S uveřejněním byly potíže. Ve Světozoru (1887) vyšel díl III. jako ukázkou a celek měl vyjíti v Kabinetní knihovně. Díl I. a II. vyšel v Květech teprve příštím rokem (1888). Celek teprve v epopeji.

* * *

---

*) Originál má 1032 verše proti 1012 veršům Zeyerova dílu prvého; v druhém originál 1365 v. proti 762 Zeyerovým; v třetím 1610 proti 722. Originál je stále obšírnější, Zeyer stále stručnější. Na př. Karlův boj pomsty vyřídil Zeyer 90ti verši, kde originál potřeboval 1075! Smrt Aldy má v originále 30 v., u Zeyera 120.

Z pohledu na Zeyerovu literaturu let 1885—86 sotva by kdo vytušil hluboký smutek, jenž se mu skládal na duši. Příčin smutku toho bylo několik. Především osobní nespokojenost s poměry hmotnými, s literaturou, Prahou a celým hlučným životem jejím. Stále silněji jej to pudilo pryč z ní na venek. Psal paní H. 20. 8. 85: »Mám zase jednou nehoráznou chuť odstěhovat se z Prahy na ves. Víš, tak malý, prostý domek, zařízený útulně s komfortem při vší jednoduchosti, míti tak malou selskou zanedbanou zahradu, staré švestky v ní a vysokou trávu a jabloně; to vše by leželo nedaleko jasné vody malé říčky, kde by bylo krásné koupání, pak hodně staré hluboké lesy v nejbližším okolí, — to by byl vrchol mých přání. Tam bych se zahrabal a prosnil bych těch pár let, co mi ještě zbývá. Občas bych zajel na nějaký zimní měsíc do Paříže, do Říma . . . a vrátil bych se zase v samotu.

Ale marné zdá se mi to volání!«

Dne 8. 6. 86 z Prahy (H): »Život můj je tak jednotvárný, že ani nevím co psát (v dopise). Byl jsem ve velmi špatném rozmaru, měl jsem velké zklamání. Chtěl jsem do Španěl a nezdařilo se mi, finance moje to naprosto nedovolily.*) Píšu trochu, ale ne

*) Z dopisu K. 14. 4. 86 vysvítá, jaké to bylo zklamání. Zadal o státní cestovní stipendium do Španěl a nedostal ho. Chtěl si ještě něco přivydělat, chtěl „psát rukama nohama", ale marně.

s velkou chutí. Život zase se mi začíná nelíbit, starý můj spleen se mi vrací. Ta česká miserie mne dusí a ten mělký optimism našich lidí mě rozčiluje« atd.

»Dne 15. srpna musím do Vodňan, kde se pořádá malá intimní slavnost na památku Havlasovu.« *)

Zeyer byl na té slavnosti první den neobyčejně vesel. Bylo to reakcí duše dlouho stísněné a najednou uvolněné. Poněvadž bylo veselí veliké, nálada se brzy změnila v opak, až to vzbudilo pozornost. Zeyer se rychle vrátil do Prahy. Ale na Vodňany nezapomněl, zvláště když jej v samotě pražské zase potkaly mrzutosti. Dne 20. 12. 86 psal H: »Žiji zas hodně odloučeně od světa a mám nesmírnou touhu po cizině. Kdy se dostanu z Čech neb aspoň do té chaloupky, o které ve dne v noci sním?«

Sen tento se Zeyerovi částečně splnil, neboť v červnu r. 1887 se už stěhoval do Vodňan. Paní Heritesová mu našla byt, do něhož nastěhoval zatím jen málo svých věcí, a už počal rychlý pochod tvůrčí, mající hlavním účelem osvobození duše od hrozné tíhy a zoufalství. Psal Plojhara.

Dle pozdějšího vyznání **) byl prý blízek sebevraždy. Vodňany jej vrátily sobě a daly mu utišení. Která byla pravá příčina zoufa-

---

*) Viz o tom Heritesovy „Vodňanské vzpomínky" str. 38 a další.

**) Herites tamže str. 48.

lého smutku duše jeho, nelze pověděti. Tolik jen je patrno, že se ze smutku toho Plojharem vypsal; Plojhar že mu byl ventilem spásy, jako »Utrpení Wertherovo« Goethovi.

Jest tedy román J a n M a r i a P l o j h a r (Lumír 1888) dílo věcí hlubinných a nutno všecky okolnosti vzniku i složky prohledati.

Dne 4. 12. 87 psal z Vodňan přítelkyni H:

»Pracuji teď na delší práci pro Lumíra prosou, a doufal jsem, že ji dokončím před svým odjezdem do Prahy (15. 12. 87). Bohužel nebude to už možné a nezačne tedy v 1. čísle vycházet, jak si Sládek přál. Je mi líto, ale nemohu si pomoci. Nerad dávám začátek něčeho z ruky, když nemám už konec dopsaný. Je to úplně z moderního života vzato, jedná to v Čechách a v Římě a mnoho »svého« jsem tam vložil, totiž mnoho ze svého vnitřního života, m n o h ý z e s v ý c h b o l ů — —

Včera jsem jel na procházku do hor, do zapomenuté krásné vesničky vysoko na kopci v lesích. Zpět šel jsem pěšky a v hlubokém soumraku byla t a k r a j i n a z a s m u š i l á t r o c h u ř í m s k é c a m p a g n i p o d o b n a. B y l a t o d o b r á n á l a d a p r o m o u p r á c i.«

Dvě znamenité složky jsou tu zjeveny: zasmušilá, campagni podobná krajina (vždycky je krajina v tvůrčí osnově u Zeyera!)

a »mnohý bol« osobní. Těžký bol označil v psaní H. (14. 10. 87):

»Jsem někdy šťasten, obzvláště když pracuji, a někdy smuten, vzpomenu-li na svůj zahozený život.« Obsah této smutné představy lze jen tušiti: Nesplněné touhy nezávislé existence, nesplněné touhy rodinné, umělecké a národní; marná, neurčitá dosud a neurčitelná touha srdce, cosi posvátného' co teklo hlubinami života jako pramen v podzemí, a nedalo se nikdy zcela vyjasniti; jakýsi »modrý květ«, jenž začal v dětství z chůviny rajské báje a skončil po oklikách v chrámě.

Náboženská otázka vězela v něm také a bolela velmi. »Jestli věřím (pokračuje dopis) a nejsem neznabohem? Na to není snadno odpověděti. Prahnu po bohu, mám po něm nesmírnou touhu, mám momenty, kdy na něj volám, k němu křičím, ale necítím jeho blízkosti. Ztratil jsem svou všecku víru, jako většina lidí a nedovedu ji ničím nahradit. Netoužím, by se mi vrátila, neboť byla právě děcká. Pravá cesta k němu najde se snad jen velkými boji a já je bojuji. Zatím cítím jen to jedno: jak jsem nehodným a celé moje náboženství koncentruje se ve výkřiku z hloubi duše: Miserere mei Domine! Chodím nyní zde i na mši, beru vše symbolicky a víra druhých mne dojímá a výsledek jest jakási konejšivá sladká harmonie v duši.«

Tento drahocenný dokument poukazuje na bol, jenž byl hoden Zeyera a on jeho. Jest to nejhlubší bol svobodné, cele sebe samu spravující lidské duše: bolest skepse, stav nejhorších pochybností, vzpoura rozumu proti srdci a srdce proti rozumu. Vichr na křižovatce. Stav ten budí osobní filosofii a není na dlouho udržitelný. U duší hlubokých vězí tu těžká vnitřní krise.

Pudem zachování hledá člověk, čeho by se přichytil. Hledal Zeyer též, ale takové bylo spiknutí poměrů proti němu, že ničeho nenalézal. Mizerie v poměrech nakladatelských, mizerie v kritice, v divadle, v české povaze šosácké a ponížené, mizerie v přátelství, ve všem. Vše se sřítilo, všecky illuse zklamaly. Jmění v troskách, existence pevná žádná, česká politika směšná, hrdá a veliká Praha znevážena, český lid figurantem, naděje velikého Slovanstva zrazeny. Všude smrt a kvil.

Středem útoků všech těchto ran byla Plojharova-Zeyerova čest. To byl silný strom jeho života; jej sudice básníkovy opatřily nejchoulostivější citlivostí. A nyní nebylo místa, kde by se ho přichytil. Čest osobní, umělecká, společenská a mravní, a čest národní, byly vrstvy jeho bohatýrského štítu, jejž hladil a hlídal žárlivě jako španělský grand, a rovněž jako grand byl vždy ihned připraven zakročiti, když zpozoroval nepřátel-

ský úmysl. Vězel v duši jeho básník-hrdina. Rozkoš dobrého boje byla mu dána.

Avšak nebylo dobrého boje, byl jenom boj nerovný. Jak hrozně trpěl hanami a posměchy v literárním světě, vypověděl v Plojharu slovy nejupřímnějšími. Také zde byl Plojharův román ventilem. Co se nedalo pro nebezpečí odporné polemiky pověděti veřejně v listech, uložil ve vyznání románovém s výkladem. »Jeho duše (Plojharova) příliš měkká, příliš citlivá, příliš dojmům podléhající, vždy mezi zenithem nejbujnější naděje a nadirem nejčiřejšího zoufání stoupající a klesající svírala se křečovitým bolem, krvácela ranou nejbolestnější, zasazenou tupou zbraní. Jak se brániti proti hlouposti!« atd.

Nebyla to jenom čest hájícího se sebevědomí, více bylo v té cti citu práva, spravedlnosti a slušnosti. Nesmírně ho popuzovala málo jemná forma sporů českých lidí. Chtěl, aby se hrubostí vyznačovaly jen ony kruhy, jež svým českým srdcem nenáviděl.

Bolesti osobní byla by vyléčila radost z úspěchů národních, politických. A že jich nebylo, měnil se jeho osobní bol ve větší bolest českou. Ta rostla od let stále více. R. 1881 psal příteli (K), když vyhořelo Národní: »Myslil jsem, že bůh je proti nám, ale je to jen ďábel, a bůh nás dal do jeho moci pro naši nehodnost.« *) — »Chtěl jsem

*) Viz báseň Kaditelnice.

a chci snášet celé to naše břímě a neštěstí, jen tu naši podlost snášet nedovedu, to podlízání a nedůstojné chování.«

A r. 1886 psal témuž: »Poměry naše jsou zoufalé, dělám nad Čechy kříž; to je národ, který se zahazuje sám a nemůže tedy býti pro něj spásy.«

Rána tohoto vědomí nebyla by ještě zlá, kdyby byl proti ní mohl nastaviti sebevědomí básníka-hrdiny. Ale nebylo ho, cítil jen malomocný hněv proti síle, která národ stiskla k zemi. Vědomí této malomoci a bezbrannosti zadávalo duši jeho onu nepřátelskou ránu zlou, která projela duší jeho tam, kde byla čest, kořen života. A tím strom vadl a schnul.

Kořen víry ranila mu skepse, ideál čistoty, k němuž se pjala duše jeho vší horoucností touhy, skácela mu démonická síla vášně, hrdinu žalostně zotročující: »Všude smrt a kvil«.

Tu bylo ono temné dno, z něhož povstávala myšlenka samovraždy.

S takovou duší mroucí, s tělem hynoucím, poslal Zeyer svého hrdinu Plojhara do Italie, do Říma. Proč tam právě? Táhla jej tam krajina. Román, jejž obletují stíny smrti, musí míti přiměřené dějiště, a za takové se mu hodila nejlépe římská campagna. »S římskou campagní se nedá nic na světě

porovnat,« psal příteli K. A přítelkyni H. psal z Říma (1884): »Kolem až do hor rozkládá se Campagna nesmírná, melancholická, ale poetická, jako žádné místo na světě. To se popsat nedá. Ale ta nevýslovně sladká tklivost, která z ní dýše! A ta zvláštní tvářnost, které nabývá tu starou klassickou ruinou, tam kvetoucími mandlemi kol lišejníky porostlého domku, tam zas ohromnou pinií nebo stádem velkých, bílých ovcí. Měsíce bys tam mohl snít, kouzlo Campagne se nevyčerpá.«

Z té příčiny, aby smutný děj lásky a smrti se dál v ovzduší smutné campagne, přestěhoval básník Plojhara a Caterinu do villy San Cataldo.

Jan Maria Plojhar jest román ryze moderní obsahem i formou. Jest to báseň i pravda, autobiografie i román, skutečnost i allegorie, elegie i satira, drama duší v oblaku snivé lyriky. Vyjadřuje vztahy svého autora k životu celému, bolestí hrdiny nové doby a smutnou otázku národní existence. Hrdinou je snílek, jenž ač přebohatě obdařen přírodou i poměry, ač skvěle vychován i nasycen krásami živými i mrtvými, přece není šťasten. Proč? Nedovedl žíti. Nedovedl jíti vyšlapanou cestou, neohlížeti se v pravo a v levo jako jiní a nepřemýšleti. Oběť svých citů, myšlenek a vysněných přeludů hledá marně svůj cíl, pravou dráhu života, poněvadž

mezi duševním světem jeho a mezi skutečností je nepřekročitelná propast.

Narodiv se poetou byl vychován matkou a chůvou, básnířkami citu, ve světě snů a vidin, jenž ho upoutal navždy a v čarovný kruh ten zakletého podržel do smrti.

Lákal ho ideál naprosté volnosti (Konstantin). Opovrhnout všemi povinnostmi k světu malichernému, opovrhnout vlastí, ježto mu ji cizinec odňal, náboženství si utvořit své a utéci se do říše nejčiřejšího sobectví. Ačkoli jest Plojhar stále roztoužen po klidu v samotě, tomuto lákání a jeho sofismatům odolal přece: zůstane na místě svém ve společnosti, ježto ho drží pouto naděje, vzlet duše básnické, ideál ženskosti, vzpomínky na matku, víra v dobro a stud. Chtěl čestně bojovat, býti básníkem-hrdinou, ale poměry ho s posměchem odbyly a smrtelně ranily. Umře, ale neprchne.

A tento Plojhar tak záhadný, zřícenina elegantního snílka, smutný představitel sešlosti národní, má přece ještě skrytý pud spásy, jiskru naděje, kterou v něm vzbuzuje ideální láska Caterinina. Milostný ten poměr je vylíčen uměním podivuhodně jemným a spolu účinným. Jest to život a jest to poesie. Prostředky jsou ryze Zeyerovské: snivý seveřan budí nejen soucit, ale i zájem silnější, ženský; stará pověst etrurská a kouzelný talisman vztyčí nad románem hned zpočátku dojemný soumrak hrobový a o vstup jeho

do duší postará se chmurná báj indická.*) Milenci se zabývají otázkou věčnosti, nekonečné oběti a lásky, ideou splynutí duší v absolutnu.

Ale zakázaný krok do rozřešení té touhy se skončil zmarem všeho a hrůzou úplného rozloučení.

Takový byl fiktivní konec Zeyera-Plojhara, snílka, jenž umírá pod křížem smutku národního. Smíme i v Caterině hledati víc, než lásky lidské květ? Komu pravil to tak tragicky básník Zeyer: »Nemůžeš-li čestně žíti, odvaž se a umři!« Pravil to své vlasti, krásným svým Čechám, a Slavii. Ale v tváři Caterinině hrůzou zkřivené četl Plojhar křivdu a výstrahu: Ať zhyne pokolení trpné a chabé; vlast nesmí chtít zavléci ssebou, vlast musí žíti dále do konců vyššího určení.

Jest ještě druhý Plojhar, druhý Zeyer: onen, jenž pocítiv trpkosti ve společnosti a ve vlasti utíká do samoty a do ciziny, aby se tam úplně ztratil světu a žil jen sobě a svým snům. To je Konstantin. Představuje onen waldenský kvietismus, jehož touhy Zeyera pudívaly do kláštera, do lesů atd., ale nikdy nezvítězily. Závěr: Nelze se vymknouti z povinností k vlasti a společnosti.

* * *

*) Dr. Alois Lang, Buddhismus, 1904 (Moravská Ostrava) cituje Zeyerovo zpracování indické básně a srovnává s originálem. Nalézá, že Zeyer odňal originálu drsnost výrazu a nahradil sílu měkkostí.

Doba vodňanská trvala i s mezerami, kdy básník meškal na výletech v cizině, dvanácte let, od r. 1887 do 1899. Důkaz to, jak velice se Zeyerovi život v zátiší tom zalíbil. Přední o to zásluhu měla společnost přátel, básníka Otakara Mokrého a spisovatele Františka Heritesa, srdečná přítulnost jejich rodin, láska a úcta všeho občanstva a lidu. Všickni tři básníci utvořili trojici, která bude vždy památnou v dějinách literatury a města Vodňan. Ukázalo se, že je Zeyer člověk výborně společenský, jenž se umí přizpůsobiti společnosti mužů i dam, dětí i prostého lidu. K nejkrásnějším památkám něžné a ryze lidské povahy Zeyerovy náležejí vzpomínky, jak miloval děti. Jest to přirozený doplněk obrazu duše, jež milovala květiny, ptáky, krajiny, lesy, vody, lid, primitivní kultury, hračky a báje. Jest to celé bohatství lásky veliké duše básnické.

Ale v tiché samotě svého bytu při vší literární plodnosti nebyl spokojen. Byl žízniv života úplnějšího a významnějšího. Život pouze literární ho neuspokojoval, ani krása ani pravda nesytila; budila se v něm touha po uplatnění své osoby něčím, jak mínil, předmětnějším. Chtěl spasit účelnost svého života a hledal činné dobro.

Psal o tom přítelkyni H. (16. 2. 88): »Chtěl bych, abych měl jiný ještě zájem v životě, v tom životě, který jsem prospal. (!) Víš, o čem přemýšlím? Nenaučil bych se

ošetřovati nemocné, kteří nikoho nemají, a nemohl bych tak chodit od domu k domu na způsob, jak to činí milosrdné sestry? Tak často jsem na to myslil, že by měl také řád takových bratří existovat. Ale k čemu konečně řád? Šlo by to také bez náboženských podkladů a klášterních slibů. Byl by to život jinak užitečný, než hloupé písničky psát a povídačky skládat, o které beztoho málo kdo stojí. Bylo by to vykoupení z moře bludů a pošetilosti, ješitnosti a sebemilování . . .«

Kterak srovnati tuto tesknou náladu smutného poutníka s náladami uměleckými, jaké se onu dobu zjevily v pracích na př. Lásky div, Doňa Sanča a Z dob růžového jitra? Takto. Zeyer, poutník proudem života unášený, vidí na břehu krásu idyllicky prostinkého křesťanství sv. Františka z Assisi, i zachce se mu všecko opustit, jíti do kláštera, ošetřovat nemocné atd., ale nemůže, protože ho nepustí moderní skepse a rationalismus, a protože příliš duší lne k požitkům vyššího vkusu uměleckého a k výtěžkům civilisace. Vidí tam v dáli prostinké, vroucně radostné umění Giottovo a Angelicovo, i touží k nim, ale nemůže, protože se mu nedostává víry. Jest jako Odysseus, jenž slyší vábný zpěv Sirén, ale jíti za ním nemůže, protože je přivázán na stěžeň.

To je podstata a smysl Zeyerovy touhy, to je jeho touhy moderní význam. V touze

srdce chová klášter, domeček a prostotu dobročinně obětovného života, v citu esthetickém však obraznost už budí řadu skvělých postav a scén básnických. S bohem, tichá kráso štěstí, básník musí za svým tvůrčím utrpením!

Žaponská komedie Lásky div (Květy 1888) má dějový původ opět ve čtení a tvůrčí původ opět v krajině. Četl u Ed. Greey-e popis žaponské frašky v Tokiu provozované, kombinoval děj se zpovědí královny Eleonory v anglické balladě, a při tom vnímal skvělou barevnost krajiny v poledním slunci na břehu řeky. Smyslové vjemy odívají kombinace obraznosti v pestrý háv skutečnosti. Celý pochod Zeyerova tvoření dle toho takto dán: I. Bezprostřední dojmy skutečnosti, II. vybaveniny příslušných starých příběhů, III. reprodukce obou v novém celku, IV. slovesná forma slohová.

Týmž způsobem vznikla pastýřská hra biblická Z dob růžového jitra, psaná r. 1888 (Květy 1889). Příběh její se čte v Starém Zákoně I. Mojž. kap. XXVI. Isák přišel s Rebekou do Gerar v zemi Filištínů. Král jejich Abimelech právě slavnostně prohlásil, že chce na počest slunce smrtí trestati každou lež, když se tu ukáže, že Isák lhal, neboť prohlásil ze strachu ženu svou Rebeku za svou sestru. Abimelech je král vznešený a spravedlivý a Isák je zahanben.

Zeyer znal příběh i v arabském podání*) a užil jeho barev. Krása celku, v němž ze skvělého rámce staré formy vystupuje vždy platná krása pravdy a lidské důstojnosti, jest původním dílem umění Zeyerova.

V bibli, v legendách starozákonních a muslimských nalezl Zeyer příběh o zločinné lásce Putifarčině. Znal ten příběh i z Euripida a Racina. Spojil jej s dějem z povídky Bandellovy, v níž z milostného verše na okně napsaného vznikne zlé nedorozumění, a přenesl celek, hledající vlast ohnivě vášnivých žen a krvavých mstitelů cti, do Španěl, a celku dal rázně úsečnou dramatickou formu, která se povahami osob i verše zřejmě hlásí k vzorům španělským. Jest to D o ň a S a n č a (napsaná r. 1888, tiskem 1889).

Rámec hry připustil málo zeyerovské snivosti, epiku žádnou. Divá energie žárlivostí popuzené ženy vyvrcholuje se několika prudkými tahy v hrůzný čin a stejně rázně dostavuje se i záhuba důsledků. Ponurý stín strašné osudnosti vášně má jednoduchou velikost antickou, jak ji reprodukoval Alfieri. S kovovými údery tragedie zápasí obtížná složitost příčinnosti v ději. Aby se jevila zcela nenucenou, bylo nejtěžším úkolem: aby Pelayo psal verše na okno za okolností zcela

*) Viz dra. Jarom. Košuta „Moslimské legendy“ v Květech 1879-II. str. 424.

vhodných; tak též aby je Sanča našla; aby dvakrát vyznání Pelayovo tajně vyslechla; aby její přísaha měla přirozeně dvojí smysl.

Básník vyhověl všemu. »Doňa Sanča« jest ukázkou nejdramatičtější Zeyerovy síly. Jest to pravé drama ženy. V tom, že nemůže ani za svou vášnivost, ani za neštěstí poměrů, vězí tklivost katastrofy. Umění herců se musí o to postarati, aby tklivostí tou vyrovnán byl tvrdý účin mužné příkrosti Sančiny.

Byla provozována poprvé ve Vodňanech*) divadelní společností (nejspíš Muškovou), neboť ji Zeyer Národnímu divadlu nezadal. Psal o tom 26. 7. 88 (H): »Včera odeslal jsem novou tragedii do Prahy, vyjde tiskem. Jmenuje se Doňa Sanča. Rozumí se samo sebou, že ji nezadám Národnímu divadlu, nerad bych se zlobil. Kdyby byla jen poněkud slušná společnost někde na venkově, hleděl bych, aby mou tragedii hráli, a jel bych se podívat.«

* * *

Jakkoliv krásné a vážné jsou práce právě uvedené, do hlubin básníkovy duše nezasahovaly. Není v nich ani stopy po onom hlubokém rozporu, jenž v ní vřel a básníka vedl k filosofii. Tu vyjadřoval Zeyer vůbec více

*) Herites tamže str. 65, 81.

v dopisech; v literatuře víc jen jako mimochodem. Tím větší váhy nabyla báseň N a S i n a j i, zastrčená v Ruchu (1888). Jest celá osobní, vzletně rozjímavá a hluboce dumavá. Úvodem i obsahem náleží k nejplatnějším svědectvím vnitřního života básníkova.

Často (praví) v samotě své přemýšlel o tom, co člověk jest a co Bůh. A když v sobě neměl odpovědi, hledal ji v knihách. I zdálo se mu jednou za noci bouřlivé, že jest s Mojžíšem na hoře Sinai a že ho přepadla pochybnost, „zda vskutku jest, co býti se nám zdá“, zda vskutku jest zjevení a Bůh. Dle návodu samého Boha snaží se odmysliti vše, co je lidského v představách, a dobýti čirého pojmu. A nalézá »nic« a »vše“. S úžasem tuší pravdu, věčnou, všeho skrytou příčinu, prazdroj a počátek, mající znak jen jediný: On, jsoucí. Vše ostatní jest následné, bůh osobní i svět a jeho změny. Ono stálé a neměnné jest nepoznatelné a nepojmenovatelné a lze je pouze tušiti.

Tato pravda se nehodí, než jen zasvěcencům, lid chce a musí míti boha osobního a ctíti ho v obrazech člověku podobných.

Pravdu tu znali učení kněží egyptští, Pythagoras, Eleaté, staří magové, znal ji Spinoza. Jest v monistickém polytheismu též. Tu se Zeyer setkal se Svat. Čechem (Modlitby k Neznámému). Znamenitou hodnotu básně té vůbec a význam její pro Zeyera

poznal přítel jeho Miriam a uveřejnil ji polsky v I. čísle svých „Chimér«.*)

Je-li »Na Sinai« Zeyerovým vyznáním filosofickým, vyznačuje báseň Pes z téhož roku (Světozor 1888) Zeyerova nejvýš soucitného člověka. Náleží k nejjímavějším skladbám jeho, a třeba že je ohlasem části Mahabharaty, i k nejcennějším, ježto jest krásná krásou mravní ušlechtilosti. Velebí vysost lidského slitování s němou tváří. Dobrotivá Draupadý nemohla do ráje, protože tam nechtěla bez milovaného manžela, a ten tam nemohl, protože tam nechtěl bez milovaného psa. V Judhyštyrovi pak nalezl Zeyer vhodnou formu, kterou by silně vyjádřil snivou, mysticky nadpozemskou touhu. Tím se »Pes« řadí k Brandanovi a Abgarovi. Také příklad pravého rekovství v látce té nalezl; duše indijské báje potkala se s Zeyerovou slovanskou jako sestry. Jsou to duše v rajské sny ponořené, svatou touhou roznícené, na světě pokoje nemající, ze světa v dál pohlížející, kde vlast je světlých vítězů, očarovaných snílků, důsledných a nenapravitelných, jimiž svět praktický opovrhuje a jim se brání, protože cítí potřebu sebeobrany proti nim.

Víme z předešlého, že byla tato snivost u Zeyera jen v nejvnitřnější touze. Ostatní

*) Velká revue, kterou začal vydávati ve Varšavě r. 1901. Miriam (Zenon Przesmycki) byl u Zeyera ve Vodňanech (viz Herites) a jest z nejvřelejších ctitelů Zeyerovy musy. Viz překlady z češtiny do polštiny.

život duševní ho tímto směrem dále ne pustil.

Mnohem bližší světu, ba v bolestném svazku se světem skutečnosti, byl Zeyer tajemným svým románem lásky, jejž pečlivě tajil a přece zase tu a tam odhaloval, nejzřejměji v písních. Jest jich málo a vycházely po různu, nejvíce v Lumíru (1887 »Mně zdálo se . . .«, 1889 »Pod portálem šedé katedrály«, »Vím o bájném lese«, »Horo, horo vysoká«, »Jako pozdní chůdce«, »Mládí moje, mládí«, 1891 »Z jara«), pročež ušly jaksi pozornosti, ale shromážděny v sbírku (Nové básně) utvořily část poesie Zeyerovy, jež jest z nejdojemnějších zpěvných projevů jeho duše. Dva jsou ty boly tajemné: ztracené blaho lásky vinou nesetkání (viz také »Ve stínu starých sykomorů«) a vinou vášně. Síla výrazu tohoto bolu (»Tvá láska ránu hlubokou«) jest překvapující; stopa účinu je nesmazatelná.

Není divu, že se v srdci láskami tak zraněném vzbudil tak mocný ohlas příběhům lásky, s nimiž se básník v četbě potkával. R. 1888 přibyly k Letopisům lásky opět nové skladby: Pia de Tolomei (Lumír 1889) a Záletnice (Světozor 1889). Obě pospolu vyšly r. 1892 tvoříce IV. řadu jejich.

* * *

Po práci tak pilné a únavné a po dnech samoty tak teskně dumavých se Zeyerovi zase dostavila chut cestovati. Psal o tom z Vodňan 15. 7. 88 přítelkyni (H): »To stýskání do dálky pořád ve mně vře. Chtěl bych míti svůj, třeba malý, úzký koutek, z kterého bych se už nehnul, až by mě vynesli, ale dříve ještě někam hodně daleko. Bože můj, nemohu se do toho nějak vpravit, že už stárnu. Je mi to k víře nepodobné a počítám stále svá léta a myslím pořáde, že to mýlka. Odkud jinak by se braly ve mně všechny ty touhy a to věčné vlnění citů?«

Kdo by tyto dopisy četl o sobě a neznal básníkovy literatury, myslel by, že běží o jakousi bezúčelnou toulavost, o snění do modra dálky. Než není tomu tak. Zeyerův tesklivý člověk toužil po »malém, úzkém koutku«; básník to byl hlavně, jenž toužil po cestách, protože potřeboval nových a nových dojmů a energií. Každá cesta vždycky u Zeyera znamenala skrytý plán literární. O tom však se nikdy skoro nezmiňoval. Mluvil nanejvýš o potřebných studiích. Tak psal téže přítelkyni 20. 11. 88 o cestě do Paříže. Bude tam dělat studie. A už prý se pak nehne z Čech, ač by rád Palestýnu viděl, než zemře. Šel by tam pěšky.

To vypadá jako blouznivost, ale jsou v tom plány budoucnosti, jichž provedení chtělo přímé dojmy ze skutečnosti. Jaké studie hodlal dělat v Paříži? Připravovat se chtěl

ke Karolinské epopeji, jejížto obrysy v něm už vznikaly. Byly to obrysy něčeho velkolepého, nebývalého v české literatuře.

Koncem února r. 1889 odejel přes Solnohrad do Paříže, kde byla právě světová výstava. Otakar Mokrý tam zajel též a vyprávěl o Zeyerovi, jak byl neobyčejně změněn, osvěžen a všecek radostný.*) V létě se zabral do Bretaně a Pikardie, kde se mnoho stýkal s prostým lidem. Všecko to značilo důkladnou přípravu k epopeji. Psal o tom z Paříže 11. 3. 90 (H): »Rád bych něco napsal, co by po mně zbylo na památku v té naší skrovničké literatuře. Mám v ní přece konečně své místo, a je mi tak nesmírně drahá ta naše malá literatura, jako nějaký chudý sad, kde stojí několik štěpů a kvete několik polních květin a nějaký keř planých růží. Ale to vše je poroseno slzami nadšení a lásky a osvětleno sluncem klonícím se za hory. To je slunce našeho národního štěstí; pořáde se kloní a nedostoupí výše obzoru.«

To nebyla touha do modra, nýbrž dělná touha česká. Cílem jejím bylo obohacení. Táž touha jej vedla z jara r. 1890 z Francie dále do Španěl. Týž rok už se vrátil s rozličnou kořistí do Vodňan, kdež mu přátelé zatím byli uchystali byt nový v domě u Čápů. Do toho bytu snesl své poklady všecky z Prahy a zřídil ono vzácné museum, jemuž se po

*) Herites ve Vodňanských vzpomínkách.

léta návštěvníci podivovali a jež se nyní chová u Náprstků.

Hlavní kořistí byly veliké básně z kruhu pověstí o Karlovcích. Nejdříve vyšla Pohádka o Karlu Velikém (Květy 1890). Spojil tu řadu pověstí, týkajících se osoby Karlovy a jeho románů lásek. Všude si vedl, jak označeno při Písni o Rolandu: tu vynechával, zkracoval, měnil, tu přidával. Tajemný zvon soudu na nádvoří, pověst o hadu, o kouzelném prstenu, o uloženém zlodějství, o Bertě atd., vše je čerpáno věrně z pramenů.

Ale i důležité změny jsou. Pověst vypravuje, že čarovný drahokam dal Karel choti Hildegardě, ta že si jej vsunula umírajíc pod jazyk a tím lásku Karlovu i k mrtvole své poutala. U Zeyera není Hildegardy, nýbrž feja. To čerpal z pramenů zcela jiných.*)

Pověstem a bájím přečteným pomáhaly při tvoření dojmy krajinné, jako vždy u Zeyera. Proto musel do Francie. Všecko vyložil v úvodech v Karolinské epopeji tak názorně a poutavě, že více výkladů netřeba.

Roku 1891 a 1892 vyšla v Květech obsáhlá báseň Román o čtyřech synech

*) Th. Dahn, Kaiser Karl und seine Paladine. Leipzig 1887 (O Hildegardě na str. 185). Mythologie der Feen u. Elfen. Aus dem engl. von O. Wolff. Weimar 1828. Autran, La légende des Paladins. Paris 1875. Die Sagen von den Abenteuern Carls d. Gr. u. seiner Paladine. Aus den span. Romanzen Leipzig 1843. Karl Meinet (viz Th. Dahn str. 158 násl.)

Ajmonových, r. 1893 tamže Píseň o korunování krále Lovise.

Pohádka o Karlu a Píseň o Lovisovi líčí Karla bloudícího v poutech čaromoci a nadpozemské vůle, a otce i vladaře znepokojeného myšlenkou na budoucnost trůnu a říše. Román o synech Ajmonových jest hlavně epos o zpupných, nádherných a báječně rekovných vasalech. Začátek vzpoury jest nespokojenost s odměnou za věrné služby. Karel epický má všecky vlastnosti králů epických. Není nikterak lepší, nežli historický, často naopak. Při Vladimíru Kyjevském, jak jej byliny staroruské líčí, shledávají se veliké nectnosti.*) Jest zbabělý a bezohledný. Tak i jeho bohatýři Ilja a Sokolnik. Zvláště ukrutností vynikají všecky ty epické osoby.

V tom jest i Zeyerův Karel podivuhodně epický. Jest nádherný, sebevědomý a velkolepě rytířský, ale časem tak zapomnětlivý, že tím vzbudí nelibost nejvěrnějších svých lidí, a když tu nelibost dají na jevo, jest prchlý, nerozvážný, mstivý a bezohledný, že tím na sebe popouzí vasaly nejvěrnější. V potírání vzpoury jest tak zuřivý a nesmiřitelný, že by pro zkrocení jediného rodu obětoval množství jiných.

Nejhrůzněji řádí proti rodu Haimonovu. V pověstech i sám starý Haimon bouří proti

*) Dr. J. Máchal, O bohatýrském epose slovanském. Praha 1894.

němu, v básni Zeyerově už je smířen, ale pomstu za rod převzali jeho synové. Z nich nad jiné neslýchanou udatností vyniká Renald. Básník nalezl v pověstech o něm zprávy, jež ho naplnily velikým obdivem: nezlomně hrdinný rek v boji se silným jest mírný a neobyčejně dobrácký v jednání se slabšími. Jeho heslem jest čest, právo a spravedlnost. V těch vlastnostech viděl Zeyer ctnosti, jež dlužno slaviti a oslavou doporučovati českému národu. Vždyť jsou to ctnosti, jež by zdobily nejlépe slovanského hrdinu. Proto ctnosti tyto na Renaldovi zesílil. V původních pověstech vyniká nejvíce síla a divokost v dobrém i zlém, u Zeyera se objevila z poměru k matce a bratřím dojemná něha a na konec tklivost velikého, nezaslouženého utrpení a stálost v obraně práva.

Zeyerovi se vyvinul z. Renalda pravý symbol vzletně šlechetné a mučednicky věrné obrany českého národa v zápase za svatá práva.

V Písni o korunování krále Lovise týž význam stoupá ještě mohutněji. Obě básně mluví důtklivě k duši české průhlednými ději, obrazy a řečmi.

Touto ethickou významností a blízkým vztahem k národní skutečnosti české a jejím potřebám povznáší se **Karolinská epopeja** (1896) nade všecky podobné plody moderní. Účelnosti takové neměl Tennyson při Královských idyllách, umělých reprodukcích bájí

o Artušovi a jeho rytířích. K epopeji přičinil Zeyer rozsáhlou předmluvu, v níž podal zevrubný výklad o svém názoru na význam obnovených zpěvů bohatýrských a spolu mohutnou obranu tohoto svého básnění.

Obecenstvo své nehledá v měšťáctvu, jež není schopno chápati takovou poesii, nýbrž v lidu. Stará poesie hrdinská se hlásí k životu, neboť vše touží z tmy zapomenutí k světlu, aby bylo úplně vyžito a přetvořeno v novou krev. Ze středověku rostl jako z antiky nový věk; tam vypěstovány byly ideály, jež pěstit a obnovováním vtělovat je v zájmu budoucnosti naší doby atd.*)

* * *

Výtěžkem cesty do Španěl byl veršovaný román historický Gabriel de Espinosa (1891), náležející k nejcennějším pracím Zeyerovým a spolu k největším.

Není obnoveným obrazem, neboť látka daná pověstí z tradic Avilských a Toledských

*) Zevrubnější srovnání Zeyerovy epopeje s prameny se do této knihy nevešlo. Byly by to: M. de Robville, Histoire véritable et authentique des Quatre fils Aymon surnommés La Fleur de la chevalerie. Paris. — Le roman des Quatre fils Aymon, princes des Ardennes-Reims 1861. Tieck, Die Haimonskinder (Phantasus), Ludw. Bechstein, Dahn a j. Helena, Fürstentochter aus Konstantinopel. Reutl. 1852. Stavba gothického chrámu, viz Lecky str. 263. Barthélemy, Le Bouddha et sa religion. Paris 1866.

byla jen skrovná a hlavním tvůrcem díla byla básníkova obraznost a cit dojmy ze Španěl roznícený. Jest to dílo ryze zeyerovské povahy, skvělé a barvité v popisech, unášející v citech, jímavé dějem, vzletně ideální v povahách, dílo krásy a pravdy. A k tomu ukázkou historického umění Zeyerova.

Portugalský král don Sebastian se ztratil v maurské Africe. Místo něho se objevil jeho levobočný bratr, velice mu podobný. Kdo ho vidí, myslí, že je to král. Proto se skrývá. Portugalský opat a vlastenec ve spojení s dcerou Juana d' Austria v klášteře uvězněnou uchystají spiknutí, aby ho povýšili na trůn, ale věc jest prozrazena a on na mukách zhyne. Zdánlivě prostý děj dovedl pojmouti v sebe tolik života a nádherných líčení, že dílo zaujímá zcela zvláštní místo v Zeyerově umělecké tvorbě.*)

Ze Španěl si přinesl Zeyer také přípravu k povídce Tankredův omyl (Lumír 1891). Jest to z části obnovený obraz, z části psychologická studie básnická hodnoty zcela samostatné. Vznik povídky se opírá především o dojmy z cesty, hradů a měst španělských. Z dojmů těch vytušil básník pravdu života,

*) Prameny v knihovně Zeyerově jsou: Germond de Lavigne, Espagne et Portugal. Paris 1889. Tradiziones de Avila, de Toledo, de Madrid etc. M. D. Antas, Les faux Don Sebastien. Étude etc. Paris 1866. Jiný: J. Pardoe, Skizzen u. Sagen aus Portugal. Zwickau 1834.

jaký v nich kdysi byl, a dle toho zpracoval děj přijatý z povídky, již vypráví Luigi Àlamani o slečně z Toulousu, ale nedobře dle Zeyerova náhledu.

Zeyera chytila zapomenutá a zněšvařená památka věrné lásky, kruté zkoušce hrdým milencem podrobené. Alamani vypravuje, že byla na konec jako Griselda přijata na milost. Ale to zakončení Zeyer zamítl jako falešné. Napsal povídku, aby ji pověděl správněji pomocí své inspirace a lepší znalosti ženského srdce. Milenka přijímající milost od neupřímného sobce nebyla by ženou pravou. Místo Blanky z Toulousu dal Lilianu z Carcassonnu, děvu silnou, jako silný byl děsný hrad, hrdý a zpupný, z něhož pocházela.*) Zkoušku skončil odmítnutím jako Schiller Rukavičku.

Předností pohádky Zeyerovy jest síla a vznešenost ženské energie z lásky. Není tu trpného mučednictví, Liliána jest hrdinkou dramaticky činnou.

* * *

Na básníka počaly nyní i tělesné strasti častěji doléhati. Nekonečné čtení a psaní a také kouření cigaret přivodilo mu churavost očí, že nemohl časem ani pracovati. Z toho povstávala nová nespokojenost. Přátelé mu

*) Louis Fédié, Histoire de Carcassonne. V pohádkách Němcové jest jedna s podobnou fabulí, „Potrestaná pýcha."

radili, aby si tedy splnil svůj sen o vlastním »domku« a poukazovali jednak na Jestřabinec u Příbramě, jednak na výstavní chalupu v Bubenči. Zeyer to odmítl (Dopis paní H. 19. 1. 91). Cítil už, že mu prostým tímto způsobem pomoženo býti nemůže. Jest velice významné, že v té době (1888—1892) nad mystickou stránku jeho touhy mocně vyniká stránka erotická. Ve všem, co skládá, plane lásky žár, všecko jest pohádkou o veliké touze srdce. A většinou jest to marné lásky snažení. Na této horké půdě příběhů rostou také nejbájnější květy nádherných popisů, sloh kypí a slovesná forma se třpytí duhovými barvami.

V té době došlo na památky z Tunisu a Řecka. Pohádka V ů n ě (Květy 1892) měla za úkol býti schránou a výrazem všeho, co básník za krátkého pobytu v Africe zažil. Na samotě své vodňanské utíká se v trpké chvíli nespokojenosti do snění o blažených hodinách v exotickém Tunisu, aby zapomněl na všednost evropskou a českou. Jaká ironie oplátky! Zeyer opovrhoval Evropou pro východní půvaby Tunisu, a jeho průvodčí Bukara opovrhoval Tunisem pro modní Evropu. Úvodní vzpomínky se ženou pestře přes koran a Mohameda do Italie a do Řecka. Líčení věcí v Tunisu jest pravý hodokvas labužnické obraznosti, jakoby opiem v noční kavárně tuniské byla ještě roznícena.

V tomto ovzduší se vypravuje arabská

pohádka. »Podávám ji,« praví Zeyer, »jak se zjevila mně, jak se ve mně přetvořila vlivem mého tuniského okolí, mé obraznosti a mého uměleckého pojmutí. Nepatří pouze tomu povídkáři, ale též mně.« Pohádka vypráví o nevýslovné touze, v jejímž obsahu Bůh ustoupí snům o veliké lásce. Avšak není štěstí v té lásce. Konec je zkáza všeho a smrt.

V líčení nádherných vzletů mezi výskavé flétny a cymbály se přiměšuje varovný hlas svědomí (nepokoj a nespokojenost) a vznešená hesla o soudu božím. Ale marně, srdce vášní zaslepené se nevzbudí. Mocná píseň lásky má výmluvnost podivuhodnou a v slavné znění celku věru se nehodily disharmonické zvuky časové nespokojenosti. Za to však ta disharmonie je tím pravdivějším ohlasem skutečného stavu básníkovy duše.*)

Ze vzpomínek řeckých a z hojné četby básnické i historické zbudoval Zeyer dvě povídky o lásce vítězné. Příběhy jsou staré, ale postaveny do slavného okolí v nové formě. Sláva Alexandra Velikého tu září a zvláště jeho svatba v Susách.**) To byl symbol — tehdy, kdy se rekové Alexandrovi ženili s Per-

*) Kromě uvedeného již Paula Arèna byly prameny: Antichan, La Tunisie. Paris 1884. Affoux, Histories tunisiennes. Paris 1887. Jacob le Chevalier, Voyage au pays du hatschisch. P. 1883. Antar, poème heroïque arabe a j.

**) J. G. Droysen, Geschichte Alexander des Grossen. Gotha 1877.

šankami, nastalo splývání hellenského ducha s perskou velikostí; splynutí dvou duší člověčenstva. Ve stínu této slávy světové odbývá se drobné drama lásky ctnostného prince k Stratonice, nevlastní matce. Šlechetný jinoch bojuje udatně s kletbou slepého fatum. Ve Španělích to drama končí záhubou (Doña Sanča), v záři hellenské osvěty vládne moudrost, zvláště v Antiochii, kamž pronikla nauka indická, a král Seleukus objeví duši tak vznešenou, že o tom králové barbarského západu neměli nikdy ani potuchy.

Básník nezapomněl na stíny antiky řecké. Bylo to hlavně otroctví. Výborným uměním vsunul do děje malou episodku, v níž ukázáno krátce na bolest otrockého osudu.

Výtečná povídka Stratonika, jímavá, plná teskného názoru na osud, ryze anticky elegická, v níž moudrý lékař obchází kol hrozící tragedie jako varovný chor, má krásný cíl umění slaviti sílu moudrosti. Ukazuje, jak poznáním ubývá do výše kultury vášně a neštěstí. U Euripida ještě zhynou i Hippolyt i Faidra, neb Theseus je síla, ale nikoli moudrost; Seleukus však je blahým vlivem moudrosti indické královský vzor velikosti duševní.

»Stratonika« vyšla ve sbírce (1892) s jinými povídkami, mezi nimiž jest i Gdoule, příběh lásky čerpaný z Aristaineta a vyzdobený podrobnostmi ze starořeckých lyriků a kulturních obrázků různých badatelů. Vyniká nádherou popisů a horoucí výmluvností ero-

tickou. Dojem jest lahodná krása Hellady poeticky něžné, ryze bukolické.*)

Jakkoli jsou to povídky přepůvabné, nade všecky v té sbírce vyniká důležitostí obsahu Večer u Idalie, »hrstka tradic, legend a pohádek z nejkrajnějšího východu«. Titul nestačí ani z daleka označiti rozmanitost a druh součástí té práce do opravdy podivuhodné. Jest v ní sklad Zeyerových nejmilejších theorií, sklad ostře broušených satir na hloupost všeho druhu a bohatá sbírka úžasných bájí žaponských.

Jméno Idalie je v Ouidině románě (»Idalia« 1867) a v Eddě. Její přítel Gracian jest Zeyer. Ale i sama Idalia jest vlastně Zeyer.

»Parabola o čínském císaři a jeho obílené zdi« jest řízná satira, kterou vzbudily známé české věci. Jest cenná velice tím, že majíc podnět osobní a časový nabyla uměním hodnoty předmětné a významu trvalého. Zeyer ukázal zde, jak má satira pravá vypadati. Co se stalo, stalo se, ale co parabola líčí, to se dálo a děje stále a díti bude, neboť hloupí mandarini nepominou. Zeyer si tu schladil žáhu hlavně za bolesti dramatické,

Následuje zajímavý výklad o Žaponsku.

*) Aristainetos, básník řecký z V. stol. po Kr. Jest od něho sbírka milostných dopisů. V 10. dopise I. knihy je vylíčen milostný příběh Akontia a Kydippy, jejž Zeyer zpracoval. Jmeno milenky Simaethy vzal z Theokrita Jd. II. zvané φαρμακεύτρια, kde Simaetha kouzelnými prostředky dobývá lásky Delfidovy.

15*

o jeho umění naturalistickém, co se básníkovi na něm líbí a co nelíbí. Hračková vesnice žaponská poskytuje příležitost vetkati řadu bájí a pověstí žaponských, smutných, veselých i strašidelných. Potutelný humor jeví »historie o mrtvém oslu«.*)

Krásná a dojemná jest »Legenda o jarním dešti«, báseň lásky mateřské, důležitá představou lidské duše žijící v stromě. Pověst o skalním člověku a o pavouku hor jsou jako z Tisíce a jedné noci.**) Nad ně vyniká a k nejlepším skladbám Zeyerovým se povznáší poslední příběh »Sen životem«. Jest to pohádka o marné touze v dál za neznámým štěstím. Forma žaponská, poesie všelidská. Není štěstí mimo nitro vlastní. Nicotná je sláva a štěstí veliké; pravé bydlí jen v malém stánku čistého srdce.

»Stratonika a jiné povídky« jest kniha znamenitá, klassická zralým uměním a zralou pravdou života.

K Letopisům lásky se hlásí chmurně tragický příběh Amparo (Lumír 1892). Látkou jeho jest hrozná láska, hrozné ponížení, hrozná msta. Náleží k památkám z cesty do

*) Příběh o podvodníku prodávajícím nepravé ostatky svatých uvedl Benediktin Glaber v Chronik der Geschichte Frankreichs. Du Prel, Die Magie als Naturwissenschaft II. 204.

**) Grigorij de-Wollan, Žaponsko. Tam prameny udány. Str. 8. o zemních pavoucích, str. 18. legenda o bohu Isanagi.

Španěl. Úkolem jejím bylo vyhověti básníkově touze po rozkoši zobrazovati sílu divé ženské vášnivosti. Plod touhy esthetické.

Vyšší směr má indická legenda Kunalovy oči (t.). Kunala splňuje ideál Buddhův; má sílu nesmírného slitování a soucitu. Jest bohatýrem mužné vnitřní ctnosti. Ať byl nebo nebyl, poetické existence a oslavy byl hoden, neb jest lidským ideálem vznešeného druhu.*)

* * *

Velmi zvláštní směs vášní vynesly z duše básníkovy na povrch Tři legendy o krucifixu (Lumír 1892). Divá, bezohledná touha umělecká, ukrutná rozkoš tvůrčí, bolestné prahnutí po vykoupení nejvyšší láskou a obětí, žár nenávisti svaté, svatá touha prostinké duše dobrotivé, vše pospolu jako na dvojkřídlém obraze. Společný název »Tři legendy« snad poukazuje na podobný soubor francouzský.**)

Legenda Inultus má obdoby v cizím i v českém umění dosti četné. Obsah zní: Byl nádherný večer v Praze asi r. 1640.

*) Sbírek indických legend měl Zeyer množství. Na př. Adjâ Il Al-hind, Les merveilles de L'Inde. Paris 1878. Mary Summer, Contes et légendes de L'Inde ancienne. Paris 1878.

**) A. Grevin d'Hervilly, Le bonne homme misère. Légende en trois tableaux. Paris 1877. Mimo to jest v knihovně Z. též „Historie o trech swatých obrazích“ od Fr. H. Labe-a Praha 1746. (!)

Po Kamenném mostě Karlově hrnuly se davy cizích vetřelců i proklatých zrádců české krve, bezcitní preláti, bezcitné dámy. Na mostě seděli žebráci, mezi nimi mladý, snivý, dlouhovlasý Inultus. Toho si pozve vlašská sochařka za model ukřižovaného Krista.

Dvě umělecké ideje se tu střetly a za korunu si daly ideu nábožensko-sociální. Umění a zločin! Umělec chtěje dokonalou formu ideje, nesmí se dáti másti ohledy neesthetickými, na př. soucitem, čili obsahem ideje. Kristus, vtělený soucit na kříži, vtěluje se uměním, jež pro formu zapírá soucit. Druhá idea: Básník Inultus = český Kristus vzal bolesti národa na sebe; všecko trápení prožil, jak je prožila vlast, při tvoření díla uměleckého. Koruna celku: Nicotná je pýcha všeliká, ať se honosí erby nebo infulemi, protože zapírá lidský cit; a nicotné jest i ono pyšné umění, které pro slávu a pýchu formy zapírá v sobě srdce. Tam jest království pravé, kde bydlí Kristus, soucit a láska.

V té povídce se jeví proměna Zeyerova vývoje: touha po životě v pravdě platném prodrala se lidskou vrstvou až do umělecké. Zeyer toužící po klášteře milosrdných hledá v umění cestu tam, kam nemohl v životě. Stává se básníkem soucitu k chudým, posledním, k národu utištěnému, stává se na poli umění učedníkem Kristovým; stoupá v obraznosti a zmučeném citu českém na kříž, aby radostně trpěl.

Zeyer zdokonalil, vyvýšil i prohloubil znamenitou látku, často zpracovanou. Už o modelu antického Laokoonta se vyskýtá povídka, kterak byl mučen od umělce tlustým lanem, aby nabyl bolestného vzhledu.

Chamisso touž látku, jako Zeyer, zpracoval v básni »Krucifix«. *)

Z české literatury neobyčejně zajímavá jest shoda několika básní, jichž pramenem jakoby býval obraz Jaroslava Čermáka »Šimon Lomnický na mostě Pražském žebrající«. Báseň Jiljího V. Jahna »Model« mohla býti přímo předchůdkyní povídky Zeyerovy i v ideí národně mystické. **)

Po legendě pražské (Inultus) je legenda toledská El Cristo de la Luz. Židovský

*) Chamisso's Gedichte. Band IX. S. 327. Sochař usmrtiv model svého Krista, putuje do Jerusalema, tam jej Turci přibíjí na kříž. Tak dojde smíru.

**) V Lumíru I. 1873 str. 454. Jahn vypravuje: Mezi cizinci na Bílé Hoře bojoval proti Čechům též mladý malíř z Říma. Pak vstoupil do kláštera a chtěl malovat Krista na kříži. Vybral si za model starce na mostě pražském žebrajícího. Stařec ten, Lomnický, jest rozervân bolem pro zkázu vlasti. (Zeyer nechtěl starce za model Kristův, proto vytvořil krásného jinocha Inulta.) Stařec na kříži vzpomíná na své děti a tvář se mu jasní. Rozčilený mnich-malíř mu vrazí do srdce dýku. Tak umírá na kříži jako národ. U Nerudy se to thema dvakráte ozvalo. Větší podobnost má báseň Boh. Čermáka „Smrt Šimona z Budče“ v alm. Slavia (1881). Též v této básni jest Šimon ukřižován. U Zeyera jest také Ch. le Goffic, Le Crucifié de Keralie's. Paris 1892, ale toho Z. sotva mohl použiti.

mladík pojal plán pomstíti se na vrazích Israele; šel do chrámu Krista Světlého a potřel nohu od věřících na krucifixu líbanou hrozným jedem. Pak i krucifix zbodl nožem a zavlekl domů. Byl prozrazen a trápen ve vězení. Kristus ho navštívil a žid poznal omylnost své nenávisti. Té milosti dosáhl tím, že nenávist jeho plynula z lásky k poníženému národu. Nenávist taková je svatá a Bůh ji více miluje, nežli tupou lhostejnost indifferentistů.

Třetí je legenda slovenská, Samko Pták. »Kdo po trní kráčí, přijde do ráje.« Slovensko jest celé trním porostlé, a Samko, soucitné dobrotisko, šel po něm až do ráje. Rozkošnou přímesí jest legenda o skřivanu, jak letěl za Pánem do nebe, a legenda o hrdličce s páskem. »Tři legendy o krucifixu« jsou tři apotheosy poníženého individua i národa, utrpením povýšeného. Jsou nejsilnějším Zeyerovým vyznáním nábožensko-křesťanským. Není to náboženství církevní ani římské. Jest to náboženství básníka rozňatého láskou k Bohu chudých a k národu a lidstvu trpícímu.*)

* * *

*) Prameny měl Zeyer v lidové tradici u Bož. Němcové; něco mohl přibrati i z ciziny, na př. z dojmu spisu uvedeného, Le bonne homme misère.

Velký Kristův zjev není hostem srdc pouze passivních a slabých, nýbrž i velkých, silných a bohatýrských. Zeyer hledal příklad a nalezl jej v české dávnosti. »Mnoho jsem snil o tom,« praví v předmluvě k Neklanovi, »jak asi se jevily byzantská kultura a velký Kristův zjev těm prostým, silným srdcím našich předků v jich barbarské tmě.« Nalezl bohatýrskou pověst o Tyrovi a tím byl přiveden k skládání tragedie N e k l a n (tiskem 1893). Zárodek její nalezl v Hájkově kronice. »Že jsem stín Neklanův na světlo vyvolal, tím je vinna žádost způsobiti něco, jako jsou Shakespearovy historické hry. Doba Neklanova vábila mě mocně zvláštním přísvitem.« Na některé scény měla vliv anglická »Tragedie Panny«. Nesměla vražditi a měla přece bojovati. Tak vysvětlena částečně nebojovnost Neklanova. Měl věštbu, která mu zakazovala vražditi, proto nechtěl do boje.

Jednání I. celé nese kníže Vlastislav, žádostivý koruny Samovy a slávy. Chce obnoviti velkou říši Samovu. Jest to idea velká, ale způsob, jímž ji kníže prohlašuje, zní příliš dutě a výchlubně. Vnitřní drama zastupuje Klimba, kterou chtěl už pojmouti za manželku místo zapuzené Svatavy, ale jat láskou k synu Zdislavovi, upouští od toho, a dá Klimbu proti její vůli Tyrovi. Dva motivy tu spolu zápolí. II. 1. je scéna Neklanova. Nosí oděv žensky nádherný a zamítá výboj proti Vlastislavovi. Scéna jest jen pro charakteristiku

Neklanovu a třetího Přemyslovce Krasníka, vypočítavého sobce. II. 2. obsahuje výbornou scénu na Chýnově, drama Tyrovo a Klimbino, hlavní skvost tragedie. Klimba se vyzná Tyrovi z lásky k Vlastislavovi a oznámí mu podvod Vlastislavův. V Tyrovi se vzbouří hněv, ale pomsty se zřekne, protože je vyznavačem nového náboženství lásky.

Tu je Zeyer pravý, svůj, originální a individuální. Nic takového není u Shakespeara: hrdinský duch silný a divý, učením lásky zjemněný a zvýšený. Zcela proti theorii Nietzschově. III. Vlastislav přijde na Chýnov žádat Tyra o pomoc. Též Neklan poslal s takovou žádostí. V tom se doví Vlastislav, že choť jeho Svatavu zabil blesk (deus ex machina). V Klimbě se vzkřísí divá vášeň k Vlastislavovi znova. Tyr seznav svou hanbu vzbouří se proti Vlastislavovi. Ten odkopne za to Klimbu, ale Tyr se jí ujme. Klimba nahlédne Tyrovu velikost a bídnost Vlastislavovu.

IV. 1. Tyr se uvolí bojovati za Neklana. Zamlčena mu věštba, že vítězný vůdce musí v boji padnouti. 2. Záhuba knížectví kouřímského. V. 1. Boj Čechů a Lučanů. Vlastislav poražen, jeho syn Zbislav zajat, ale šlechetným Hostivítem propuštěn. 2. Vlastislavův hrad dobyt, sám kníže zabit Klimbou; i ona jím zabita. Vítězného Tyra zabije Kruvoj z nedorozumění pro slovo »království«. Zbislav

zabit Durinkem. Soucitný Hostivít obdrží korunu a s ním svitne vítězná záře křesťanství.

Všecky výjevy s Klimbou jsou poutavé a účinné, a přinášejí v děj poesii vášně. Poesie tajemství obchází se Strabou a korunou.

Vlastislav jest hlavní rek soumraku, ale trpí místy bombastem a rozpoltěností mezi dramatem Neklanovým a Klimbiným. Neklan je problém nerozřešený. Tyr měl padnouti ve vítězném boji, jak chce kronika, měl býti Klimbou nalezen a korunován (symbolicky). Náhlé zabití z nedorozumění je možné, ale nemá tragického účinu.

»Neklan« je divadelně velmi účinný, hrůzná řada smrtí má sílu otřesů shakespearských, ale drama-báseň utrpěly živly rušícími vnitřní dramatickou příčinnost a tklivost.*)

* * *

Král Kofétua (1892, Lumír 1893) byla Zeyerovi látka známá ze Shakespearea.**) Ale to byla látka jen chudá, neúčinná. Toho života, jakým ji Zeyer obdařil, mohla nabýti jen zase životem, a to vnitřním životem básní-

*) Na jevišti Národního divadla (v dubnu 1896) měl „Neklan" úspěch znamenitý, jak u herců tak u obecenstva. Byl to dramatický svátek. Postavy se mohutně vyvíjely a do paměti vrývaly.

**) V kuse „Marné lásky snažení" se připomíná dvakráte jakožto ballada o králi, jenž se oženil s žebračkou.

kovým, snivým a toužebným. Podnět nastal opět dojmy smyslovými. V Ravenně viděl byzantské mosaikové obrazy, v Ravenně si vzpomněl na Byrona a Shelleye, kteří tam chodili, a jimi si připomněl Jonesův obraz »Král Kofétua«. To byla vítaná forma autorově duši, nová forma pro básnický výraz marné touhy nekonečné. Celek byl nezbytně hluboce symbolický.

Žebračka je ztělesnění ideálu, jenž nezná nikdy hranic. Kofétua je člověk-umělec, jenž hledá, dlouho marně hledá, až nalezne cíl, ideál, ale dosíci ho nemůže. »Král Kofétua« je báseň touhy, ze všech nejurčitěji charakterisovaná, neboť je to báseň touhy absolutní. Všickni Zeyerovi lidé více méně touží, ale časem přece nalézají cíl. Zde však se ztrácí v nekonečnu. Výklad básně byl ve vnitřním životě Zeyerově: přiblížilo se tušení pravé příčiny jeho bolestného neklidu. Ideál-štěstí se mu ztrácel z oboru pozemské možnosti.

Ani krásnou antickou idyllu Vertumnus a Pomona (Lumír 1893) nevštípil Zeyerovi pouze Ovid. Hledáme smyslový dojem a nalézáme krásný obraz, jejž namaloval Francesco Melzi.*)

A též krajinu opět nalézáme: dojem cesty v horách albánských a v starém Latium. To je asi hlavní. Zajímavé jest, že bájení

*) Zeyer mohl viděti originál v Berlíně, kopie v carské Eremitáži a v Italii. Sbírky Zeyerových fotografií u Náprstků by leccos pomohly vysvětliti.

římské, abstraktní, bylo Zeyerovi bližší, než hmotnější řecké.*)

R. 1893 vyšla také báseň Pan Ronan a Korrigan (Dívčí svět), pěkný ohlas a příklad básnění ve slohu staroanglických ballad.

* * *

Obdržev za »Neklana« Náprstkovu cenu z r. 1892 vydal se Zeyer po třetí na Rus, aby se do syta nabažil krás na Krymu a Kavkaze. Pro nebezpečí cholery zajel napřed do Tyrol a sev. Italie,**) odtud teprve se vrátiv odejel na Rus v červnu r. 1893.

O dojmech zažitých psal ze Simferopolu do Čech nadšené listy, zvláště paní Heinrichové. »... byl jsem v Kievě, plul jsem po Dněpru, viděl porogy, toulal se stepí. Ze Simferopolu dělal jsem cesty po celém Krymu. Nyní se chystám ještě na Kavkaz. Na zdejším nádraží měl jsem smutné dobrodružství. Vytáhli mi z kapsy portefeuille a ukradli mi tak všecky peníze, co jsem měl, bylo toho hodně. Zůstal jsem bez groše, žil na dluh, až přišly nové z Čech.***) Co jsem

*) Ovid Met. XIV., 623, 642 (o Vertumnovi a Pomoně), Fast. III., 290 sq. (Faunus a Picus).

**) Kamper, Čas. Č. Mus. 1901.

***) Neměl na cestu jen peníze z ceny Náprstkovy, než i jiné. O tom podává něco světla korrespondence Valečkova. Od něho dostal za II. vyd. Brandana po oné krádeži 100 zl. a psal mu ještě o další peníze.

mohl míti věcí!« atd. A jindy: »Je toho mnoho, co jsem na Kavkaze viděl, byl jsem až pod Araratem a vylezl jsem až k ledovcům Kazbeku. Viděl jsem pouště a ráje, perské paláce v Erivanu, ale jsem už utrmácen. Kéž bych už doma byl!«

V listopadu r. 1893 byl už doma ve Vodňanech. Ten rok málo psal a nenapsal skoro nic ani příští r. 1894. Uspořádal jen a vydal dvě sbírky (Tři komedie a Obnovené obrazy I.) a napsal Úvod ke spisu dra V. V. Zeleného »O Bedřichu Smetanovi« (1894), zajímavý a obsažný, vysvětlující mnoho z theorií jeho i psychologie tvoření.

Po žízni smyslové dostavila se prudká žízeň mysli, a Zeyer ten rok místo psaní četl. »Nevím (psal paní H. 4. 2. 94), jak si mám tu horlivost v čtení vykládati, zda optimisticky, že totiž nejsem dosud ani za mák blaseován, nebo pessimisticky, že začínám stářím být zase dětinský. Teď je tomu aspoň osm měsíců, co jsem slova nenapsal. Jen bych pořáde četl a četl.«

V létě (1894) vyjel opět na cestu a sice do Štyrska, Krajiny a Chorvatska.

Na hranicích chorvatských navštívil trapistský klášter. Nebyl jím uspokojen. Nenalezl přísnosti života, jakou očekával, a pak se tam vše dálo jen pro klášter. Dne 3. září zastihla ho v Alpách zpráva z Prahy, že milovaný jeho přítel Vojtěch Náprstek zemřel. Odejel rychle do Prahy a vyprovodil po pohřbu

dne 6. září rakev do Gothy. Na jaře pak dostavil se z Vodňan do Prahy, aby na přání paní Josefy postavil urnu s popelem drahého choté do připraveného výklenku. To byly události, které duší Zeyerovou otřásly. Princip povinnosti ve skutcích života tím přísněji se mu nyní jevil. Stále myslel Zeyer ještě, že život jeho není životem pravým. Myšlenka spásy v ošetřování nemocných a chudých se ho nespouštěla, a když paní Heinrichová mínila, že je to myšlenka nezdravá, bránil se. (1. 2. 95.) »Takové osamělé duše, jako jsem já, vidí před sebou jen cesty dvě, buď egoism nebo sebeobětování. V tom se možná mýlím, že myslím na to ošetřování nemocných. Mám odpor k těm hrůzám hnusu, ale tím lépe pro mne, kdybych se dovedl přemoci a zvítěziti.«

Rozpor mezi touhou takovou a literaturou se málem už chtěl skončiti odložením péra. Ale přítel Sládek naříkal jménem Lumíra a také poměry peněžní pudily opět k práci.

Sepsal tedy pro Sládka povídky Asenat (Lumír 1895) a Ištar (t.).

Povídkou »Asenat« zabýval se už dávno, neboť r. 1874 vydal v Lumíru překlad její ze staré frančiny*) a r. 1875 jednal o ní v Pohádkách a románech staroegyptských. Nalezl vypravování o Josefovi egyptském, kterak se oženil s dcerou kněze z Heliopolis,

*) Nouvelles française du XIV. siècle.

zvaného Potiphar. Dívka slula Asnath. Zeyera poutala ta povídka, ježto rozuměl její symbolické duši. Podal také obraz duše její pomocí lotosu tak prohloubený, že o takové poesii v starších zpracováních nemohlo býti ani tuchy. V té podobě jest to povídka nové přitažlivosti, krásná a čistá.*)

Ištar, »epický zlomek z Babylonu«, jest básnicky zpracovaný mythus o bohyni lásky, surově uražené, se světa zmizelé, ale zase po pokání navrácené. Zlomek ten nalezen v Ninive, v paláci Sardanapalově.**) Zeyerovo přebásnění mělo úkolem působiti hlavně skvostnou formou: vše je názorné, mocné, přiléhavé, vznětlivé a vkusné.

Velikou svěžest a silný dech mohutného díla, jímž jest V soumraku bohů (Květy 1895), nutno si vyložiti dlouholetým zájmem o látku, jejíž děje a postavy v duši básníkově zvolna zrály, až na potulkách Norskem žádoucího pozadí krajinného nabyly. Názvem »Kronika« značí se pravý epický ráz díla,

---

*) Josef byl záhy v křesťanské tradici pokládán za obraz Messiáše a Asenat za obraz bohorodičky. V XIII. stol. vyšla legenda ta latinsky, ve XIV. francouzsky a česky. Viz v Čas. Č. Mus. 1862 Ant. Vrťátka Aseneth, román biblický a Život Josefa. V Kroku 1887 F. X. Prusík Duchovní romány Josef a Aseneth, př. z latiny. V XVI. věku zpracoval příběh Filip v. Zesen německy atd.

**) Václav Petrů podal v Květech (1879-I) ukázku z mythu toho v překladě pod názvem „Ištařina cesta do pekel" s označením „assyrské epos".

jež by mohlo býti proměněno v cyklus. Líčí se konec pohanství na Islandě a v Norsku, všecko věrně dle starých sag,*) ale způsobem Zeyerovým zidealisované. Ještě vládne bývalé neurvalé hrdinství, smrtelná řevnivost mužů, žárlivost a náruživost žen, zvláště záhubná pomstychtivost a krvežíznivost. Jest to zjevení světa strašlivého, železného. Věku nepřirozených, demonických žen, nesmyslně zběsilých mužů, surových pudů, nízké lakoty. A přece i to byli lidé! A mohutní lidé! Jak jasně vyšlehuje z té vřavy vražedné záře věrnosti a přátelství. Ten lid byl hoden spásy, a už na ni čekal. Nesmiřitelný ráz nadlidských Nibelungů jest překonán. Zeyerova báseň si uložila rozřešiti boj živlů ve smyslu pokrokovém: z krve rodí se pravda a touha po lepším. Nad hroby věku divého zaplane náboženství míru a lásky.

* * *

Zajímavou episodou Zeyerovy činností v době vodňanské byl pokus o zavedení biblických her lidových. Psal o tom paní H. 12. 3. 95: »Jedná se o zavedení her biblických zde v naší krajině, o něco českého, něco jakoby mysterie ve středověku, zvláště ve Francii. Mám už celou haldu těch starých francouzských her. Chci tedy napsat myste-

*) Bernardini, La litterature scandinave. Paris 1894.

rium, hru pašijovou a chci zřídit za městem k tomu jeviště, dáti je provozovat a doufám, že v processích budou chodit lidé z okolí se dívat.«

Myšlenka ta měla několik pramenů: předně ono studium středověkých mysterií. Avšak to pěstoval od první cesty do Paříže. Mocnější podnět byl v básníkově touze po něčem užitečném, co by bylo trvalou památkou jeho života. Přímým podnětem byly vroucně zbožné chvíle druhu na př. tohoto: »Včera na večer (psal z Vodňan paní H. 31. 3. 88) provozovali v kostele »sedm slov Kristových«. Ač to nebyli umělci, šla mi ta hudba k srdci a dojem byl sladký, konejšivý a působil blahodárně na mou mysl.«

Mělo to býti při silnici strakonické podál kostelíka sv. Vojtěcha. »Zeyer ze života svatých rozvíjel obrazy a ze zlatých nití Marianských legend spřádal tkaniny básnického díla dramatického.«*)

»S věci však na konec sešlo.« Příčinou byla asi otázka finanční. »Jedná se o to (psal v onom dřívějším dopise paní H.) získat účastníky pro ten podnik, který by, podaří-li se, mohl být i výnosný. Jen že bych nikdy nedopustil, by se stal výdělkářským. Psal jsem v té záležitosti už do Prahy, nebyl jsem zrovna odbyt, ale určitého ještě přece nic nevím, visí to vše ve vzduchu. Snad z toho

*) Herites, Vodňanské vzpomínky str. 60.

všeho nic nebude.« Nebylo. I básníka opustilo nadšení a v duši jeho vyvstaly znova pochybnosti o pravém směru života a nové touhy po nemocnici. »Z toho, že se ta krise vždy zase vracuje, myslím, že mohu soudit, že je to povolání (H).«

Velmi neuspokojivý stav zdravotní smutek v mysli jen rozmnožoval. Koncem února r. 1896 silně na výletě nastydl, že musel ulehnouti. Jen s velikým přemáháním sebe podjal se úlohy napsati o V. Náprstkovi do Světozora přednášku, k níž byl pozván na den 16. dubna na staroměstskou radnici.

Srdce mu působilo hrozné úzkosti, ale úlohu svou vykonal přes to slavně. Vojta Náprstek, »přednáška k sedmdesátým jeho narozeninám«, vyšla i zvlášť (1896) a náleží k nejcennějším projevům Zeyerova vnitřního života. V ní jest celý Zeyerův poklad; názor náboženský, vlastenecký, mužný i lidský. Jest to krásná, slavná památka dvou ryzích duchů českých. Ničím není Náprstkova hodnota tak výmluvně zjevna, jako že vzbudil takový ohlas v duši velkého básníka; a ničím sám sebe Zeyer tak nevyznačil, jako tím, že dovedl vyložiti život Čecha tak rázovitě tvůrčího a neliterárně praktického.

Jinak byl literární život Zeyerův přese všecku vnitřní tíseň dosti čilý. Vypravil ten rok (1896) do světa dvě velké knihy sebraných prací (Obnovené obrazy, řada II., a Karolinskou epopeju) a vydal řadu věcí nových.

16*

Dle starých irských legend napsal a u Buriana v Písku, snad byv o příspěvek požádán do »Sbírky ušlechtilých spisů pro mládež«, vydal Maeldunovu výpravu, legendární povídku hluboce symbolickou. Maeldun byl syn irského náčelníka, jenž byl od loupežníků v kostele spálen. Syn dospěv sebral druhy a jel se pomstít na loupežnících. Už jich dostihl, ale na jméno »Bůh« se mu ztratili a loď jeho zahnána na moře. Nastalo bloudění plné zázračných příhod a symboliky. Ostrov první značí vůbec Zemi, místo požitků tělesných. Širá jabloň s ovocem značí Nebe a požitky duševní. Mlýn na ostrově značí hrob; mlynářem jest Smrt a Soud. Na pozemské bludné pouti jest mnohý člověk obětí zoufalství (jeden princ z průvodu Maeldunova se ztratí na Ostrově žalu) nebo prostopášnosti, nebo mamonu, anebo snivosti. Mnohých lidí losem jest život krutě tvrdý, v němž plno trýzně od zlých lidí a muk svědomí. (Ostrov obřích kovářů.) Odtud se dostali mocí skrytého proudu (= běhu života) na tiché vody průhledné, v nichž se ukazoval čarovný kraj. To je svět illusí. Plavci se vrhali do vody, ale moře je metalo zpátky na lodě. Illuse se rozprchávají, když v nich člověk chce opravdu žíti, a odkazují jej na holou skutečnost. A viděli pod vodou člověka, jak ho smrt všude honí, jak prchaje padá do propasti (věčnosti), ale zachycuje se keříku, jejž dvě myši, černá a bílá, ohlodávají. Ale člověk nedbá ničeho,

ani Smrti ani myší, jednou rukou se drží keříku, a druhou dychtivě hltá manu života. To je pravý obraz »člověka« vůbec, tvora, jenž se rodí, aby požíval a mřel, pro požitky hmotné zapomínal na Smrt a věčnost. Neřítí se do propasti rázem, chytá se každého okamžiku a žije v něm. Ale každým dnem (bílá myš) i nocí (černá) mu lhůty ubývá. Ostrov desátý je místo nudy a žádostí. Královnino čarovné klubko je lákání obraznosti k lenivé rozkoši. Pták velikán na ostrově dalším je obraz lidského věku (století), jehož kořistí či ovocem jest poznání pravdy; pravdou novou a krví za ni prolitou se obrozují sestárlí věkové.

Jako se Dante prošed peklem, očistcem a rájem vrátil jiným člověkem, tak Maeldun. Viděl neřesti odporné i sladké, všem se dovedl vyhnouti, očistil se poutí života a poznal pravou tvář spravedlnosti a ceny života: lásku. Pomsty se úplně odřekl.

Hloubka výborné skladby by vysvitla srovnáním s prameny a s básní Tennysonovou o téže látce.*) Zeyerovo vyprávění je zevrubné a zdůvodněné. Na př. proč byl Maeldun vichrem zahnán od vraha? Protože vyslovil jméno Boha, jenž pomsty nemiluje. A proč mu to slovo právě napadlo? Protože matka jeho v dáli naň myslila a zaň se modlila.

---

*) „Výprava Maeldunova“, irská legenda. Báseň L. Alf. Tennysona. Přel. J. Vrchlický. Květy 1899-I

Rodinná msta značí surový stav barbarský. Odpuštění je znak lidství pokročilého. Ženy-matky zastavují jménem lásky vraždy mužů, ony jsou živlem pokrokovým a v srdci jejich budí se spása věku.

V episodě bratra Ambrože jest vyjádřena idea ještě jiná: »Bůh nechce, bychom život prosnili, nýbrž abychom jej prožili.« Zeyer býval tolik nadšeným posluchačem pění rajského ptáka (snění), ale poznal, že mu tím byl otráven cit skutečného štěstí, a proto hledal uzdravení, lék v tom, když ponoří zchoulostivělý cit svůj a smysly v hroznou lázeň pravých lidských bolestí.

To byl smysl touhy po nemocnici. Zvítězit nad odporem k hnusu lidské bídy tělesné, to byla touha umělce v svědomí znepokojeného. Chtěl nechati umění krásné illuse a hledati život pravdy.

Kdyby se vědělo, co dělal Zeyer r. 1889 v Paříži, našel by se možná původ jeho myšlení na nemocnici. V nemocnici v Paříži, jak vypravuje Dům u tonoucí hvězdy (tiskem 1897), nalezl svého muže bolestné pravdy, Slováka Rojka. Z prvu jest to druhý Plojhar. Oba, Rojko i Zeyer, trpí hlubokým světobolem; jenže Zeyer hledá bolem cestu k světlu, osvobození od bolesti národní a osobní bolem obecně lidským a kosmickým.

Básníkovi už mizela důvěra v dobrý smysl života, už mu hvězda (víra) tonula ve vodách pochyb člověka empirického. Ale

nad ním uzřel Zeyer své »já« nehmotné, pravé a vítězné, a to ho naplnilo nadějí, kdežto ubohý, pozemsky sobecký Rojko zšílí stav se obětí všech tří Matek žalů. Než i nad ním zní slib spásy, ale daleké, a závěr zní teskně jako v Plojharovi.

»Dům u tonoucí hvězdy« jest Zeyerova filosofie pozemské bídy. Jest to obraz Země a jejího lidstva, jež představují obyvatelé smutného domu. Velkou většinou je to lidstvo nedokonalé, tuze hmotné, a proto zasluhuje zničení. Ono musí na kříž za obět, aby povstalo nové lidstvo lepší. Proto všecko hyne, rve se a rdousí, a křik ohromný burácí z údolí slz. Jest to názor pessimistický, ale ozářený soucitem a slávou nezištné lásky, která jest vykoupením už zde na světě.

Ó býti takovou Celestinou! ošetřovati s klidným úsměvem trpící nebožáky, jak by potom mír žádoucí vstoupil v duši básníkovu! Tou láskou činnou by se vysvobodil z bídy malosti a s důvěrou by se povznesl nad svůj horečný sen skonávajícího věku, nad hvězdu Země tonoucí k hvězdě očištěného života budoucího. — — —

* * *

»Je mi smutno až k smrti.«

Ta slova (list paní H. 16. 5. 96) jsou životním doprovodem té poesie konce století. Kterak si představiti vedle ní vznik pohádky

tak modré, jako je Radúz a Mahulena (Květy 1896)?

Jakési vysvětlení podává Zeyerův dopis Bílkovi (Květy 1901): ». . . i mně není umění tím nejvyšším. I já bych dovedl snadně se ho zříci, kdybych měl síly žíti úplně dle evangelia. Ale tak v tom rmutu, v němž se plahočím, je umění přec jen ještě nejlepší, co mám, protože v něm ještě tak nejjasnější část své zakalené duše jevím.«

Zeyer hledal jas; proto duše jeho nebyla z povolání asketická. Hledal jas v tváři umírajícího Krista a nebyl spokojen s pathologickým Kristem Bílkovým. Hledal jas naděje nad hvězdami zoufajících existencí i tonoucích národů, zvláště slovanských.

Onen smutek až k smrti nebyl jen osobní, nýbrž národní. Rojko je mučedník v lidstvu, jako Slovensko v národech. Jako rozžal básník nad nešťastným Rojkem světlo víry v spásu, tak je rozžíti zatoužil nad Slovenskem. K tomu se dobře hodila zdramatisovaná báj, v níž výborné dary duše slovenské v krásné formě vystupují. »Všetko, čo táto obrazotvornosť (slovenská) vytvoruje, to sa vyznačuje alebo neobyčajnou krásou alebo velikosťou a ohromnosťou,« napsali vydavatelé pověstí, v nichž Zeyer nalezl látku.*)

---

*) Slovenské povesti, sobrané od Škultétyho a Dobšinského. Vyd. Karol Salva. V Ružomberku. Slovenské pověsti byly sbírány a vydávány už od r. 1840 porůznu. Bož. Němcová je vydala r. 1857. Salva

»Krásu a velikost!« to bylo právě heslem Zeyerovým, když skládal pohádku na pozdrav zarmouceným bratřím na Slovensku.*) Vytvořil nejlepší své dílo formy dramatické, plné jemného dechu poesie lyrické a zase scén úchvatně dramatických. Celkem provívá dumná poesie síly velikého dávna. Výkladů allegorických, kterých se Zeyerově pohádce dostalo, nejen potřebí není, ale jsou pravému dojmu na závadu. Jest to ryzí poesie života a lásky.

Zeyer zvítězil před obecenstvem pražským slavně po třetí.

Ten rok sháněl St. K. Neumann příspěvky pro Almanach secesse (1896). Zeyer beze všech rozpaků příspěvek poslal a jeho

---

r. 1896 třetí vydání. Tu je na str. 78. pohádka „Radúz a Ludmila". Radúz je královský syn, jenž vyšel do světa hledat služby, Ludmila je dcera Ježibabina. Vysvobodí Radúza z moci, když jí slíbil, že na ni nikdy nezapomene. Ježibaba vidouc, že uprchli, proklela Radúza, aby hned na Ludmilu zapomněl, jakmile ho někdo políbí, a Ludmilu, aby sedm let od Radúza odloučena byla. Matka Radúza políbila a on hned na Ludmilu zapomněl. Ta se proměnila v topol. Zakončení je různé, ale Radúz vždy Ludmilu zase najde. Zeyerova pohádka má některé změny, jež vesměs jeví veliké umění a vkus. Hlavní síla poesie vězí v Radúzově touze. Místo Ježibaby je velkolepá báječná Runa, místo Ludmily je Mahulena, jméno z pohádky „Mahuliena Zlatá Panna" v týchž sbírkách.

*) Velice dojemně a významně zní věnování: „Svetozáru Hurbanovi Vajanskému i těm, kteří s ním tak strastně milují lid slovenský" atd. Pod věnováním napsáno: „V roce tisícím usurpace Hunů."

Příchod ženichův se dojemně vyjímá v kruhu nejmladších moderních. Jest to liturgické drama o pannách moudrých a pošetilých.*)

Týž rok vyšla v Novém Životě I. jeho Legenda o rytíři Albanu, zjevně přiznaná naivní poesie mariánského kultu.

Almanach secesse, Nový Život, drama liturgické, naivní drama mariánské — to je Zeyerův úkaz nejen literární, nýbrž životopisný. »Dům u tonoucí hvězdy« značil poslední letní bouři. Nastal mír podzimu. Nebe se vyjasnilo, ale vzduch prochladl a přes nivy zšedlé už zavála jemně dumná píseň odříkání a konce všeho.

* * *

V letních měsících r. 1896 se Zeyer projel po Německu a Bavorech a navštívil pak po prvé Lužany u Přeštic, letní sídlo presidenta Hlávky. Pobyt zde náležel potom k jeho nejmilejším. Byl několik let nenahraditelnou básnickou ozdobou společenské krásné idylly na Lužanech.**)

Slunnou radostí básníkovou té doby byla upřímná náklonnost značné části obecenstva,

*) „Když se ho P. Bouška tázal, které své dílo by doporučil do „La poesia universale", navrhoval Příchod ženichův. (Obráz. revue II. 1901.)

**) V čelné zdi rozsáhlého parku za vinicí postavil rada Hlávka na památku Zeyerovu do výklenku bronzové básníkovo poprsí.

jež se mu odevšad jevila, a rozhodný úspěch »Radúza a Mahuleny« (v I. vyd. r. 1898 u Šimáčka). Bol ovšem boleti nepřestával (viz píseň Odříkání v alm. Chudobky 1896), ale jinak bylo v duši básníkově posvátně klidno. Ale cosi přece obcházelo,*) co básníka nutilo, aby hleděl vedlejší práce, kde co slíbil, odbýti, a věnovati se všecek zbývajícím ještě plánům větším.

»Už ten život tak letí a konci se blíží (psal V.) a mám ještě dvě, tři práce na srdci, které bych rád po sobě zanechal, v první řadě svoje Mysterium a pak to ruské epos. Budu-li dále živ, Libuši a sv. Graala. A co drobných věcí bych rád ještě napsal!«

Zeyer neodmítal ani žádosti za příspěvek do příležitostných publikací ani výzvy přátelské, aby složil to a ono. Do Pamětného listu »Morava svým Maticím« poslal r. 1897 Romanci o otroku chalifa Hassana, do Almanachu dámského odboru Ústř. M. Š. 1897 rozjímavou báseň V zadumání, do almanachu »Potštýn« týž rok Romanci. Na pobídku sochaře Bílka sepsal prý Kristinu Zázračnou (Lumír 1898), dílo obdivuhodné trpělivosti a neobyčejného sebezapření, aby bylo dobyto z tuhé látky potřebné jádro. Jenom »zrak silný silou prostého srdce« dovedl jádro to najíti a utvořiti z legendy hrůzně pově-

*) Dle dopisu paní H. ze dne 2. 2. 97 zdálo se mu v noci, že někdo jde pokojem a převrací knihy. Druhý den zemřel mu přítel z mládí.

rečné žhavý zpěv nadpozemské lásky. Dílu vadí, že v něm netrpí pravý člověk pravými bolestmi lidskými. Paskalina vyniká daleko nad Kristinu.*)

Zcela jiného druhu, ač též zázračná, je povídka Evadna (Lumír 1897), vyličující smutný příběh nešťastné lásky s upírským zakončením.

Umění té povídky záleží jako v balladě Goethově, kde je táž látka, »Nevěsta Korinthská«, v tom, aby se děj zjevil v dvojím světle doby přechodné, pohansko-křesťanské, a uchvátil strastně dojemnou poesií neukojené lásky i děsu hrobového tajemna.

* * *

Potom se Zeyer věnoval úplně velikým pracím. Byly to staronárodní epopeje a mysterium, úkoly ohromné tak, že nestačil na ně ani časem ani silou záliby. Okruh bájí a legend irských musel se směstnati v stručný rámec Svědectví Tuanova (Osvěta 1898-II), ale dojem díla svědčí o tom, že zůstal básník zálibě v této poesii podivuhodné stále pevně věren. Vše, co paměť jeho chovala nejmilejšího, dovedl vetkati v základní osnovu

---

*) Christina zvaná Mirabilis († 1224) má svátek církevní dne 31. srpna. Život její popsal mnich Tomáš z Cantempru, kardinál Jakub z Vitri a svatý Diviš kartouzský. Jest ve všech celoročních legendách katolických.

děje. Jest to pestrý gobelin, s velikým obrazem uprostřed a věncem obrazů pobočních. Hrdina děje Tuan zažije šesterou proměnu a spatří šestero pokolení lidstva na Erinu od prvního člověka až do konce pohanství. Pokrok stálý je viditelný: Nejprve byla noc, tma, zlo a bozi těch věcí; pak den, světlo, dobro a bozi světlí; pak přišli lidé zlí, a po nich dobří. A nastane věk křesťanský, doba erinských světců. Vše utvořeno z řady životopisů: sv. Kiérana, Kolumbana, Patrika, Kadoka atd.

Na čtenáře dnešních časů požadavek veliký. Stlačená forma nepřipustila vyvinutí povah a situací. Ale popisy jsou silně barevné a nálady všude plno.*)

Bohatýrské epos iránské se Zeyerovi nabízelo se všech stran, že mu nemohl uniknouti. Aspoň hlavního reka bájí Rustema bylo nutno českému obecenstvu představiti. Stalo se tak v parafrási rhapsodie Rustem a Sohrab (Květy 1898-I). V ohromné kronice Firdusiho »Shahname« jest to nejpoutavější zpěv o hrozném boji nepřemožitelného reka otce s nepoznaným synem v situaci mocně tragické.

---

*) Prameny hlavní jsou: Hersart de la Villemarqué, La légende celtique. Saint Brieuc 1759. Paris 1864. D'Arbois de Jubainville, Le cycle mythologique irlandais. Paris 1884. V těch spisech udány i další prameny.

Zeyerova báseň, skvostnou prosou vypravená, má krásné jednotlivosti, zvláště hymnus na začátku, a několik uvnitř. Líčení nádherných scén je velkolepé, jako vždy. Ale jsou reci nadlidští a nelidští a dojem konce vázne v množství bojů beze vší tklivosti.*) Básník už asi spěchal a pak všecku jeho touhu unášelo epos ruské a veliké mysterium. Dle pramenů v knihovně básníkově shromážděných mělo to býti mysterium Kristova narození a umučení.**) S narozením souvisely legendy mariánské a ty básníka zaujaly tak, že se oddal vší vroucností myšlence vytvořiti básnickou oslavu věčného ženství, ideálu »tak vznešeného a pravdivého, že ho ani katolické obecenstvo ne-

*) V Světozoru 1876 podal Václav Petrů v článku „Šah-nameh, Epos iranské“ přehled dějin té básně a obsah. O Rustemovi a Sohrabovi jedná se často v Gubernatisově spise Die Thiere atd., ve spisech ruských badatelů o bohatýrské poesii bylin a j. Viz Schack, Heldensagen von Firdusi, a dra J. Máchala O bohatýrském epose slovanském. Pr. 1894.

**) „Trápí mě, že se musím pořád rozptylovat a že se nemohu dostat k tomu, abych konečně už napsal ty pašijové hry. Přece bych rád něco napsal, co by stálo za to, a doufám právě, že to bude ta velká golgotská tragedie. Snad se klamu? Jsou momenty, kde cítím tak živě svůj nedostatek, že mi smrtelně úzko. Ale ukojím aspoň žízeň své ubohé, zmítané, nešťastné duše.“ (Obrázk. revue 1901, listy S. Bouškovi.) Prameny k tomu měl: Evangelia apocrypha, Apocalypses apocryphae; Didon, Jesus Christ Paris 1891. Haraucourt, La passion. Mystère etc. Paris 1890. Výklady evangelia od Fr. Sušila.

chápe v pravé hloubce«, a tudíž hodného, aby se ho ujal básník. Když se čtením pramenů*) vžil do potřebné nálady, s jakou asi začínal dílo Giotto a Fra Angelico, počal pracovati. Byla to Zahrada Mariánská (Nový Život II. 1897, III. 1898). Její objevení způsobilo úžas přátel a nelibost, ale básník nedbal. Líbila se mu čistota naivních duší, o nichž vyprávěl, a svaté svazky za účelem zrození Boha. Byla to krása nejvyšší slastné poesie bílých duší prostinkých, mezi něž básník poklekl a uměním svým se modlil. Básnické individuality je tu málo, neboť se Zeyer příliš držel pramenů. Jest tu přesnost, ale duch vypravování není realní ani plasticky epický, nýbrž abstraktně mystický. Tvořila to Zeyerova musa pro Zeyerovu duši.

* * *

---

*) *Γέννεσις Μαρίας*, Liber de ortu Beatae Mariae, Historia mortis scti Josephi, De transitu B. M. Virginis, Transitus B. Mariae. Dojem četby těchto spisů rozhodl o formě Zeyerova mysteria, do něhož náleželo i Ježíšovo mládí. K tomu bylo pramenem Evangelium infantiae. Ch. Grandmougin, L'Enfant Jesus. Mystère en 5 tableaux. Paris 1892. Lud. Bowitsch, Mariensagen. Leipzig. Jak dílo podobné vypadati nesmí, toho příkladem výstražným byl mu A. F. Herold, Le livre de la naissance, de la vie et de la morte d. l. B. Vierge-Marie. Legende. Paris 1895. Psal o tom Bouškovi: „To přece poeta musí vycítit, co v pramenech zkalených je ryzí, naivní nebo symbolické, a co je kal, nesmysl, přemrštěnost.“

Tichá idylla vodňanská utrpěla pohromu odchodem Heritesovým do Prahy a nemocí Ot. Mokrého (1898). Zeyer u nemocného přítele pobyl v Brandýse n. O. od polovice června do konce. Vlastně měl v plánu čtvrtou cestu na Rus, ale pro přítele to odložil. Z Brandýsa odjel Mokrý na oddech do Prahy a odtud domů do Vodňan, kdež zemřel 1. ledna 1899.

Zeyera pohled na poslední věci člověka, jichž dosud byl tak zblízka neuzřel, hluboce rozrušil. Netušil, že vypadají tak hrozně. Všecko se v něm hnulo mocně směrem k úplnému odevzdání se do víry v Krista, k pokoře a modlitbě. Tichý, šeptající hlas vnitřní počal mluviti určitě:

»Já jsem cesta, pravda a život. Kdo mne nalezne, nalezne život« atd. Už počátkem roku psal mladému příteli *) jako laskavý zpovědník duše, plný důvěry a smíru.

Častěji ozývající se nemoc tomuto snivému náboženství dodávala rozhodné platnosti. Zbytky rationalismu se řítily. A všecko, co psal, mělo zřejmě vytčenou náboženskou podstatu i náladu. Ne nadarmo se zabral do ruských legend a pohádek. Předně měl už od třetí cesty na Rus duši plnou ruské tradice, která se mu nyní nabízela svou hlubokou toužebností, aby v ní vyjádřil příbuznou touhu svou, a pak se chtěl těmito pra-

*) Český Východ 1901 dne 11. května.

cemi jaksi zasvětiti do formy velikých zpěvů bohatýrských, k nimž se usilovně chystal.

Byl to předně Alexej, člověk boží (Světozor 1899), velká legenda prosou, kus ryzí slavné epiky, skvostný mluvou, výtečně zachycené nálady zbožného poutnictví ruského. Když r. 1893 plul po Dněpru, vyvstala v něm společným vlivem krajinného dojmu a osobní touhy představa hloubky a velikosti staré legendy o sv. Alexiovi, jako stvořené k tomu, aby v obraze jejím vylíčil svůj vnitřní převrat od světskosti k duchovnosti. On sám jest tím »člověkem světským, nepokojným, jenž se honí za dojmy širým světem a hledá pravdu v různých oblastech ducha žíznivě, ale nemoudře.« Zeyer viděl ruský lid, chudé žebráky, slyšel ruskou píseň a šel do sebe; hned poznal mělkost své dosavadní almužnické soucitnosti. Cítil něco bratrského s těmi toulavými, mystickými poutníky, jichž bývalo kdysi na Rusi hojně. Znali jen stará podání, jen duchovní svět, neznali světa všedního s životem falešným. Alexej, dítě na bohu vyžádané, bytost s nebe poslaná, ráj zasněný v sobě chovající jako Abgar a Kristina, zapadlá forma idealismu, vyžádal si na Zeyerovi vzkříšení. Básník vrátil dějům a osobám jich živé místo, pravdu okolní skutečnosti, barvy, ruch a duši touhy, kterou stvořil z vlastní duše své.

Stal se výjev nesmírně dojemný, k slzám pohnutlivý. Stará studená legenda, v níž duše

zkamenělá vězela jako perla zarostlá, poesií Zeyerovou ožila, povstala a promluvila a už dýchati nepřestane. Zakletá idea krásná byla vysvobozena příchodem povolaného.*)

Zcela jiné touhy obrazem jest »velkoruský ohlas« Píseň o hoři dobrého juna Romana Vasiliče (Volné Směry III. 1899). Základem jest opět vlastní básníkova nálada, plynoucí ze smutné zkušenosti: Mladá krev je doma v teplé náručí rodičů nespokojena, pořád touží v dál, jakoby ho tam jen, tam, štěstí čekalo. A to štěstí je pak Hoře. Blaho uteklo. Hoře se zavěsilo na paty junákovy a zůstalo s ním už do smrti, až ho uštvalo.

To je ruská forma příběhu o synu marnotratném. Mimo to zde vězí také pohádka o Bídě jednooké.**)

---

*) Staročeská legenda o sv. Alexiovi patří mezi nejstarší památky českého básnictví. Jest to však jen zlomek. Mimo veršovanou nalézá se i jiná v Passionále. Nebeský (ČČMus. 1851) objevil, že staročeský zlomek pochází z téhož pramene, z něhož čerpali Bollandisté. Viz též J. Truhlář. Listy filol. a paed. XV. 242. O Barlaamovi a Josafatovi povídka je plzeňský prvotisk z r. 1504. Viz J. E. Vocel, Zwei altböhm. Roman's. J. Hanuš, Ottův slov. nauč. III. Leg. o sv. Alexiovi. J. Fejfalík, Studien VII. Slov. sborník XXXVII., 420. V liter. staroněm. Konrad v. Würzburg (Leg. o sv. Alex.) a Rudolf v. Ems (Barlaam u. Josafat). Ve franc. Alf. Rambaud, La Russie épique. Paris 1876. Ruský pramen: Skazanja istoričeskija i poetičeskija O ruskoj zemlje. Moskva 1872.

**) Viz Ruské národní pohádky. Ze sbírky A. J. Afanasjeva přel. Fr. Vymazal. Brno 1883. Č. 33 s názvem „Licho jednooké".

Hoře je dcera Země matky; bydlí v stanu na stepích u cesty, bludní tuláci jsou k ní lákáni, aby odešli zakleti v moc její navždy. Krásná ta skladba, velice umělá, jest symbolický obraz osudu člověka na zemi. Dítě je pod rodnou střechou přeblaženo. Touhy snivé se budí. Jinoch už má žádost energickou. Jde z domu krásně vším opatřen (víra, naděje, illuse), a o všecko cestou přijde. Padá hloub a hloub, vůle pozbude, všecko jej opustí kromě hoře.

Kratičké skladby toho roku jsou Jeřabina, ohlas ruský (Turčanské Národ. noviny 1899) a Jsouť slova dým (Lumír 1899), Zeyerův vzorec pravé modlitby. Zásada zní: »Ne slova, ta£ jsou pouhý dým, ale srdce, vůle tvoří modlitbu.«*)

* * *

Čím více Zeyera znepokojovalo zdraví, tím více ho tížila i myšlenka, co všecko mu ještě zbývá napsati. Už tolik toužil po odpočinutí, aby nemusil nic více psáti, ale bylo marno. A ku psaní bylo třeba smyslových dojmů a tím i cest. Nade všemi plány vítězilo ruské epos, i vydal se tedy 29. června 1899 na čtvrtou a poslední cestu na Rus. Shlédl znova Moskvu, Kiev a Krym, zažil

*) Srv. L. N. Tolstoje Narodnie zkazky: „Tři starci“. Táž zásada.

17*

dojmů na Volze, nasytil se vlivů širých lesů hlubinných, s nimiž sloučeny byly »olbřímé stíny mythických bohatýrů« a s obrazem Rusi dojímavé a veliké, dumavé a bohonosné v srdci přiklopýtal v září unaven domů do Vodňan, aby se rozloučil i s nimi.

Přestěhoval se na podzim do Prahy do paláce Hlávkova. Po odpočinku v Lužanech se dal do posledních prací. Ačkoli měl přípravy k bohatýrskému eposu odbyty a prameny dávno prozkoumány,*) nevyšlo tiskem z toho nic, neboť Pohádka o dobrém careviči Evstafovi (Mladý Čech 1900), čerpaná z ruských národních legend, měla cíle tytéž, jako Alexej. Slaví vítězství duše Bohu sloužící nad ústrky rodinnými, nad světem i jeho sobectvím. Ukazuje, kterak dobrotivost vede do ráje a všelikou zlobu přemáhá, a v jiných ctnost i dobrotu budí.**)

Poslední dílo, jež začalo vycházeti za živobytí básníkova, byla melodramatická legenda Pod jabloní (Nový Život 1900 a 1901).

Skladba má nebeskou předehru, v níž se ukazuje vyšší rozum božský a láska an-

*) Stern, Fürst Wladimir's Tafelrunde. Altrussische Heldensagen. Berlin 1892. Avenarius, Kniga bylin. C. Petěrburg 1880, Orest Miller, Ilja Muromec i Bogatyrstvo kievskoje. C. P. 1869.

**) Také tato legenda má dosti velkou literaturu a jest známa i v literatuře české. Srv. Historii o svatém Eustachovi. V Litomyšli 1812.

dělská, a dvě jednání, zobrazující obmezený rozum lidský, pošetilost a nelásku. Lidmi jsou tři bratři Slované. Oba starší jsou »rozumní« a praktičtí, třetí je snílek. Kdežto onino hledají štěstí v bohatství a slávě, hledá je tento v blahu zdokonalování po boku ctnostné ženy. Pohádka ukazuje, že bohatství kazí lidi, kdežto v chudobě lze žíti spokojeně. Živí lidé to nejsou, jen právě jak bývá v pohádkách, lidé pojmoví, lidé snů a illusí. Provození na jevišti (s hudbou od V. Suka) vadila schematičnost osob a nedostatek životnosti.

R. 1900 vyšla ještě povídka Kristík (Dívčí svět) a r. 1901 Romance (Lumír).

Troje paměti Víta Choráze vyšly sice už na zimu r. 1899 (Lumír 1900), ale ony jsou pravou poslední Zeyerovou prací velikou a pravou jeho písní labutí.

Jest to báseň ryze životní a původní, román lásky Zeyerovy očištěný, vyvrcholený erotism, ukončená dráha života na jih k rozkoši, konflikt a obrat na cestu Východní k lásce nebeské.

Paměti I. líčí příběh lásky pozemské a hříšné, závratně rozkošné v Benátkách. Paměti II. obsahují bolest rozloučení a vítězství touhy po směru duchovním, boje a utrpení Chorázovo (Zeyerovo). Paměti III. slaví vítězství lásky nebeské. Choráz-Zeyer vystavěl kostelík lásky k lidem ubohým a lásky činem dobyl se k úplnému smíru.

Příběh milostný z Benátek bloudí literaturou Zeyerovou v rozličných obměnách. Tajil se i v legendě »Ramondo Lullo«.

Psychologie praví, že se lidem skonávajícím běh života vybaví v závratném víru představ celý obsah minulého života. Tak se děje i v Trojích pamětech.

Zjevno je v nich patero období vývoje Zeyerova: V 1. vládla smyslná krása a láska v citu, skepse v rozumu. Tam byl vznik onoho románu, jenž napojil bolem celý Zeyerův život. V II. nastala bolest rozloučení, v III. zuřivá honba peklem vášně, ve IV. objevila se udychtěné duši básníkově v Italii snivá krása primitivismu a mystického křesťanství, ale v celku vládl hlavně esthetism; v V. nastal obrat; bída lidí a národů malých a utlačených vyvýšila soucit nad slávu umění, soucit vzbudil touhu po životě pravém. Ten nalezen ve víře a v Kristu.

To je stručný obsah Trojích pamětí. Jest to celý vnitřní životopis Zeyerův. A všecka díla hlavnější jsou v něm zasazena jako stromy v aleji. Literatura básníkova vyrostla ze živé půdy utrpení a vývoje touhy, z člověka.

Troje paměti Víta Choráze jest zpověď věcí nejútlejších, účelem posvěcená. Praví: Hle, jak jsem došel spásy! Jak jsem zvítězil! Od smyslů k duchu, od země k nebi! Od krásy k pravdě, od pravdy k dobru lásky, láskou k víře a k Bohu! Slyšte, slyšte!

Světlý vám buď můj vzor, ten odkaz můj, život můj!

Tak jsou Troje paměti nejhoroucnější a nejhlubší poetický výraz Zeyerovy duše, výraz nejupřímnější, nejněžnější a zcela původní, tak původní, jak život sám. Co život tvořil neviditelně, poesie zde odívá v tvar nesmrtelný. Jest to zpěv lásky, jak o ní žádná jiná báseň nezpívá: jsou v něm vroucí tony praživelní smyslnosti, píseň hmoty sbližované duchu praryzí mocí neviditelnou, v hmotě skrytou; znějí v něm flétny snivé touhy vlahých nocí k měsíci, divé píšťaly orgiastické vášně, jeky a hromobití bubnů v boji ďáblů a andělů, bohů tmy a světla, zpěvy světců, nářky synů Eviných z hlubin tonoucích hvězd; jemné volání přečisté, varhan hymnus a fanfáry vítězné — —, země i nebe hřmí bojem a lkají smírem tklivým v té neobyčejné básni slavného umění. —

* * *

Paměti III. začínají: »Dnes na svém loži píšu, velmi churav. Tak často nyní stonám. Zemru brzy?«

Tušil správně. Několikeré nastydnutí spojilo své účinky s oslabením srdce a výsledek byl záhubný. Poležev nějaký čas nemocen u své sestry paní Jungfeldové, odebral se do Lužan, kdež se mu značně polepšilo. Jen srdce se nechtělo polepšiti,

neboť — ubohé — nemohlo; zkornatělé cévy tomu nedopustily.

Dne 9. listopadu 1900 psal z Lužan poslední list paní Heinrichové. V něm líčí významný sen.

»Zdálo se mi dnes v noci, že jsem přišel domů do Marianské ulice. Byt byl prázden, nikde živé duše, všecko pusto, zapadlo, vymřelo. Konečně přišel jsem do jídelny, kde stál klavír, a když jsem přišel do prázdného toho pokoje, začal klavír sám od sebe hrát píseň tak smutnou až k smrti, že jsem se dal do pláče a probudil jsem se, a srdce mi tak tlouklo a bolelo, že jsem už usnout nemohl. Buď tedy s Bohem!«

Ten měsíc se dal převézti do Prahy do svého bytu, odtud potom k sestře Heleně a tu se přiblížil konec.

Poesii konce toho a jeho touhy vyjádřil v Chorázovi v předtuše básnické tak dojemně, že se smrt sama proměnila v báseň:

Ó spočiň srdce
ty moje, někdy bouřné, posléz v Bohu!
V svou prapříčinu vrať se, duše moje,
tam vlij se, vpadej a tam posléz ztrať se,
jak krůpěj v moři, v nesmírnosti Boží — —
Byl Bůh tvým začátkem, to pomni, duše!
Buď Bůh tvým také koncem, duše moje!“ — —
— — — — — — — — — — — — — —
„Ó Pane, vpusť mě v bránu!“

* * *

Brána se otevřela po půlnoci na 29. leden r. 1901 a básník Zeyer odešel na věky. —

II.

V podaném obraze životopisně-literárním jest obsažen už celý skoro obraz psychologický a částečně i sociologický.

Zeyer byl básník pravý, umělecký i lidský charakter v dokonalém svazku mravním. Dílo se dálo z citů a touhy zá pomoci silné obraznosti, řízené nejvyššími idejemi, ukázněné vkusem a vůlí i vědomím zodpovědnosti. Všecka díla mu lnou k životu, jako listí k větvím stromu. Celá literatura jeho má základ životní a životopisný, nic není neorganicky přilepeno a zavěšeno. Proto nemohl býti Zeyer v tom smyslu epikem, aby nebyl spolu silným lyrikem. Pravda jest jen, že se pouhou lyrikou vyjádřil dost málo, ale kdykoli tak učinil, vše bylo vzácné a posvěcené, a vše bylo nutné tak, jako velká skladba. Škrtnout Zeyerovi i jen drobotinu, vznikne na uměleckém jeho obraze bílé místo ničím nevyplnitelné. I když byl odjinud k práci vyzván (viz na př. báseň »1628« Sokolům), neprovedl jí bez účasti celé své podstaty lidské a umělecké. Sílu kázně jeho a vládu jemného vkusu nic tak dobře neukazuje, jako právě lyrika. V písních milostných (Nové básně: Ó chtěl bych, Tvá láska ránu hlubokou) cit vře a kypí, ale forma drží pevně; básník bájivý a obšírně epický neupadá ani

v nediskretní hovornost ani beztvárnou povídavost.

Písně jeho vynikají nad jiné i přesností a čistotou mluvy, jak právě na lyrika sluší.*) Neboť píseň je jako skleněné zboží: jediný kaz udělá z něho brak. Zeyer nemá braku.

Jinak jest lyriky v Zeyerově díle plno, neboť všecko skoro své tvoření, vyjma některé parafráse, provázel osobní účastí. Látku i nejvzdálenější objímal citem i obrazností tak dlouho a tolik vřele tiskl k duši své, až ji všecku pronikla. A naopak, dral-li se mu podnět z vlastní duše, rád jej od sebe vzdaloval a promítal do světa zjevů. Satiry osobní a politické, reflexe historické a mravní atd.

*) Studium Zeyerovy mluvy ukazuje především zálibu ve výrazech srostitých, živě malebných a tvarových. Slovník oplývá názvy barev a vjemů smyslových vůbec. Čarokrásno tu vzniká. V oboru sloves, zájmen a v skladbě jsou časem nepravidelnosti a chyby. Příklady: by jste; by milovali celým srdcem ji; 'sléz vejde královna; 'sléz v doupata běží, neb kdyby vy jste kněžnou nebyla; ty myslila's; ty viděl's, pěvče, boj; do bolem pomatené paměti; nechť nasytivše chtíč je zardousí!; věčně bol svůj obnovila bych; ať přijdou jiní se mě tázat; nevzpomínej na ty z nich hrabata; jen jednu chci jistotu, onu vaší lásky; přistoupíce tázaly se; s blankytnými očmi; jazyk přetnut; tápíc do vln; Granio, jdi teď zpět; Jsi zamyšlen? Jsemť, Dermate! („Jsemť" velmi časté.) Působením brusů si Zeyer navykl psáti: Jste, pane, chorým? Stal se veselým atd. V Neklanu psáno: Při sám praboha! Jenž drzý s tebou byl (drze se choval). V Ampaře: Jeho rovní neberou ženy z rodů takových (Die Seinesgleichen) atd.

vše unášel z časového vztahu do trvalé příčinnosti.

Hlavní zvláštností, kterou se vyznačil nad celou dobu, byla bájivá obrazotvornost. To byla podstata jeho epičnosti, základ veškerého jeho vývoje a klíč mystického názoru na svět. Jak byla mocná, toho příklad tuto. Básník ležel na divanu ve vodňanském bytě a V. V. Zelený mu chodě líčil plán Havlíčkova životopisu.

»Ó té poesie oněch okamžiků!« vypráví užaslému čtenáři básník ve vzpomínce.*) »Bylo mi jako při zjevení. Hvězdy svítily . . . Jakýsi nezemský čar mě opanoval. Zdálo se mi, že tu tělo moje opuštěno leží, ale vlastní moje já že pluje světlošírým ideálu proudem, po kterém nevtělené koncepce umělců a myslitelů jako velké tiché lodi plachtové fantomálním pohybem se sunou. Titánské jak labutě táhnou pravzniklé idey v přízračném majestátu mystickou mlhou limbu, kde utvářejí se v určité jasnosti našeho pojímání a stávají se skutky.«

Bájivá obrazotvornost je naivní, cílem jejím jest krásná pravda. S tím souvisí Zeyerova příbuznost s duší lidovou a neobmezená záliba v básnictví staronárodním všeho světa. Odtud jest Zeyerova epičnost pravá, dějová, cyklická, postavotvárná. K tomu měl

*) Úvod k Bedřichu Smetanovi. Unie, Spisy XXXIV. str. 118.

Zeyer darem doby své i obraznost psychologickou. Maje to vše a k tomu lyričnost, měl Zeyer nutně též schopnost dramatickou.

Bájivá obrazotvornost není na to, aby vymýšlela nové děje.*) Její látkou je zprvu poznaná pravda světa (báje kosmické), potom paměti národní (historické a zvířecí) a pravdy mravní (ethické), což vše se děje na prostém stupni staré vzdělanosti. Epický básník doby pozdější, umělecky vzdělaný, není rovněž povolán, aby vymýšlel, nýbrž aby sbíral, prohluboval, očišťoval, stavěl a sdružoval, aby zdokonaloval. Napřed jsou bohatýrští aoidové a Homér, po něm kyklikové. Po nich vzdálený věkem i místem syn doby úpadkové, ale vzdělaný Ovid, sebere napořád vše, přebásní a sváže v uhlazený celek. V středověku znova tak: napřed rekové, pak epos, úpadkem ideálu pak zvrhlé epos a pausa. Vzdělaný básník musí potom době své, ideálu chtivé, staré krásy o b n o v o v a t.**) To zvláště miluje a dělá romantismus.

Souvisí to vše hluboce s proudem filosofickým. Žádný názor filosofický netrvá stále, ale také není názorů do nekonečna nových, nýbrž vracejí se. Všecko už bylo, co dnes

*) Viz Máchal, O bohatýrském epose slovanském a j.

**) Slovo je staré. Už Wolfram v. Eschenbach začal jím svého Parcivala.

„Eine Sage ich Euch e r n e u e,
Die erzählt von grosser Treue."

je, nejen okkultism, ale i materialism, neboť jen dva jsou poly nazírání: hmota a duch. Ale nic se nevrací prostě. Obnovovati není opakovati, nýbrž zlepšovati.

Staré umění epické se vrátilo s mysticismem, a to za dvojím cílem: 1. aby osvěžilo unavené lidstvo a 2. aby se samo napilo z nových zdrojů života. Zdroje ty prýští z hrudi obnovujících básníků. V nové době jich povstaly všude řady. Obnovovali Italové, Dánové, Francouzi, Angličané atd. a nejvíce Němci. Ač se studiem Zeyer k mnohým ani nepřiblížil, látkou a způsobem práce se jim podobal. Na Tennysona (Královské idylly) uměli u nás hned poukázati, ač nemá Vyšehrad s Artušem pranic co dělati. Určitá je analogie mezi Zeyerem a Tieckem. Podobnosti jeví Uhland, Fouqué, Wil. Jordán (Nibelunge, navrácené prý k prvotnímu tvaru báječnému dle Eddy); navracel též Gottfried Kinkel, K. Immermann, Lud. Bechstein (vzdělal kroniku o čtyrech synech Haimonových) atd.

Významná jest analogie mezi Zeyerem a Rich. Wagnerem.

Neobnovovaly se jen staré cykly epické, ale i báje a pohádky. Vznikl rozsáhlý kult mythu a to nejen z reakce romantické, nýbrž i z pudu kritického. »Staré se líbí!« řekl věk materialistický cítě při tom úplně romanticky. Století XIX. vůbec uznalo, že je pohádka skoro jediným útočištěm stárnoucího

lidstva. Chůvy pomřely, pohádkou začaly mluviti knihy a divadla. Takové bylo evropské ovzduší Zeyerova mládí. Než dospěl, byl už v Rusku, ve Francii a v Němcích bohatý rozvoj vědy mythologické. Zeyer byl přirozeně zaujat směrem O. Millera. »Mysterium bájí uchvacuje pravého badatele!« pravil De Gubernatis. Tak cítil též Zeyer. Též v domácí literatuře novočeské dály se přípravy. Řada lidí vyšla před Zeyerem pro starou krásu. Čelakovský měl sen Ohlasů a »illusi svaté Rusi«,*) Erben do starých pověstí »naléval nové víno« idejí. Němcová »obnovovala« znešvařené pohádky. Frič volal z mohyly dávné božstvo, Nebeský vzýval ideál Aischylův a Calderonův, ale slavil i španělské romance a epopej finskou. Ani od vrstevníků nebyl Zeyer opuštěn. Frant. Kvapil pěstoval dále ohlasy ruské a Vrchlický zpíval:**)

„Vraťme se do starých pověstí,
vraťme se do starých dnů,
k posteli starých pelesti
v kolébky dětinných snů.

„Co bylo staré, zas bude nové,
jenom měj srdce, jenom měj ducha
ideál stihnout, po němž já lidstvo
věky se pnu.“

Zeyer má zcela dobré sousedstvo; není ani »pozdní«, ani »opozdilý« romantik, nýbrž

*) Pověděl o něm pěkně Vrchlický.
**) Žamberské zvony „Lidstvo k básníkovi“.

velká vlna doby nové nesoucí potřebu budoucnosti.

Význam p a r a f r á s í se musí měřiti ovšem jinak, než obnovené obrazy. A to takto: Kdo chce vnímat starou krásu básnickou v původní formě, musí k tomu nabyti vzdělání. Věrné překlady davům nepomohou. Jest to materialistický blud, že lze z pouhého překladu vnímati klassické krásy laikům. Avšak to je vylučování většiny z požitků vzácného druhu. Nerovnost a nespravedlnost. Pravý socialism žádá, aby se stará poesie udělala modernisací přístupnou. A na to právě jsou parafráse. Mají tedy hodnotu sociální.

* * *

Otázku Zeyerovy p ů v o d n o s t i řešme takto: Vizme u Tiecka krajinu. Co je to? Fantastická směs, jaké nikdy nebylo ve skutečnu. U Zeyera nic takového. Zeyer krajinu studoval jako Mácha; dlouho studoval, vpíjel se duší v její tajemství, ať v Bretagni, Campagni, na Krymu nebo ve Vodňanech. »Hodiny vydržel stát u oken a dívati se do krajiny té plné rybníků, z rána zamlžené a jako proměněné.« *)

Když potom krajinu vylíčil, byla to krajina jeho duše. Byl pravým moderním impressionistou. V předmluvě ke hře Lásky div to

*) Herites, Vodň. vzpom. 43.

sám popsal takto: Za krásného letního dne ležel v trávě. Vzpomněl si na hrubou žaponskou frašku a na staroanglickou balladu. Dvojí osvětlení téže látky, ale v pouhé představě. V tom spozoroval »temně zelené, kovově třpytné libelluly, míhající se graciosně nad jasnou vodou, plnou blesků poledního slunce a stínů vrb«. To bylo zbarvení třetí a to rozhodlo. Na večer složil v hlavě svou malou komedii a vracel se domů jsa všecek zaujat náladou díla. A hle, jihočeská krajina vodňanská se mu při barvách západu slunce proměnila v duhoskvoucí ideální žaponerii!

Typ Zeyerova tvoření dle toho byl:

1. Bezprostřední dojmy zevní skutečnosti hlavně krajinné. 2. Vybavení starého příběhu ze čtení. 3. Reprodukce příběhu v rámci dojmů smyslových; příslušné změny věci, prohloubení a oduševnění, vlastní práce obrazotvorná. 4. Práce slovesná.

Typem tím se určuje spolu Zeyerova původnost. Jest ještě jiný typ, pozdější, při němž dějová látka není ze čtení, nýbrž z dějů vlastní duše básníkovy. To jsou díla plojharovská, nejpůvodnější: Jan M. Plojhar, Dům u tonoucí hvězdy a Troje paměti Víta Choráze.

* * *

Mezi těmito dvěma typy se proplétal dvojitý proud básníkova vývoje uměleckého a filosofického. Krajní směry byly: Zde pyšná

krása umělecká s bujnou rozkoší smyslovou; tam bolestná touha po štěstí s tichou, snivou rozkoší mravního povznášení. A pravda? Byla záhadou, neboť byl rozpor v básníkově duši.

V duši dětskou byla uložena bájná touha sladká, v níž bylo pravé štěstí, neboť byla jednota v duši, poněvadž v ní víra vládla.

Víra pak zmizela. Styk s vědou uvedl v duši rationalismus a skepsi. Byla touha po vědění, nesmírná žízeň smyslů po kráse světa, po obohacování a lásce. Kvetl ideál bardický, trouverský, pak antický a renaissanční. Ideál ženy byl vášnivá, krutá kráska, svůdná a mstivá chiméra, velkolepá kurtyzána. Byly touhy vzletné a bohatýrské, touhy cti, hořké bolesti ponížení, revolty a hněvy. Při tom vášnivé lnutí k civilisaci a k přepychu.

Ale věda materialistická sklamala. Zjevy somnambulismu a magnetismu svědčily básníkovi o pravdách jiných. Přilnul k mysticismu. To byla veliká posila citu. S ním se vzbudila představa rozkošné sladkosti rajského štěstí v dětské víře a spolu touha, aby se štěstí to vrátilo. Nastalo neklidné poutnictví a hledání, křížová cesta marné touhy. Zrazen pyšnou krásou složitou, vědeckou pravdou, přepychem, uměleckým úspěchem i celou civilisací sklamán, hledal básník cestu k prostotě, k radosti harmonie; zachutnalo mu umění Giottovo a nesmírný klid idylly sv. Františka. Tu hasly ohně smyslnosti, tu byla

láska všeho ke všemu; nebylo sobectví, ani strachu smrti, byl jen vzlet, radost odříkání, štěstí primitivismu. Padaly brány kurtyzán před snivou krásou Madonny. Padaly, ale nedopadly dlouho. Zeyer nemohl do té idylly, ani do nemocnice ani do chaloupky celou skutečností života, neboť neměl prosté víry. Vstoupil jen jako nádherný král magus a klaněl se ideálu spásy, v zbožné touze a umělecky. Ale stále se vyvíjel od krásy románsko-germánského západu k východu dobra slovansko-buddhistického, od obřích typů obrněné slávy k chudinskému tvaru trpícího lidstva malého, nad nímž se rozpíná láska Kristova.

* * *

Nyní vidíme dva typy Zeyerova kulturního umělce. Jeden praví: »My umělci jsme věčně na slavnostech; jest jako bychom přebývali v krajině snů, kde víly poletují. Tím stálým sdružováním se s ideálem stáváme se od vás tak rozdílnými. Na zemi nežijem, náš jest palác světla, palác luny, bílý jako sníh. Přijdem-li někdy mezi vás, pak vzpomínáme na vlastní svůj kraj a okouzlujeme vás svými vzpomínkami.« Tak mluví hrdá kněžka umění Jaosien (v Bratřích). To je Zeyer novell, povídek fantastických a renaissančních, pěvec letopisů lásky, tvůrce dramat, obnovených obrazů a zpěvů bohatýrských.

Tu se podává víno podivně, až záludně opojné, jehož účinem jest citový vznět, osvěžení obdivu a omlazení, ale i rozsnivění obraznosti a touhy. Čtenář dočetl a probouzí se jako Odysseus na břehu své skalnaté vlasti. Ta tam jest pohádka, veta po faiácké nádheře! Tyto prudce kontrastující přechody ze snění do všednosti nepůsobí dobře, oddáme-li se požitkům jeho nemírně. To platí ovšem o každém silném umění. Jsou to požitky sváteční.

Sám Zeyer, jenž v tom střídání žíti musel, trpěl velice a jeho nespokojenost prýštila nejvíce odtud. Stálý boj čarovného snu a šedé skutečnosti vysiloval jeho duši. Gorkij takovými kontrasty utýrán myslel na samovraždu. On zcela jako Zeyer žádostiv nového opojení nesnášel jednotvárnosti pravidelného života a stále toužil do světa v dál.*)

Básník věděl, že má tato poesie těžké poslání. Když přijde zima poměrů a metelice sněhová dusí v lidstvu hlas krásy, tu zlatokřídlý fénix marně tluče křídlem na zavřená okna sobeckých příbytků.

Druhým typem je prostinký, naivní Peja, duše lásky domácí, skromné, na zemi pod střechou vesnické chaty spokojené. »Je Peja poetou, tedy duše ženy v těle muže a jako žena chce být hýčkán a výhradně milován, a jako dítě je dráždivý a sobecký.« (Bratři.)

*) Dr. Boř. Prusík. Maxim Gorkij. ČČMus. 1901.

18*

Celá pravda o Zeyerovi druhém. Ale umění, jež z této duše roste, jest umění oné velké krásy, jež slaví ideje soucitu a dobroty, něhy a odříkání, lásky a obětování. Žena je anděl slitování (Anna ve Vánoční povídce a pod.) nebo světice obětovná až k hříchu (Fenicie, Caterina), muž je indickou moudrostí zjemnělý (král Seleukos, Gopa), nebo touhou po snivém Kristu a utrpení za jiné prahnoucí.

Zeyer toužil, aby mohl setřásti potřebu pohodlí a smyslného požitku se sebe, aby mohl celou duší tak prahnouti, jako Alexej, člověk boží. Daleko už jest sen hrdého Valeria, propadla se chimerická Šošana. Tento Zeyer, bolestí skrušený, nemocí a pohledem na smrt užaslý, klečí na poušti svých snů a modlí se k jediné hvězdičce v tmavé výši, k Bohu spásy. Trpěl tesknotou jakoby ruskou, která plyne z vědomí zbytečnosti na světě. Tou trpí Turgeněvův Rudin a všickni bosáci Gorkého. »Orlov opouští svou dílnu a jde za ošetřovatele nemocných.« !*) Jaká podobnost v touze Zeyerově! Hledal, kudy by utekl od marného snění (jak se mu zdálo) neplodného, hledal platnost života. Nevěděl, že splňuje jiný ideál; že vzal na se kříž vnitřního rozporu moderního člověka, aby na něm krutým svým uměním rozpjat hynul jako Inultus. Hledal vítězství nad sebou, což jest sláva a koruna života.

---

*) Dr. Boř. Prusík, Maxim Gorkij. ČČMus. 1901.

III.

Národové v pudu sebezachování a v snaze po vývoji k lepšímu zplozují v sobě výběr duchů, vyšších jednotek (geniů).

Cesta k tomu jest dědičností plemene a rodiny, národním prostředím a výchovou.*) Fysiologická stránka Zeyerova byla dána plemenem a rodinou. Jeho intelligence a mravnost, jeho intellektuelní schopnost byla výsledkem vzdělání. »Bez vzdělání i rozený genius zůstane neplodným. Na vzdělání Zeyerovo působila matka, stará česká chůva, stará česká Praha, staré české kroniky, český venkov, česká literatura, to všecko kladně. Česká politika a společnost záporně. Dále působila na vzdělání Zeyerovo stará Paříž, Bretagne, Campagna, Krym atd., všecka stará poesie světa. Tu nastává úloha: Jak se má k Zeyerovi pojem kosmopolitismu a národnosti? Takto. Feidias vyprávěl mramorovým svým uměním o duchu národa athenského; da Vinci, Giotto italského; Edisonové a Fultonové o duchu americkém. Tak Zeyer o duchu českém. O hluboké vroucí touze, o neúmorném smyslu pro idealismus, o dávném, starém prahnutí po životě obě-

---

*) A. Fouillée, Výchova se stanoviska národního. Přel. Jos. Kopal a E. Čapek. V Praze 1907.

tovném a činorodém, o tom všem, co zahrnul Josef Holeček slovy: »Národ český je starý idealista.«

Zeyer vypráví o krásném snu v duši české, v němž dříme stará čest a síla, vznešená oběť za lidstvo. Na rakev, v níž spí v duši novočeské toto královské dítě ideálu, padají hroudy potupy. Nikdo to tak živě necítí, jako geniové. Mezi těmi, již reagují nejživěji, jest poesie Zeyerova. Vstává v hněvu a metá satiru, jejíchž hrotů čas neotupí. Ale nejen na zevní hánce a vrahy, nýbrž i na domácí slabosti. Vytáhl bojovně proti národní poníženosti, skrčenosti, malosti; proti všednosti snah, povrchnímu shonu a ruchu, v němž zoufale běží o chleb a zítřek; proti luzovitosti v demokratismu, proti vládě davů a mandarinů, proti bezcitnosti v individualismu, proti úzkému nacionalismu, proti celé nedobré přítomnosti. Provádí bolestnou sebekritiku. Za to však ostatkem celým se vynasnažuje o službu radostnější a to vědomě účelně, neboť praví Zeyer-Jaosien: »Ze sfér ideálů vrací se pak duše taková, posilněna spatřenými vidinami, v denní vřavu tržiště jako z magické koupele, jako od studánky vod věčného mládí.«

Jeho mysticism souvisel s materialismem doby a to reaktivně. Vzbudily jej vady materialismu: doktrinářství, autoritářství, suchopárnost, kusost života, mělkost, faleš a staroba.

»Zasteskne se po hřejícím paprsku vyššího ideálu nějakého, třeba pocházel z toho popíraného světa nadpozemského, a třeba byl ilusí.« Tak český filosof*) potvrdil dobrý význam Zeyerovy poesie.

Zkoumejme ještě otázkami téhož autora filosofickou hodnotu Zeyrovu: Jest stranník vědy? Náboženství? Není. Tedy filosof? Jest, neboť má rozpor v duši a hledá pravdu, napřed obrazností a rozumem, pak citem. Tedy se chýlí více kam? K náboženství, neboť zprvu chce velké umění, a to pokládá už za druh náboženství; potom chce dobro Kristovo. A k jakému náboženství se kloní? Danému? To není možno. Z celé literatury vysvítá, že hájil jen náboženský cit a že toužil po opravě, neboť viděl, že je učení Kristovo pokaženo. Jest básníkem katolickým, ano, neboť v katolictví vyrostla jeho dětská touha, a mysticism jeho má náboženský vzlet katolický. Ale dogmatikem nebyl, byl jen symbolikem. A klerikálem už naprosto nebyl. Zavrhl Renana, protože cítil škodu sladké povrchnosti a dilettantismu, ale zvolil Didona, protože hledal upřímnou oddanost a vroucnost přesvědčení. Hledal pomocníka, jenž by mu vštípil sílu rozřešiti bolestný rozpor v duši.

Jinak byl, jakož je právem básníků, filosofickým eklektikem a zvolil z různých ná-

*) Dr. Fr. Krejčí, Filosofie přítomnosti. Str. 50.

zorů starých i nových, co se mu líbilo, ale tak, že vše podřizoval své touze a názoru o budoucím lepším.

Názor ten vrcholí v tušení ohromné pravdy této: Zajde svět náš, ale nový povstane silou věčného světla. Syn boží — člověk — by zašel v stínech temnoty (rozum, mužský pol života), kdyby se ho neujalo věčné ženství (vzletná moc citu), jež ho vrátí k božství. —

Zeyer krásu tvořil, pravdu hledal, dobro chtěl. Dobro povyšoval nade vše, proto se nijak neklaněl výhradné snaze umělecké. Uznával relativní hodnotu vědy i relativní dobro umění. »Není jistého a všeobecného dobra mimo vysoké city a veliké ideje,« praví Fouillée. To jsou pravda, dobro, krása; láska k pravdě, dobru a kráse, čistý vzlet nadšení a prahnutí. Zeyer byl povolaný tvůrce krásy, ale jeho touha chtěla v kráse pravdu, a v krásné pravdě je vždy už předchuť dobra.

Má se tedy Zeyer k národní výchově kladně a vřele. Celou existencí směřoval proti výchově utilitární a pro výchovu v obdivu a nadšení.

* * *

Zeyer byl duch český. Důkazem je celý dosavadní výklad. O uznání národnosti bojovala do let 1870tých česká hudba moderní, až Hostinský pevný názor zbudoval a potřel

důkladně staré zpátečnictví, které tvrdilo, že národní hudba jest jen tenkráte, je-li lidová a prostonárodní. Ale v básnictví českém platí to zpátečnictví dodnes. Stále se dělí na národní a kosmopolitické, ačkoli jest jen pravé (velké a silné), prostřední č. výpomocné, a liché. »Velký umělec je vždy už národní,« praví Hostinský, a tím je řečeno vše.

Český význam Zeyerův potvrdil F. V. Krejčí (»Julius Zeyer« 1901), dr. Zdeněk Nejedlý, když napsal: »Karolinská epopej je stejně česká jako Vyšehrad.« (»Zdenko Fibich« str. 53.) Znamenitý význam český Zeyerův poznáváme, čteme-li, co Mádl napsal o Václavu Levém (»Výtvarné umění« 1898), co F. X. Šalda v článku o poměru umělců k národnímu rázu a typu (»Volné Směry« 1902) a co Arnošt Procházka v Almanachu secesse (1896).

»Velcí umělci (praví Šalda) nejeví typ národa svého, přicházejí s novým, individuálním, svým, proto se zdají býti cizími, nenárodními. Ale oni jsou přece národní, tím, že k pokladu národnímu přispěli novým uměním, buď zcela novým, nebo navázali na nějakou dávnou, starou tradici zapomenutou, nebo cizí příbuznou, nevyužitou. Takoví umělci spojují svět lidí se světem svého národa. Národní a světové souvisí dobře« atd.

»Umění Zeyerovo (vykládá A. Procházka) se dává na cesty výzkumné a nebezpečné, kde v temných a neproniklých houštinách

prapřírody hrůzy nepoznaných jevů číhají, ale kde možno nalézti i modrou květinu, pohádkový palác a princeznu. A umělecké mysle, které jsou prosyceny snem Pramateřské essence a napojeny ideálem Nadlidského Žití, přirozeno, že jak jsou cizí a nepochopitelni obmezencům, výdělkářům, positivním mozkům a materialistickým blahobytníkům, stejně sami se cítí vyhnanci dalekých a lepších končin, a čím více cítí rány běžné existence, tím více prchají do končin visí, do světa spirituelního. To není žádná choroba, není dekadence. Dekadence vzniká jinde (roz. i u Zeyera): z vědomí úpadkovosti národa proti slavné minulosti, z vědomí malosti, otroctví« atd.

Nikde ani slova o umění kosmopolitickém pravém. Naopak. V Naší Době (1907 str. 384) praví berlínský kritik: »Kosmopolitické umění není ono, které po celém světě shledává svůj pel a přátele, nýbrž umění bez rodinné lásky, bez lásky k půdě, blaseované, marnivé, zkrátka falešné.«

Máme ho nazbyt, a Zeyer bojoval proti němu. Když seznal, kterak falešní modernisté doma podtají a za hranicemi veřejně českou literaturu odsuzují, zamítl rozhorlen jejich jednání a bránil význam novočeské literatury. Důkazy toho jsou v dopisech*) a v jeho knihovně.

*) Na př. dopis paní H. ze dne 30. 8. 95.

Genius Zeyerův byl ryzí. Toho důkazem byla jeho neobmezená soucitnost, jeho srdečnost, s jakou se o vše zajímal, jeho rozsáhlá korrespondence, v níž není falše ani lichoty a která je sama o sobě drahocenným dokumentem vzácného člověka, a jeho rozsáhlá obec přátelská. Mužové nejodlišnějšího smýšlení ho hluboce ctili, nade vše však valná řada dam. Kamarádskou kliku nenáviděl, do Byzancie naprosto nikdy nechodil, ale po srdečné lásce toužil. Oklamati se dával nerad a oklamán nedal se nikdy už získati. V osobní cti byl choulostivý a nedotknutelný, nejen ve cti soukromé, ale i české, národní. Jsou o tom zachovány zajímavé anekdoty. Cit cti náležel u Zeyera k nejsilnějším. A poněvadž všecky city Zeyerovy se kryly idejemi a všecky ideje docházely u něho v umění účinných forem a slovesného výrazu, jest zřejmo, jaký význam český výchovný Zeyer má.*)

* * *

Heslem Zeyerovým bylo zušlechtěné lidství.**) S tím souvisí, že je celé jeho dílo humanitní, překládatelné a vnímatelné cizinou. Toho svědectvím je rozsáhlá přízeň ci-

*) Srovnej, co vykládá Fouillée ve Výchově str. 36., 37. a násl.

**) Viz „Myšlenky", jež ze spisů Zeyerových vybrala Marie Kalašova. Pr. (u Šimč.) 1901.

ziny. Když byl r. 1893 na Rusi, přišel se naň do Simferopole schválně podívat ruský voják, protože četl doma ve vsi v nějakých novinách ruský překlad »Sestry Paskaliny« a nemohl na tuto četbu zapomenout.*) Sevastopolský »Kurjer« ve zvláštním telegramu oznamoval příjezd českého básníka Julia Zeyera na Krym. Do rozličných jazyků jsou překlady z děl Zeyerových. Veliké příznivce, nadšené přátele a překladatele získal Zeyer v slovutném spisovateli švédském Alfrédu Jensenovi,**) v německé spisovatelce paní Malybrok-Stielerové***) a u spisovatelů pol-

---

*) Kamper, ČČMus. 1901, str. 333.

**) R. 1905 vydal v Stockholmě knihu překladů Zeyerových povídek a pověstí s titulem: „Julius Zeyer Berättelser och Sagor“ s předmluvou. Jsou to: Evina smrt, Opálová miska, El Cristo de la Luz, Donato a Sismonda, Vánoční povídka a Svědectví Tuanovo.

***) Napsala sama: „K Zeyerovu dílu došla jsem svým studiem české literatury a četbou její po boku znamenitého muže a českého vlastence, zpěváka saskomeiningenského dvor. divadla Karla Fialy (Webra), rodilého z Chotušic. Rozuměli jsme z moderních básníků českých Zeyerovi nejlépe. U Zeyera, jejž bych nazvala českým Byronem, poutal mne žár fantasie, barevná krása obraznosti, vážnost, čistota a hloubka, něžnost a roztomilost jeho myšlenek, celého rázu jeho poetického ducha. Láska moje k jeho dílu rostla četbou od knihy ke knize.“ Přeložila Vyšehrad (V Praze u Řivnáče 1898), Zpěv o pomstě za Igora, Donatello, Ghismondu a Záletníci. Viz dra Edv. Alberta Neueste Poesie aus Böhmen I. Wien 1895, kdež jsou i překlady od Alberta (Klid) a Bron. Wellka (Bílému domu, Koroptev). Dále přeložili do němčiny: Amelie Karás-

ských, paní Kietlińské, Bronislava Grabowského a hlavně u Miriama (Zenona Przesmyckého).*)

U Poláků došel Zeyer vůbec vroucího uznání a přízně. Když zemřel, provázely jej listy polské zprávami plnými piety a cti. Nezapomenutelné slovo poslal za básnickým přítelem slavný Miriam v lednovém svazku nádherné revue »Chimaera« (1901, roč. I.), tak drahé nám a důstojné, že jím uzavíráme celý tento spis.

»Veliký mistr český, jeden z nejvyšších

---

kova Amparu (1897), Otilie Kleinschrodova Z letopisů lásky (Berlín 1899) a Griseldis (v Praze u Řivnáče), A. B(reindl) Jeho svět a její (u Vačleny 1881), Emma Kittlova (Destinnova) Radúza a Mahulenu (provozována v Berlíně 1900), V. Melichar Sulamitu (feull. Politik 26. IV. 1901). Blaho v zahradě kvetoucích broskví (tamže, 7. IV. 1901), Camille Hoffmann Inulta (Aus fremden Zungen, Stuttg. 1902). Týž autor psal o Zeyerovi ve vídeňské Die Wage (10. Juni 1901).

*) Paní Kietlińska Rudzka přeložila Jego i jej świat (1901), Bron. Grabowski Román o věrném přátelství Amise a Amila, Miriam valný kus literatury, na př. Juljusz Zeyer, Wybór pism. S podobiznou a úvodním slovem „Osud geniův". Tom. I. Poemata i utwory dramatyczne (Vyšehrad, Brandan, Ramondo Lullo, Proroctví, Země, Klid, Musám, Bílému domu, Borovice, Koroptev, Donatello, Helena, V staré Litvě, Na Sinai, Legenda z Erinu, Neklan). Tom. II. Proza epicka. Warszawa, S. Lewenthal 1901. Ondřeje Černyševa přeložil do vlaštiny K. Mensinger v Miláně (1875), Zahradu Marianskou do lužické srbštiny Jurij Heiduška („Lužica" 1898) Článků po časopisech a ukázek v anthologiích je množství.

duchů světa, vzkřísitel eposu v celé jeho skvělosti a mohutnosti, s předhomérovskou hloubí mythů, básník závratného snění a touhy neukojitelné, tvůrce Vyšehradu, Kroniky o svatém Brandanu, Neklana, Plojhara, Tří legend o krucifixu a nade všecko Krále Kofetuy a Na Sinai, těch dvou Grálů zlatých, tajících v sobě největší, andělské a božské prvky bytosti lidské, Julius Zeyer, zemřel v Praze dne 28. ledna v 60. roku života. Nad hrobem Tvým, mistře a příteli nejdražší, neměl by mne pronikati žal. Věřím silně, že »všecky ideály velikého, pravého umění nejsou ničím jiným, nežli předtuchou *onoho* intensivnějšího bytí po smrti, v kterém naše vlastní, nejskutečnější »já« stává se schopným vyššího a dalekosáhlejšího pojímání, v němžto ideál jest skutečností a symboly pravdou.« Věřím, že v bytí to jsi vstoupil, že Tvé předtuchy se uskutečnily, že touha Tvá došla cíle, že jsi se ze sna žití pozemského vzbudil k životu věčnému. — Žiješ. —« —

LITERATURA.

Samostatně vyšlo: Jan Voborník, O poesii Julia Zeyera. Krit. studie. V Litomyšli 1897. — F. V. Krejčí, Jul. Zeyer. Krit. studie. Praha 1901. — Fr. Tůma, Julius Zeyer. První výroční zpráva „Ludmily" v Českých Budějovicích 1904. — Dr. Jos. Štolba, Z mých pamětí. Nákl. Máje 1907. — Frant. Herites, Vodňanské vzpomínky. Máj v Praze 1904. — Marie Kalašova, Julius Zeyer. Myšlenky (ze spisů jeho). V Praze 1903.

V časopisech a j. publikacích: Jaroslav Kamper, Julius Zeyer (Životopis). Čas. Č. Mus. 1901. — F. V. Krejčí: Julius Zeyer. Studie. V Zlaté Praze 1901. Julius Zeyer a jeho exotismus. Rozhledy 1901. O Zeyerově prose. Devatenácté století slovem i obrazem. Díl I. sv. 2. — F. X. Šalda, Zeyer. Česká Revue 1901. — Ant. Nečásek, Julius Zeyer. Lumír 1901. — El. Krásnohorská, Nad hrobem Zeyerovým. Vzpomínky. Osvěta 1901 — Jaroslav Vrchlický, článek v Hlase Národa ze dne 30. ledna 1901. — (Dr. Jan Jakub)ec. Boj o Zeyera. Naše doba 1901. — Dr. Jaromír Borecký, O Juliovi Zeyerovi. Zvon 1901. Julius Zeyer jako dramatik. Obzor literární a umělecký 1901. Týž psal o Zeyerovi v Meziaktí ze dne 8. února 1901, v České poesii XIX. století v díle III. a v Devatenáctém století sl. i obr. I. 2. — Dr. Jan Máchal o Zeyerově románu ve spise „O českém románu novodobém". Praha 1902. — Jiří Karásek, Za Juliem Zeyerem. Moderní Revue 1901. — Otakar Josek, Zeyer a soudruzi ve Vodňanech. Osvěta 1904. — J. Jeřábek, Na obranu Zeyerovu. Časopis pokrok. studentstva 1902. — Dr. Jos. Štolba, Z jeho literárních začátků. „Kniha" 1896 č. 6. — Jan Voborník, Padesát let literatury české. Jubil. památník. Praha 1898. — „Politik" přinesla dne 30. ledna 1901 ne-

krolog s pokusem o první přesný seznam Zeyerových spisů. — „Čas" 1901 v čís. 19. a 31. články. Týž rok vůbec po Čechách a na Moravě mnoho psáno („Pozor", „Moravská Orlice", „Obnova", „Nový Život", 1901, 1902) a přednášeno o Zeyerovi. Též v německých listech (dr. Quido Alexis ve „Wiener Zeitung" 1901) a polských vzbudila smrt Zeyerova hojné úvahy. Viz také Ottův Slovník Naučný sub „Zeyer".

Literatura drobnějších úvah a posudků o jednotlivých spisech a představeních jest velmi hojná. Pozoruhodné věci obsahují úvahy a referáty „Rozhledů", na př. 1896 str. 431; r. 1897 str. 408, 179, 661; r. 1898 str. 272, 710; r. 1900 (o premieře Bratří) str. 113—115; r. 1901 str. 398. V „Světozoru" r. 1880 str. 179 (o Vyšehradě) atd., v „Národních Listech" r. 1891 ze dne 25. dubna a 3. května článek „Nový Zeyerův román" (rozbor Plojhara).

Z theoretické literatury pomocné nejsou v citátech uvedeny tyto spisy: Arnošt Kraus, Stará historie česká v německé literatuře. Praha 1902. (Tamže hojná literatura i jiných pramenů.) — Dr. Fr. Krejčí, O významu umění ve vývoji. „Naše Doba" 1901. Týž, O filosofii přítomnosti. V Laichtrově „Výboru". Praha 1904. — Dr. Ot. Hostinský, Umění a národnost. „Dalibor" 1869.— Dr. M. Zdziechowski, Nowe prądy idealistyczne we Francyi. Przegląd polski 1893.

———

Z KORRESPONDENCE ZEYEROVY

TISKEM VYŠLO:

Z KORRESPONDENCE JULIA ZEYERA. Uveřejnil prof. Alois Kašpar v Č. Č. Mus. Řada první r. 1902. Nová řada r. 1904. Všecky listy jsou opatřeny přípisky a historickými vysvětlivkami vydavatelovými. Jest to nejdůležitější životopisný materiál.

JULIUS ZEYER V ZRCADLE SVÝCH DOPISŮ. Dr. Josef Štolba v I. roč. Máje. Viz dále téhož „Z mých pamětí“. Nákl. Máje 1907.

„POLITIK“ ze dne 7. dubna 1901 přinesla řadu dopisů Zeyerových.

Z NEJSTARŠÍ KORRESPONDENCE ZEYEROVY. Uveřejnil Karel Lužan. (Pět dopisů K. Otakarovi Kuřákovi.) Zlatá Praha 1902.

Z DOPISŮ ZEYEROVÝCH SOCHAŘI F. BÍLKOVI. Květy 1901.

ZEYEROVY DOPISY P. SIGISMUNDOVI BOUŠKOVI. Obrázková Revue II. 1901 (dvanácte dopisů).

ČESKÝ VÝCHOD chrudimský dne 11. května 1901 přinesl dopis Zeyerův jistému „modernistovi“.

V KAMPROVĚ životopise v Č. Č. Mus. 1901 je řada úryvků z dopisů jinde dosud neuveřejněných.

OBZOR LITERÁRNÍ A UMĚLECKÝ, roč. IV. má řadu Z. dopisů.

NOVÝ VĚK, roč. I. taktéž.

POZNÁMKA.

Redakce „Unie“ se starala o závěrečný svazek Spisů Zeyerových, v němž by vyšla celá básníkova korrespondence, avšak nebylo to na ten čas možno, ježto jest obsah některých dopisů příliš intimní, a majitelé listů by uveřejnění nyní ještě nedovolili.

Z korrespondence netištěné jsem získal: 50 opisů listů paní Karle Heinrichové v Příbrami. Z nich použito asi třetiny a to nikdy celých, jen pokud se hodilo. Celá korrespondence tedy podržuje svou původní hodnotu, která jest veliká. Čtyřiadvacet opisů listů z pozůstalosti Edv. Valečky. Sbírku vlastních dopisů od Zeyera.

P o d ě k o v á n í. Vroucí díky vzdávám za laskavou pomoc, kterou mi přispěli četní příznivci a přátelé, obzvláště velectěným dámám, paní Josefě Náprstkové a paní Karle Heinrichové, dále pp. zem. radovi a spisovateli Ant. Schulzovi ve Dvoře Králové, prof. Al. Kašparovi, prof. Jos. V. Sládkovi a prof. Eustachovi Gabessamovi v Praze, jakož i laskavému redaktorovi Unie, F. S. Procházkovi.

V L i t o m y š l i 26. března 1907.

Jan Vobornik.

UKAZATEL JMEN

(Číslice udává stránku.)

CHRONOLOGICKÝ SEZNAM

a) jednotlivých prací v časopisech.

1865	Bílá holubice, Edgeworthová, překl.	(„Komenský“)
1873	Krásné zoubky	(„Paleček“)
„	Duhový pták	(„Lumír“)
1874	Jeho svět a její	„
„	List v bouři, Ouida	„
„	Asenat, překl.	„
„	Miss Olympia	„
„	Z papíru na kornouty	„
1875	Počátky anglického divadla	„
„	Pohádky a romány staroegyptské	„
„	Ondřej Černyšev	„
1876	Na pomezí cizích světů	„
„	Xaver	„
1877	Román o věrném přátelství Amise a Amila	„
„	Smrt Evy	„
„	Co zmůže slza	„
1878	Dobrodružství Madrány	„
„	Legenda o Donatellovi	„
1879	Spravedlnost	„
„	Tereza Manfredi	„
„	Vánoční povídka	„
„	Darija	„
„	Ctirad	„
1880	Donato a Sismonda	„
„	Blanka	„
1881	Helena	„
„	Zrada v domě Han	„
„	Apokalyptická vidina	„
1882	Bratři	„
„	Blaho v zahradě kvetoucích broskví	„
„	Zpěv o pomstě za Igora	„
„	Musám	„
1883	Sulamit	„
„	Proroctví	„
„	Korotev	„
„	Borovice	„
„	Blázen	„

1883 Bílému domu v staré zahradě - - - - („Lumír")
1884 Sestra Paskalina - - - - - - - - - "
„ Kronika o sv. Brandanu - - - - - - "
1885 Rokoko - - - - - - - - - - - - "
„ Píseň za vlahé noci - - - - - - - "
„ Aziz a Aziza - - - - - - - - - - "
„ Ossianův návrat - - - - - - - - („Světozor")
„ Legenda z Erinu - - - - - - - - („Lumír"
1886 Olgerd Gejštor - - - - - - - - - "
„ Libušin hněv - - - - - - - - - - "
„ Čechův příchod (ukázka) - - - - - "
1887 Kam, Pane, kráčíš? - - - - - - - („Světozor")
„ Jurata - - - - - - - - - - - - - („Osvěta")
„ Zvěst lásky z Provence - - - - - - („Lumír")
„ Šárka - - - - - - - - - - - - - („Č. Thalie")
„ Snílí ve Florencii - - - - - - - - („Lumír")
„ Píseň o Rolandu III. díl - - - - - - („Světozor")
„ Píseň - - - - - - - - - - - - - („Lumír")
„ Litevská píseň - - - - - - (Památník Heydukův)
„ Jiná Litevská píseň - - - - - - - („Lumír")
„ Litevská ballada - - - - - („Slovanský Sborník")
„ 1628 - - - - - - - („Za praporem Sokolským")
1888 Píseň o Rolandu I. a II. díl - - - - („Květy")
„ Jan Maria Plojhar - - - - - - - („Lumír")
„ Pes - - - - - - - - - - - - - („Světozor")
„ Feniciin hřích - - - - - - - - („Květy")
„ Na Sinai - - - - - - - - - - - („Ruch")
„ Lásky div - - - - - - - - - - („Květy")
1889 Z dob růžového jitra - - - - - - - "
„ Záletnice - - - - - - - - - - - („Světozor")
„ V staré Litvě - - - - - - - - - („Květy")
„ Pod portálem šedé katedrály - - - - "
„ Na litevské motivy - - - - - - - "
„ Jaro - - - - - - - - - - - - - "
„ Červánky - - - - - - - - - - - "
„ Nad omšenou střechou - - - - - - "
„ U hluboké řeky - - - - - - - - - "
„ Písně I.—V. - - - - - - - - - - („Lumír")
„ Pia de Tolomei - - - - - - - - - "
„ Dívčí žalost - - - - - - - - - - („Květy")
„ Král Asad a lvi - - - - - - - - („Našim dětem")
1890 Pohádka o Karlu Velikém - - - - - - („Květy")
„ Gdoule - - - - - - - - - - - - - („Lumír")

1891	O velkém bolu boha Isanagi	(„Lumír")
„	Tankredův omyl	„
„	Z jara	„
„	Román o čtyřech synech Ajmonových	(„Květy")
1892	„ „ „ „	„
„	Amparo	(„Lumír")
„	Vůně	(„Květy")
„	Kunalovy oči	(„Lumír")
„	Tři legendy o krucifixu	„
1893	Král Kofetua	„
„	Vertumnus a Pomona	„
„	Pan Ronan a Korrigan	(„Dívčí Svět")
„	Píseň o korunování krále Lovise	(„Květy")
1894	Úvod ke spisu o Bedřichu Smetanovi od dra. V. V. Zeleného.	
1895	Asenat	(„Lumír")
„	Ištar	„
„	V soumraku bohů	(„Květy")
1896	Legenda o rytíři Albanu	(„Nový Život")
„	Odříkání	(Alm. „Chudobky")
„	Příchod ženichův	(Alm. „Secesse")
„	Radúz a Mahulena	(„Květy")
„	Vojta Náprstek. Přednáška	(„Světozor")
1897	Evadna	(„Lumír")
„	Romance	(„Potštýn")
„	Romance o otroku chalifa Hassana	(„Morava svým Maticím")
„	V zadumání (Alman. dámského odboru Ústř. M. Š.)	
1897 1898	Zahrada Marianská	(„Nový Život" II.) („Nový Život" III.)
„	Kristina Zázračná	(„Lumír")
„	Rustem a Sohrab	(„Květy")
„	Svědectví Tuanovo	(„Osvěta")
„	Aleksej, člověk boží	(„Světozor")
„	Jsouť slova dým	(„Lumír")
„	Jeřabina	(„Narodnie Noviny")
„	Píseň o hoři dobrého juna Romana Vasiliče	(„Volné Směry")
1900	Kristík	(„Dívčí Svět")
„	Troje paměti Víta Choráze	(„Lumír")
„	Pohádka o dobrém careviči Evstafovi	(„Mladý Čech")
„	Pod jabloní	(„Nový Život)"
1901	„	„
„	Romance	(„Lumír")

b) knižních vydání do r. 1907.

V závorkách je titul, pod nímž dílo vyšlo ve »Spisech«.

1876	Ondřej Černyšev.	2. vyd. 1880,	3. vyd. 1886,	4. vyd. 1902
1879	Novelly I. - - - -	„ 1902	—	—
1880	Báje Šošany - - -	„ 1905	1907	—
„	Román o věrném přátelství Amise a Amila,	2. vyd. 1899	„ 1904	„ 1905
„	Vyšehrad - - - - -	„ 1886	„ 1899	„ 1906
1882	Dobrodružství Madrány - - - - -	„ 1902	—	—
„	Fantastické povídky	„ 1893	„ 1903	„ 1906
1883	Griselda (Čechův příchod — Griselda) - - - - -	—	—	—
„	Stará historie (Dramat. díla II.) - - -	—	—	—
1884	Novelly II. - - - -	„ 1902	1907	—
„	Poesie - - - - - -	„ 1903	—	—
„	Gompači a Komurasaki - - - - - - -	„ 1903	„ 1906	—
1885	Sulamit (Dramat. díla II.) - - - - -	„ 1901	—	—
1886	Kronika o sv. Brandanu - - - - - - -	„ 1893	„ 1903	„ 1906
„	Čechův příchod -	—	—	—
„	Legenda z Erinu	—	„ —	„ —
	(Dramat. díla I.) -	—	—	—
1887	Sestra Paskalina	—	—	—
„	Rokoko (Rokoko-Sestra Paskalina)	—	—	—
„	Libušin hněv (Dramat. díla IV.) - -	—	—	—
1889	Z letopisů lásky I., II.	1904	„ 1906	—
„	Doňa Sanča (Dramat. díla I) -	—	—	—
1891	Z letopisů lásky III.	1904	„ 1906	—
„	Jan Maria Plojhar	„ 1901	„ 1904	„ 1906
1892	Stratonika - - - -	„ 1903	„ 1906	„ —
„	Z letopisů lásky IV.	1904	„ 1906	—
1893	Neklan (Dramat. díla III) - - - - -	—	—	—

		2. vyd.		3. vyd.	—	4. vyd.	—
1893	Tři povídky: Z papíru na kornouty, Opálová miska, Vánoční povídka	„	—		—		—
1894	Tři komedie (Dramat. díla I.)		—		—		—
„	Obnovené obrazy I.	„	1906		—		—
1895	Tři legendy o krucifixu (Tři leg. o krucifixu. Dům u tonoucí hvězdy)		—		–		—
1896	Maeldunova výprava		1906		—		—
„	Vojta Náprstek (Ostatní prósa)		—		—		—
„	Amparo a jiné povídky (Obnovené obrazy II.)		—		—		—
„	Karolinská epopeja	„	1905	„	1906-7		—
1897	Dům u tonoucí hvězdy		—		—		—
1898	Radúz a Mahulena (Dramat. díla III.)		—		—		—
„	V soumraku bohů (Obnovené obrazy III.)		—		—		—
„	Molière, Šibalství Skapinova (Ostatní prósa)	„	—		—		—
1902	Čechův příchod — Griselda		—		—		—
1903	Zahrada Marianská		—		—		—
„	Kristina Zázračná a jiné práce	„	1906		—		—
„	Rokoko — Sestra Paskalina	„	1906		—		—
1905	Ossianův návrat a jiné básně		—		—		—
„	Dramatická díla I.		—		—		—
1906	„ „ II.—IV.		—		—		—
„	Tři legendy o krucifixu — Dům u tonoucí hvězdy		—		—		—
„	Obnovené obrazy II., III.		—		—		—
1907	Nové básně		—		—		—
„	Ostatní prósa		—		—		—

Opravy a dodatky.

V abecedním seznamu dílu XXXIV. čti na str. 350. Radúz a Mahulena XXVII. (místo XVII.).
V abecedním seznamu dílu XXXIV. čti na str. 351. Edgeworthová, Bílá holubice XXIX. (místo XXXIV.)

Dodatek 1. Chrám sv. Juliana Chudého (Dům u tonoucí hvězdy) stojí v XV. okresu Pařížském, ve čtvrti Sorbonnské. Jest z XII. století, přestavěný z kaple ještě starší. Koná se v něm bohoslužba řecká. Jest všecek zastavěn domy a těžko přístupný. Paris Atlas, Libraire Larousse.)

2. V Lumíru r. 1897 uveřejnil Zeyer »Zasláno« proti Osvětě (1897) na obranu své důslednosti v chování k Národnímu divadlu.

3. Ernest Gaubert ve spisku La poésie tchèque contemporaine (Paris 1903) zvláštní pozornost i místo věnoval Zeyerovi. Taktéž dr. Josef Karásek ve svých »Slavische Literaturgeschichte«, zvl. v díle II. (Sammlung Göschen). P. J. Harmuth v přednáškovém Ansorge-Vereinu ve Vídni četl (1905) svůj překlad z Zeyera (Schnee in Florenz) a v Mnichově u Marchlewského vydal celý svazek překladů z něho s názvem »Geschichten und Legenden«. V Ottově Slavische Romanbibliothek vyšel Román o věrném přátelství A. a A. v překladě paní Josefy Höcker-ové, Tři legendy a Rokoko, jež přeložil Cornelia Spera. (Posudek ve feuill. »Politik« ze dne 3. srpna 1906.)

4. Roku 1901 vydal Ant. Schulz »turistickou vzpomínku na Julia Zeyera«, zvanou Z dob růžového západu. (Ve Dvoře Králové u K. Trobořе.)

5. Roku 1907 vydala paní Malybrok-Stielerová v Halle u O. Hendla překlad Čechova příchodu s názvem »Heimat«.

6. Pozn. k str. 139. k básni »Borovice«. H. Andersen má pohádku »Smrček« podivuhodně podobnou Zeyerově básni.

7. Zeyer odkázal jmění svého 12.000 K a výtěžek Spisů, jež svěřil Unii, České Akademii, aby zřízen byl z toho »Fond Zeyerův« na podporu mladých pisovatelů belletristů. Výtěžek Spisů obnášel už v polovici r. 1907 na 70.000 K.

OBSAH.